

Universitetet
i Stavanger

FAKULTET FOR UTDANNINGSVITENSKAP OG HUMANIORA

MASTEROPPGAVE

Studieprogram: Nordisk og lesevitenskap Masterprogram	vårsemesteret, 2021 Åpen
Forfatter: Siv Myhre Haaland	Sign. (signatur forfatter)
Veileder: Andreas Benedikt Jager	
Tittel på masteroppgaven: En saga i moderne drakt? Engelsk tittel: A modern suited saga?	
Emneord: intertekstualitet / intertextuality, anakronismer/ anachronisms, saga, historiske romaner / saga, historical novels, Tore Kvæven	Antall sider: 92 + Forside, Litteraturliste Stavanger, 30.08.2021

En saga i moderne drakt?

Masteroppgave i Nordisk og lesevitenskap

Universitet i Stavanger

2021

av

Siv Kåsereff Myhre Haaland

Døyr fe; døyr frendar; døyr sjølv det same.

Men ordet om deg aldri døyr, vinn du eit gjetord gjævt.

Døyr fe; døyr frendar; døyr sjølv det same.

Eitt eg veit som aldri døyr, dom om daudan kvar.

Fra Håvamål, vers 76 og 77

Forord og takk

For å få til å kunne fullføre denne avhandlingen, har det over tid vært nødvendig med forståelse og velvilje fra flere hold. Uten gode hjelpere underveis ville dette prosjektet ikke kommet i havn.

Først og fremst vil jeg takke min venninne Elisabeth Stene for å i utgangspunktet ha oppfordret meg til å studere.

Deretter vil jeg takke min familie som har måttet leve med en studerende mor og ektefelle i flere år. Med mange hjemmeboende barn har det til tider vært utfordrende for alle. En spesiell takk går til min mor som leste korrektur i innspurten.

Jeg vil også gjerne takke min veileder, Andreas Benedikt Jager, ved Universitetet i Stavanger. Uten din hjelp ville jeg ikke ha kommet i gang, langt mindre i mål.

Sist, men ikke minst, vil jeg takke Sørmarka Arena for (inntil Covid-19 skapte restriksjoner) å ha latt meg skrive i kafeteriaen i timevis, mens jeg har ventet på barn som har hatt sin treningstid der.

Jeg håper denne avhandlingen kan gi noe positivt videre til noen andre. Dersom det ikke skulle være tilfellet, har jeg i det minste selv hatt fornøyelse av å skrive den.

Sandnes, 30.08.2021

Siv Myhre Haaland

Innhold

FAKULTET FOR UTDANNINGSVITENSKAP OG HUMANIORA	0
Forord og takk	2
Innhold	3
Sammendrag	5
1 Innledning.....	6
1.1 Problemstilling.....	7
1.2 Bakgrunn for avhandlingen	7
1.3 Metode, tolkning, analyse og litteraturutvalg.....	8
2 Teori.....	11
2.1 Intertekstualitet.....	11
2.1.2 Anakronismer	15
2.2 Mikhail M. Bakhtin	17
2.2.1 Bakhtins romanteori.....	20
2.3 Julia Kristeva	22
2.3.1 Intertekstualitetens vei etter Kristeva.....	23
2.4 Sjangerelement	24
2.4.1 Sagaer	24
2.4.2 Romaner	30
3 Tidsbildet i <i>Når landet mørknar</i>	37
3.1 Empiri	39
3.2 Kristning.....	39
3.3 Natur og klima	40
3.4 Inuittene	42
3.5 Avfolkningen.....	43
3.6 Ulike virkelighetsbilder	46
4 Analyse av <i>Når landet mørknar</i>	48

4.1 Handling	48
4.1.1. Sosial rang og høvdingmakt	51
4.1.2 Ære	52
4.1.3 Kjærlighet	53
4.2 Figurkonstellasjon	54
4.3 Religion og samfunn	57
4.4 Natur.....	63
4.4.1 Klimaforandringer	65
4.4.2 Dyr	66
4.5 Språk og stil	68
4.5.1 Språk.....	68
4.5.2 Allusjoner.....	70
4.5.3 Anakronismer	71
4.5.4 Intertekstualitet.....	72
4.5.5 Andre språklige grep	74
5 Sjangerspørsmålet.....	77
5.1 Saga eller historisk roman?	77
5.2 Brudd med sjangerforventingene	82
5.2.1 Fiksjon og fakta.....	82
5.2.2 Tidsbilde	83
5.2.3 Epos	84
5.2.4 Roman	85
5.2.5 Saga	86
5.2.6 Samtidsroman	87
5.2.7 Hybrid	88
6 Oppsummering og konklusjon.....	90
Litteraturliste.....	93

Sammendrag

Klima, dyrevelferd og multikulturelle utfordringer er temaer som engasjerer i dagens samfunnsdebatt. Dette har Tore Kvæven tatt med seg i fortellingen om den unge Arnar og hans liv på Grønland ved slutten av 1200-tallet, i fortellingen *Når landet mørknar*. Det er en dystopisk fiksjonsfortelling som antyder grunner til at den norrøne befolkningen forsvant fra Grønland. Kan man forstå fortellingen som en advarsel om mulig kommende årsaker til sammenbrudd av det moderne samfunnet?

Denne masteroppgaven har utgangspunkt i en interesse for det usagte, men underforståtte, i fortellinger, fordi teksten i de aller fleste sjangre spiller på en forståelse av det som har vært sagt før. Noen ganger ved tydelig å henvise til andre tekster eller hendelser, andre ganger ved det subtile og tankevekkende.

Avhandlingen har analysert intertekstualitet i fortellingen med hovedvekt på sjangrene saga og roman, men drøfter også annen mulig sjangertilhørighet for å finne svar på om denne fortellingen er en roman, eller om den kan være noe annet, mer omfattende, som de intertekstuelle grepene kan antyde. Kan man plassere *Når landet mørknar* innenfor etablerte sjangre, eller er det noe helt nytt vi erfarer her?

Arbeidet til litteraturteoretikeren M.M. Bakhtin har vært vesentlig for både sjangerforståelse og for intertekstualitetsforståelse i denne oppgaven og viser at romanen fortsatt er «en sjanger i tilblivelse».

1 Innledning

Dette er en masteravhandling i Nordisk og lesevitenskap. Avhandlingen tar utgangspunkt i *Når landet mørkner* av Tore Kvæven. Boken vant Brageprisen i 2018. Juryens kommentar var blant annet dette:

«Gjennom et rikt og lekent språk maler Tore Kvæven fram en både dramatisk og magisk vakker fortelling fra vikingtidens Grønland. (...) Selv dødt treverk får liv gjennom forfatterens språk, som er en fest å lese. «Når landet mørkner» er en mesterlig kjærlighetserklæring til naturen og livet, og etterlater leseren med et ønske om å få lese mer.» (Brageprisen, 2018)

Når landet mørkner er interessant av mange grunner. Først og fremst fordi handlingen er lagt til Grønland ved slutten av 1200-tallet, en tid og et sted som er lite omtalt i historiske nedtegnelser, men også fordi interessen for filmer og bøker med handling fra norrøn middelalder, sagaer og vikingtiden¹ generelt har økt kraftig de siste årene. Vikingtiden er en populær epoke for fiksjonsfortellinger, serier og filmer, og denne boken inngår i dette tidsbildet. Fortellingen er ikke nødvendigvis en historisk korrekt beretning, men ved bruk av en viss grad av historisk kjerne, bidrar den til å forstå utfordringer ved å leve i en utkant av verden, i en tid da resten av verden var i gang med å danne samfunn som var siviliserte på en annen måte.

Mange forskere har undersøkt sagalitteratur og historiske romaner som sjanger, deres stilistiske egenart og deres plass i litteraturhistorien. I denne avhandlingen vil jeg diskutere hvorfor *Når landet mørkner* er omtalt som en roman og stille spørsmål om den like gjerne kunne være noe annet, ved å belyse det mangfoldet av materiale som utfolder seg for leseren, gjennom ulike språk- og sjangerelementer i boken.

Tore Kvæven er født i 1969, er fra Sirdal og virker som forfatter og bonde. Debutromanen hans; *Hard er mitt lands lov* (2011), en historisk roman om vikinger på tokt til Afrika og inn i Kongo. Handlingen i denne spiller på romaner som Melvilles *Moby Dick* og Cornards *Heart of Darkness*. Kvæven har også forfattet barneboken *Kameljegeren* (2013). Den handler om en kameljeger på motorsykkel, den halvtamme villhunden hans, og foregår også i Afrika. (Sørbø, 2018, s. 596)

¹ «Vikingtiden» er en populærbetegnelse for perioden mellom ca. år 800 og 1050 evt. Perioden kalles også «yngre jernalder» av arkeologer og betegnes som «tidlig middelalder» i europeisk historie. (Bandlien et al., 2021)

1.1 Problemstilling

I denne oppgaven skal jeg undersøke intertekstuelle grep i *Når landet mørkner*. Med det som utgangspunkt, vil jeg diskutere tekstens sjangertrekk i lys av saga- og romansjangeren.

1.2 Bakgrunn for avhandlingen

Eskapisme – flukten fra hverdagen – oppleves som en av de store tendensene i vår tids moderne samfunn. Hverdagen preges av stress og press og vi trenger å finne overlevelsesstrategier. Å leve seg inn i verdener med større utfordringer enn vi er vant til, gjerne også ved situasjoner og hendelser som virker fremmede for moderne mennesker, men som vi likevel kan forstå og finne relevans i, kan være en del av våre egne kreative overlevelsesstrategier. Vi ser gjerne på vår egen samtid med andre øyne når vi leser om andre samfunn og epoker der vi kan analysere og vurdere på andre måter enn samtidens mennesker kunne.

Med denne trangen til innlevelse i andre verdener følger gjerne spørsmålet om en fiksjonshistorie kan ha sammenheng med virkeligheten. Eller motsatt; om det som fremstår som en historisk fremstilling i grunnen kan være fiksjon. Personlig er jeg fascinert av ulike historier som griper inn i hverandre, gjerne gjennom historiske fakta, men også rent fiktivt. En slik sammenveving er en form for intertekstualitet, og nesten alle tekster inneholder intertekstualitet, i større eller mindre grad, bevisst eller ubevisst fra forfatterens side.

Når landet mørkner ser ut til å bruke trekk både fra sagaer, historiske romaner og moderne romaner. Troverdigheten befestes gjennom fakta som presenteres, både der diktingen er ren fiksjon og hvor den har en kjerne av verifiserbar sannhet. Gjennom tidene er sagn og fortellinger blitt utformet slik at de gir mening for tilhørere og lesere, men ikke nødvendigvis på den måten at det reflekterer virkeligheten til fulle, verken på den tiden fortellingen er blitt skrevet ned, eller senere. Mange av dyre-, landbruk- og naturskildringene, beskrivelse av byggeskikker, og ikke minst mye av det som kommer frem i beskrivelsene om stridigheter og kamp i *Når landet mørkner* eksisterer, eller har i det minste eksistert i virkeligheten, slik historikere og arkeologer kan verifisere det. Leseopplevelsen av *Når landet mørkner* kan fort skape en undring over disse ulike tema- og sjangertrekkene. Flere ganger gir dette leseren grunn til å endre oppfatning om

hva slags tekst man presenteres for. Denne oppgaven har vært en anledning til å gå inn i teksten for å se på den, som ved første øyekast ser ut til å være en underholdningsroman, men som ved nærmere undersøkelse kan vise seg å være noe ganske annet, med et dypere innhold og med aktualiserte problemstillinger for vår egen tid. Den kan vise seg å være en historisk roman, eller den kan kanskje være en samtidsroman med intertekstuelle virkemidler, besjeling og følelsesbeskrivelser som sentrale trekk. Den kan også være en økokritisk roman med referanser til vår egen tid. Det er mulig at den kan være en hybrid, eller kanskje være en moderne versjon av en saga?

Denne avhandlingen søker å finne grunnlag for å plassere *Når landet mørkner* innenfor en bestemt sjanger, gjennom å se på sjangertrekk, hovedsakelig fra sagaer og historiske romaner. I tillegg skal fremstillingen av empiriske og historiske fakta, deriblant den norrøne avfolkningen av Grønland, kildekritisk granskes. Denne relasjonen mellom romanteksten og kildebasert empiri kan også forstås som en særegen form for intertekstualitet

1.3 Metode, tolkning, analyse og litteraturutvalg

Analyseobjektet i denne avhandlingen, *Når landet mørkner*, utspiller seg i en historisk periode som er lite beskrevet i samtiden. Fra sagaenes beskrivelse av den norrøne befolkningen av Grønland og frem til denne befolkningen blir savnet, er Grønland bare omtalt i noen få sagaer og religiøse skrifter. Empirien i avhandlingen er derfor i stor grad basert på arkeologiske funn og på enkelte tekster nedskrevet på 1200-tallet. Avhandlingen viser også til sagaer hvor det finnes historiekunnskap om Grønland og til nyere materiale fra empiriske undersøkelser gjennomført av arkeologer og historikere.

Det har vært hensiktsmessig å bruke en kvalitativ metode basert på et selektivt utvalg av punkter som trolig vil kunne gi svar på problemstillingen, samtidig som de kan gi grunnlag for større forståelse av funnene. Disse punktene er som følger:

- Definere ulike intertekstuelle grep i *Når landet mørkner*.
- Finne historiske referanser i *Når landet mørkner*.
- Fremheve anakronismer i *Når landet mørkner*.
- Belyse sjangertrekk i *Når landet mørkner*.

- Diskutere intertekstualitet, anakronismer og sjangertrekkenes betydning for *Når landet mørknar* som helhet.

En del av litteraturutvalget som er brukt i denne avhandlingen for å beskrive det empiriske bakgrunns materialet er, selvsagt, sekundærlitteratur. Ingen levende mennesker kan være kilder og fortelle hvordan livet var på Grønland i året 1293. En fortelling som denne Kvæven har gitt oss, kan imidlertid bidra til bedre å forstå hvordan livsforholdene kunne arte seg for enkeltmennesker. For å forstå empirien, er vi henvist til skriftlige kilder fra tiden omkring dette aktuelle tidspunktet. I moderne tid har vi også mulighet til å støtte antakelsene ved arkeologiske funn. Fordi den grønlandske middelalder bare er svakt gjengitt i skriftlige kilder har det vært nødvendig å lete i ulikt materiale for å finne små drypp av relevant informasjon. Den største og tidsmessig nærmeste kilden til opplysninger, er fra den norske og islandske sagalitteraturen. Jeg har valgt å gå inn i sagaer som sier noe om Grønland, utvalget er da begrenset til *Sagaen om Eirik Raude*, *En saga om grønlendingene*, *Grønlendingetåtten* og *Kongespeilet*. Selv om Kongespeilet ikke er en saga, gir den kunnskap om hvordan samfunnet ble forstått på midten av 1200-tallet. Noen islandske historiske kilder kan også fortelle om landnåmet på Grønland, for eksempel *Landnámabók* og *Islendingabók*. Den tidligste daterte skriften som omtaler Grønland er *Historie Norvegiae*, hvor antatt datering er mellom 1170 og 1300. (Fyllingsnes, 1990) Annen empiri er basert på historisk litteratur og informasjon fra arkeologiske funn på Grønland og Newfoundland, der nordmannen og arkeologen Helge Ingstad påviste en 1000 år gammel norrøn boplass og dermed kunne verifisere sagaenes fortellinger om Vinland.

Sagaen om Eirik Raude, *En saga om grønlendingene*, *Grønlendingetåtten* og *Kongespeilet* omtaler alle Grønland og flere av dem forteller også om møter mellom den norrøne befolkningen og «skrælinger», som også er viet stor plass i *Når landet mørknar*. Annet interessant bakgrunns materiale er omfattende og vidtrekkende. Det utvalgte materialet er derfor innhentet for dokumentasjon, verifisering og forklaring av ulike elementer som tas opp i denne avhandlingen. Det omfatter vitenskapelige avhandlinger, historiske og arkeologiske skrifter om den norrøne bosettingen på Grønland og om handel med varer til og fra Grønland på 1200-tallet. Materialet har gitt informasjon om geografi og befolkning i området på den tiden hendelsene i *Når landet mørknar* foregår. Det meste av det etterrettelige materialet vi i dag har om middelalderens Grønland, er basert på arkeologenes arbeid med utgravinger på Grønlands vestkyst. I denne avhandlingen er det gjort forsøk på å begrense det empiriske materialet til perioden mellom slutten av 1200- og begynnelsen av 1300-tallet, hvor *Når landet mørknar* er

plassert. For de aller fleste lesere er det likevel ikke nødvendig med empirisk korrekte beskrivelser for å få en god opplevelse av boken.

Det teoretiske materialet baserer seg i all hovedsak på Mikhail Mikhailovich Bakhtins² teorier om dialog og romaner. Derfra blir Julia Kristevas teorier inkludert fordi hun utviklet Bakhtins teorier videre og preget begrepet intertekstualitet, som er viktig for denne analysen av *Når landet mørkner*.

² Navnet til Mikhail Mikhailovich Bakhtin er stavet på to forskjellige måter gjennom denne avhandlingen. Førstnevnte er brukt der hans navn vises til i teksten, fordi det er slik det er stavet i norske oppslagsverk. I de av hans forfatterverk som denne avhandlingen viser til, er det brukt stavemåten fra utgivelsene; Michail Michailovitsj Bachtin.

2 Teori

2.1 Intertekstualitet

Ved slutten av 1960-tallet, i overgangen mellom strukturalismen og poststrukturalismen, ble begrepet «intertekstualitet» lansert som et eget uttrykk. Dette er likevel ikke utelukkende et moderne fenomen. Begrepet kan føres helt tilbake til en gammel gresk tekstfigur, opprinnelig en trope³, som brukes om forholdet mellom to tekster der dette forhold er viktig for leserens opplevelse og forståelse av teksten. Intertekstualitet blir et redskap som krever en analytisk leser. Intertekstualitet kan defineres på svært mange måter, fordi begrepet henspiller på andre tekster og hvordan disse tekstene påvirker hovedteksten. Dermed er leserens absorpsjon og forståelse av teksten både en vesentlig del av definisjonen og en vesentlig måte å bruke dette redskapet på.

Fenomenet intertekstualitet gir en opplevelse av forfatterens og leserens relasjon til teksten og tekstens identitet gjennom fortellingen og kulturen den skrives i. Intertekstualitet kan beskrives på følgende måte: Man gjenkjenner noe i en tekst, tale eller ytring som er et ekko fra en annen tekst og dermed fordobles ordet og får en ekstra klangbunn. Intertekstualitet kan belyse, skape refleksjoner og forståelse ved hjelp av allerede etablerte, gjerne velkjente tekster, eller ved henvisninger til disse. Jakten på metaforer, lån og allusjoner i en tekst som *Når landet mørknar*, er et mer eller mindre uoverkommelig arbeide, og denne oppgaven forespeiler heller ikke å finne frem til alle, men å beskrive de viktigste måter Kvæven benytter intertekstuelle teknikker på og hvordan disse er essensielle for tekstens meningsdanning.

Tekster som gir leseren motstand, starter gjerne nye tankeprosesser, slik at tolkning av tekster blir en prosess som skjer underveis. Det store spørsmålet innen intertekstualitet er hvor original en original tekst er. Alle tekster, bilder, film og musikk har forbindelser til andre tekster og spor etter tidligere tekster eller relasjoner. For eksempel alluderer (henviser) Thomas Manns *Buddenbrooks* til Kiellands roman *Garman & Worse*. I vår tid har vi fått nye måter å alludere på. I musikk sjangeren er «sampling» i senere tid mye blitt brukt som et musikalsk sitat. Denne typen sitering kan være bare et snev av gjenkjennelse av noe man har hørt før, når deler av et vers fra andre innspillinger klippes inn i en ny innspilling, eller ved at bilder og filmer samler

³ Trope brukes i denne teksten om når man erstatter tekst med et billedlig eller metaforisk uttrykk. («Trope», u.å.)

elementer fra andre bilder og filmer. Et eksempel er filmplakaten til *Bruce Almighty* (skapt av filmregissøren Tom Shadyack i 2003) hvor Jim Carrey ligger naken og strekker ut en hånd mot Gud, som en allusjon til en del av takmaleriet i det Sixtinske kapell (malt av Michelangelo), kalt *Adams skapelse*, der Adam mottar livsgnisten fra Guds hånd. På samme måte vil man ved intertekstuelle grep i tekst kunne formidle et snev av gjenkjennelse av noe man antar man har lest før. Likevel skal det nok kreve en større påvirkning fra intertekstualiteten for å kunne prege den forståelse man har av et emne eller en tekst, i betydning «refleksjon» eller «forforståelse» av en situasjon eller hendelse i teksten. I kontakt med nye tekster, gjenkjenner vi det vi har lest, sett eller erfart tidligere og vil også kjenne igjen mønstre fra andre tekster. Med denne gjenkjennelsen blir det mulig å gå inn i stoffet og tolke det som ligger foran oss. (Aamotsbakken & Knutsen, 2011, s. 64–84)

Stephen Greenblatt, en amerikansk litteraturprofessor, lanserte betegnelsen «New Historicism» i 1982. Dette presenterer en lese måte der det er nødvendig å kontekstualisere og historisere litteraturen. (Høghaug, 2016) Innen litteraturtolkning er denne nye historismen en interessant retning for å diskutere intertekstualitet, fordi den innebærer en idé om at alle tekster inneholder spor av andre tekster. Dermed kan et verk inneholde referanser til emner som igjen kan fortelle leseren mye om forhold ved siden av plottet (handlingen) ved at man for eksempel velger å tolke fenomener ut fra deres historiske kontekst. (*Nyhistorisme*, 1997)

Når landet mørkner viser til historiske kontekster ved religion og religionskonflikter, sosial samhandling og sosiale konflikter, familieforhold, byggeskikker, klesdrakt, jordbruk, jakt, miljø for å nevne de vesentligste. Samtidig velger forfatteren å bruke fortellerteknikker fra både sagaer og moderne litteratur og skaper med dette en interessant variasjon i teksten. Denne oppgaven står derfor i gjeld til New Historicism, i det den kontekstualiserende tilnærmingen forstås som en form for intertekstualitet der oppmerksomheten rettes mot historiske kilder i stedet for mot andre skjønnlitterære tekster.

Graham Allen viser til at både Kristeva og Bakhtin holdt fast ved at tekst ikke kunne skilles fra den større kulturelle eller sosiale tekstualiteten som den er konstruert fra. (Allen, 2000, s. 36) Kristeva var opptatt av å se på hvordan teksten blir konstruert fra en allerede eksisterende diskurs, der en tekst kan være en samling av tekster, og flere ytringer kan være hentet fra andre tekster som krysser og nøytraliserer hverandre. Det betyr for Kristeva at intertekstualitet ikke kan oppfattes som rene kilder eller påvirkninger, tidligere forstått som «bakgrunn» eller «kontekst». Når tekst skapes av biter av den sosiale teksten, vil for eksempel pågående

ideologiske kamper kunne påvirke sosial tekst og diskurs, og gi etterklang i selve teksten (Kristeva, 1980, s. 36–37)

Hvordan vi forstår intertekstualitet kommer dermed an på hvordan vi som lesere allerede er preget av kunnskap, kilder, tradisjon og vår kulturelle arv. Med en slik forforståelse er leserens mulige absorpsjon av intertekstuelle grep i en tekst knyttet til hans eller hennes kunnskap om den tilstedeværende kulturen i diskursen. Mary Orr viser til at Plottel og Charney definerer intertekstualitet på denne måten:

«[i]ntertextuality is the recognition of a frame, a context that allows the reader to make sense out of what he or she might otherwise perceive as senseless. This seems quite obvious when dealing with the corpus of an unfamiliar culture [...] Such is, of course, Levi Strauss's method, in his study of myth. When dealing with works that belong to a familiar tradition, we may not be quite as aware of the lenses with which we read. [...] Interpretation is shaped by a complex of relations between the text, the reader, reading, writing, printing, publishing and history; the history that is inscribed in the language of the text and in the history that is carried in the readers's reading. Such a history has been given a name: intertextuality.» (Orr, 2003, s. 11)

Dette er en mangfoldig beskrivelse som sier mye om hva intertekstualitetsteoriene baserer seg på og hvordan de kan bli foredlet og spisset til et system eller til en samling av systemer. I praksis er intertekstualitetsteoriene en blanding av alt dette. Teoriene skiller seg gjerne fra bruk i praksis, og utvikler seg videre fra den. Mary Orr har for eksempel i slutten av sin utgivelse fra 2003 listet opp hele 8 sider med alternative ord hun selv har brukt for intertekst eller intertekstualitet. (Orr, 2003, s. 238–246)

Hva, og hvor mye, intertekstualitetsbegrepet skal omfavne, har vært diskutert lenge, mye og ofte. Intertekstuelle teorier har siden 1960-tallet etablert sin egen kanon. I moderne betydning forstås kanon som en samling verk innen litteratur, billedkunst eller film. Verk som er samlet i kanon regnes som best og viktigst innenfor sin sjanger, i sin periode og etter nærmere angitte kriterier. Intertekstualitetens kanon omfatter ulike teorier og teoretikere, hvor de ulike teoriene gjerne testes mot Harold Blooms teorier. Blooms «engstelse for innflytelse» har verdi for å balansere og vurdere de ulike teoriene mot ulike synspunkt og metodologisk tilnærming. (Orr, 2003, s. 6–7) ⁴

⁴ Intertekstualitetskritikk er ikke alltid helt enkelt tilgjengelig. Utfordringen er trolig at mange teoretikere og kritikere ikke er blitt oversatt til andre språk enn tysk, fransk og engelsk/amerikansk. For et bredere teorigrunnlag for intertekstualitet, har man inkludert sammenligninger med russiske, kinesiske og japanske tradisjoner gjennom interspråklig kommunikasjon - en felles forståelse på tvers av språk. (Orr, 2003, s. 8,11) Dette er et stort felt om man velger å gå inn på det. Et forventet resultat ved å finne frem til felles forståelse av tversspråklige, underliggende teorier, er at man bedre kan være i stand til å finne verktøy for å beskrive de funksjoner de intertekstuelle grepene har.

Utover 1980-tallet fikk leseren mer oppmerksomhet i teoridanningen, og man ble mer bevisst kommunikasjonen mellom forfatter – tekst – leser. (Aamotsbakken & Knutsen, 2011, s. 11–12) For intertekstualiteten betyr det at kommunikasjonsmodellen blir metaspråklig. Den bruker språk for å beskrive andre språk og inkluderer leseren, som en aktiv medvirker – på lignende måte som vi i dag forstår multimodale tekster. Intertekstualitet fører til bevissthet om det dialogiske i tekstene, og fører også til forsterket relasjon mellom tekst og leser. Når flere tekster er i dialog med hverandre, i dialog med leseren eller ved at sosiale eller kulturelle forhold kommer frem under lesingen, etableres oppmerksomhet mellom tekst og leser. Gjennom forskjellige situasjoner og ulike kontekster vil dette være et spill i tid og rom. (Aamotsbakken & Knutsen, 2011, s. 15)

De fleste studier av intertekstualitet har vært knyttet til skjønnlitterære tekster, men intertekstualitet eksisterer i alle sjangre. Derfor er det viktig å kjenne grensene for kreativ intertekstuell bruk ved gjendiktning, ved oversettelser, ved intermedialitet (et materiale presenteres i mer enn én medieform, for eksempel trykket bok og lydbok eller film) og adaptasjon (et litterært verk tilpasses en ny sjanger eller et nytt medium), for å unngå plagiat. (Aamotsbakken & Knutsen, 2011, s. 64–65) (Engelstad, 2013) Intertekstualitetsteoriene gir en bredere forståelse av hvordan gjenbruk av tekst i en annen tekst kan utfylle hverandre, ved å spille på hverandre og på leserens kultur- og forforståelse. I *Når landet mørkner* fremstår passasjene om Eirik Raude og Vinlandsferdene på denne måten; en tydelig og konkret referanse til en allerede eksisterende tekst, som leseren etter all sannsynlighet allerede har et forhold til. Enten leseren har, eller ikke har, innsikt i sagaer eller historiske romaner, vil man forstå og akseptere dette intertekstuelle grepet som kimen til hovedpersonens drøm om å forlate Grønland. Andre intertekstuelle grep i fortellingen er mer subtile og må tolkes gjennom leserens absorpsjon av teksten. Da er koblinger mellom teoriene til Kristeva og Bakhtin vesentlige for å belyse hvordan intertekstuelle grep brukes i *Når landet mørkner*.

David Barton er en annen litteraturforsker som bruker begrepet intertekstualitet i betydning av et verk, der meningen ikke nødvendigvis ligger i verket, men i leseren eller tilskueren. Barton arbeider ut fra dagens litterære bruk av et intertekstualitetsbegrep der det siteres fra andre tekster, eller der teksten på andre måter er forbundet gjennom mottakeren med sin viten om verden. (Barton, 2007, s. 76)

En bærende del av narrasjonen i *Når landet mørkner* er striden mellom den kristne delen av befolkningen og den delen av befolkningen som ennå holder seg til den gamle troen på Odin og

Tor og utøver bloting til norrøne guder. Striden står mellom «fjordfolk» og «fjellfolk», hvor man med henholdsvis kristentro og odinstro, enkeltvis og samlet, kjemper både for sin flokk og plass i samfunnet. En tilsvarende stor del er viet inuittene med sin tro og sitt verdisyn som de på mange måter har beholdt frem til vår egen tid. Disse forskjellige menneskegruppene presenterer kulturkonflikter, på samme måte som vi i dag må forholde oss til et mangfold av ulike trosretninger og kulturformer. Her kan det være liten tvil om at forfatteren skriver frem klimakrise, religionutfordringer og nord-sør-konflikt på samme tid. De intertekstuelle mulighetene er mange!

2.1.2 Anakronismer

Anakronismer er en del av intertekstualitetsfenomenet og forstås gjerne med betydning: «feil i datering av begivenheter». (Bandlien et al., 2021) I denne avhandlingens analyse utgjør den et interessant virkemiddel. I en stor del av *Når landet mørkner*, leker narrativet til dels med anakronismer, dels speiler det utfordringer som også forekommer i vår egen tid. Anakronismer kan på denne måten også brukes til å gi en annen tilnærming til realiteter, gi en annen forståelse, og rom for større kreativitet. Anakronismer kan være morsomt og lekent dersom de brukes bevisst og dersom mottaker forstår hensikten med feildateringen. I denne fortellingen gir det liv til handlingen.

Anakronismer fungerer ved å vise frem tidsavstand og relasjon mellom fortid og nåtid, men kan også føre til misforståelser og feiltolkninger. Det kan særlig gjelde ved forståelse av motivasjon og tankegods fra eldre tider. Misforståelser kan oppstå dersom man tolker tidligere tiders hendelser ut fra moderne begrep om språk, etikette, moral, oppførsel og inn i vår egen tids kunnskap (eller manglende kunnskap) om de rådende forhold. Det er dermed viktig å finne presise intertekstuelle grep for å skape den forespeilte meningen, i den narrative dialogen mellom personer eller mellom tekst og leser. En tekst med gode anakronismer kan sannsynliggjøre fakta eller fiksjon ut fra leserens relasjon til den tiden teksten er skrevet i (nåtiden), eller man kan leke med kontrafakta; tenk om hvis ikke det som egentlig skjedde hadde hendt, – hva da?

Anakronismer kan defineres som feildateringer, men er likevel en funksjon som kjennetegner den historiske romanen og er i den forbindelse ikke nødvendigvis feil. Enkelte anakronismer er vesentlig, for eksempel ved å skrive i moderne språkdrakt for å gjøre fortellingen forståelig for moderne mennesker. Det er rett og slett ikke mulig å unngå anakronismer om man skal kunne forstå fortiden gjennom språket. Den amerikanske filosofen Arthur C. Danto har uttalt: «our

knowledge of the past is always limited by our ignorance of the future». (Danto, 1965, s. 15) Forfatteren skal formidle fra en tid som er fremmed for leseren, men på samme tid skrive troverdig og uten pedagogiske forklaringer eller avbrudd. Likevel må leseren stadig opplyses om detaljer som ville være selvfølgelige for personene i fortellingens samtid, enten narrasjonen er fiktiv eller faktisk.

Både tid og kunnskap er dermed vesentlig for å forstå historien og menneskene i den. Vi lærer oss stadig mer om historien som har vært, men hva som er «sannhet» formes og preges av hvem som forteller den og hvem som skal forstå den. Selv om en forfatter går inn for å behandle empiri objektivt, er det dessverre sånn at alle også gjør feil og alt kan ikke alltid bli riktig. Dermed kan man stille spørsmålet; er det i det hele tatt mulig å få vite alt? *Når landet mørkner* må på denne bakgrunn forstås som en fiktiv fortelling, men like fullt en sannsynliggjøring av et levd liv, den kan ikke forstås som en biografi eller som empiri, men som en fortelling om et menneske – på samme måte som sagaer forteller om viktige mennesker fra sin tid. (Ridderstrøm, 2019)

Mange forfattere har stor respekt for de originale kildene og ville aldri drømme om å fordreie eller skrive om historisk fakta, men heller fylle i de hullene som er. Likevel har de en del fallgruver å vokte seg for. En alvorlig feil er tidsforvekslinger, altså når fenomener blir plassert inn i andre tider enn det er historisk korrekt å plassere dem i. Det innebærer for eksempel beskrivelse av oppførsel, kommunikasjon, eller plassering av gjenstander fra senere perioder inn i tidligere perioder. Et eksempel er om en arbeider på 1930-tallet henvender seg til sin arbeidsgiver ved å si «du» og ikke «De». (Ridderstrøm, 2019) Et annet eksempel er når man gjenskaper en «retro»-følelse gjennom tekst, ved å beskrive eldre tider, steder, samfunn eller gjenstander for å skape en gitt stemning eller kontekst.

Helt fra Snorres tid er gjennom tiden både hendelser og personer blitt diskutert og dateringer justert. Claus Krag viser i sin artikkel fra 2012 til eksempelet om da slaget i Hafrsfjord ble omdatert etter en beregning av Harald Hårfagres sannsynlige fødselsår, med utgangspunkt i fødselsårene til hans etterkommere. Resultatet skjøv slaget frem i tid fra 872 til ca. 900. Dette ble senere endret tilbake igjen (Krag, 2012), men er et godt eksempel på hvordan tidsberegninger har vært og fortsatt kan diskuteres og revideres, selv om Krags meninger ikke er blitt stående uten motargumenter. Det er dermed vanskelig å si noe om hvor mye vekt man skal legge på enighet hos historikere, fordi Krag demonstrerer at synspunkt og argumentasjon er varierende. Teorien om relativisme i historieformidling, forståelse av at alle versjoner av

historien er like riktige, tar jeg avstand fra, og bruker ovennevnte kun som et eksempel på at formidlinger av sagaer, folk, sted eller historiske tidspunkt ikke nødvendigvis trenger være spesielt nøyaktige fra så lang tid tilbake.

Et annet anakronistisk grep som er brukt i *Når landet mørkner* er prolepser. En prolepse er et innslag i teksten som forteller om begivenheter som ligger forut for det punktet i historien der fortellingen foregår. En interessant prolepse i *Når landet mørkner* er på sidene 247-251 der forfatteren har gitt inuitten Irissuaq stemmen for å beskrive trikiner og deres kretsløp, hvordan de er små, usynlige vesen som har smittet gjennom rått hvalrosskjøtt. Denne smitten kalles Trikinose og ble først beskrevet i 1835. (*Trikinose*, 2018) Smitten eksisterte nok allerede i norrøn tid, men det vil være ekstraordinært om en person fra den tiden kunne tenke seg frem til samme forklaring forskere 530 år senere fant frem til. Det å tilegne seg kunnskap gjennom erfaring er likevel en imponerende egenskap hos naturfolk. En slik innsikt hos en av fortellingens personer, vil nok kunne oppleves å være en historisk anakronisme, mens den i en moderne samtidsfortelling ikke engang ville ha vært verd en bemerkning.

Anakronismer kan altså ikke nødvendigvis fastslås som dateringsfeil uten at leseren allerede innehar kunnskap om det aktuelle emnet. Dermed vil en anakronisme bare være et intertekstuellt grep gjennom leserens egen forkunnskap og viten om emnet anakronismen leker med, ellers vil den oversees på grunn av leserens egen manglende forkunnskap og viten om emnet. Det betinger en dialog mellom tekst og leser.

En språkforsker som arbeidet med dialogen som språket skaper, var den russiske forskeren Mikhail M. Bakhtin. Han etablerte et utgangspunkt for andre forskeres arbeid med å beskrive funksjoner i tekst, som i dag inngår i vår forståelse av intertekstualitet.

2.2 Mikhail M. Bakhtin

Mikhail M. Bakhtins litteratursyn ble formet på 1920-tallet ved at han var i kritisk opposisjon til den russiske formalismen. Mens formalistene definerte litteraturen som et konvensjonelt system av språklig-poetiske virkemidler, var Bakhtin opptatt av dialog i språket. Han hevdet at språklig mening blir til gjennom dialog og viser til en historisk betinget forskjellighet i språket som grunnelement i romanen. Dette er et sentralt tema i essayet *Epos og Roman*, som

opprinnelig ble holdt som et foredrag ved Institutt for verdenslitteratur i Moskva 24.mars 1941. (Bachtin, 2003a, s. 119)

Bakhtin var spesielt interessert i å studere særegenheter i romansjangeren. Han var opptatt av den folkelige latter. Latter spiller en rolle for å bryte ned hierarki og betydningsskapende avstand. For å være latterlig må objektet for oppmerksomheten gjøres til noe nært eller kjent og realistisk. På samme tid har latter i seg selv evnen til å gjøre objekter nærværende. Latter er derfor en vesentlig faktor i utforming sammen med avslappet og freidig språkbruk for å kunne oppnå en realistisk og familiær virkelighetsforståelse. Man tar objektet ut av det store perspektivet og fjerner all avstand. Slik kan objektet betraktes, snus og vendes på, analyseres og observeres fra alle kanter samtidig som latterliggjøringen representerer et stadium i utviklingen av kreativitet. I Bakhtins verden omfatter latter også utskjelling og slagsmål. (Bachtin, 2003b, s. 135)

Et utgangspunkt for utvikling av en ny holdning til språket, var ambivalens overfor en tekst som er morsom og drepene på samme tid, ved en litterær fremstilling, som vises uten distanse, på samtidsnivå, med umiddelbar kontakt. Bakhtin brukte parodiering⁵ og travestering⁶ for å bringe guder og helter inn til samtiden. Heltene ble degradert og fremstilt på samtidens nivå, i samtidens vante omgivelser og på samtidens hverdagsspråk. (Bachtin, 2003b, s. 133) Selv hevdet Bakhtin at latteren bidro til en fryktløshet som var nødvendig for å oppnå en realistisk virkelighetsforståelse. (Bachtin, 2003a, s. 135) Denne samtidsvirkeligheten ble også utgangspunkt for forståelse, vurdering og utforming av romansjangeren, hvor samtiden bestemmer synsvinkel. (Bachtin, 2003b, s. 134–135)

Det er viktig å være bevisst at Bakhtin skriver imot den fremvoksende sosialistiske realismen som dogme og at han, i motsetning til f.eks. Hegels dialektiske tenkning som har et mål, etablerer en mening som ikke lar seg avslutte. Der Hegels dialektikk er produkt av et teleologisk⁷ syn på verden, skaper Bakhtins dialog en spenning med potensiale for utvikling. Det dialogiske perspektivet binder sammen Bakhtins grunnleggende syn på eksistens,

⁵ Parodi er spottende etterligning av et litterært kunstverk, med en høytidelig ytre form, men med et trivielt emne som ikke passer til formen. Jf. Travesti («Parodi», 2021)

⁶ Travesti er komisk etterligning eller forvrengning av et alvorlig dikterverk eller sjanger ved at opphøyet innhold fremstilles i en lav, vulgær form Travesti forstås gjerne som grovere, mer vulgært forkledd og mer komisk fremstilt enn parodi. Jf. Parodi («Travesti», 2021)

⁷ Teleologi er forklaringen om at naturprosesser styres av gitte formål eller hensikter. («Teleologi», 2021) Hegels tilnærming kan i dag kanskje best forstås som «helhetlig» eller «holistisk». (*Holistisk*, 2021)

menneske, språk og sannhet, hvor han bruker romanen som redskap for kreativ tanke og erfaring. (Dysthe, 1999, s. 16)

Bakhtins dialogismebegrep er omfattende og innebærer mer enn en dialog eller samtale mellom to personer. Hans dialogbegrep inkluderer språket og språklige ytringer, vår personlighet, kognitiv forståelse, vårt forhold til andre mennesker, livet selv og verden omkring oss. Den dialogiske tilnærmingen er dermed sentral for å skape kreativ forståelse. Bakhtin har i et intervju uttalt at man ikke nødvendigvis forstår en annen kultur bedre om man går inn i den ved å se verden gjennom øynene til den fremmede kulturen. Ved å stille seg utenfor, skaper dialogen imidlertid en mulighet til å hjelpe oss å forstå den andre kulturen på en annen måte og finne skjult eller uoppdaget potensiale. (Dysthe, 1999, s. 14–16) Kulturforskjeller i *Når landet mørkner* kan også forstås på en slik måte.

Det er som om Bakhtin forstår sannhet ved at han ikke søker endelig svar, han leter ikke etter én sannhet én gang for alle, men viser heller undring overfor andres tankegods. Han sier:

«Life by its very nature is dialogic. To live means to participate in dialogue; to ask questions, to heed, to respond, to agree, and so forth. In this dialogue a person participates wholly and throughout his whole life: with his eyes, lips, hand soul, spirit, with his whole body and deeds. He invests his entire self in discourse, and the discourse enters into the dialogic fabric of human life, into the world symposium». (Bakhtin, 1984, s. 293)

Det er sentralt for Bakhtin hvordan mening blir til. Han kom frem til at mening skapes i samspillet mellom individene i responsen fra den andre og at det bare er som deltaker i dialogen vi er i stand til å forstå, ved at mottakeren kommer avsenderen i møte og gir en reaksjon. (Dysthe, 1999, s. 12–13)

Grunnlaget i språket er selve ytringen, som i Bakhtins teori kan være alt fra et ord til en samtale eller lang tekst. Ytringen er en respons på tidligere og forventede biter i en kjede av kommunikasjon. Ytringen vil ikke bare være lingvistisk, men inneholde stemmen som former ytringen, den sosiokulturelle omgivelsen omkring ytringens kontekst og det dialogiske samspillet med tidligere ytringer. En forventet reaksjon fra mottaker vil også påvirke ytringen. Ytringer er alltid skapt av en stemme fra en bestemt synsvinkel, men synsvinkel oppleves mer som en prosess enn et sted, fordi ordene som brukes formes av de ulike verdier brukerne har og har hatt. Bakhtin bruker begrepet «stemme» for den talende personligheten. Dette samspillet mellom ulike stemmer er et viktig element hos ham, både for samfunn og individ. (Dysthe, 1999, s. 13)

2.2.1 Bakhtins romanteori

Bakhtin kritiserer litteraturhistorikere for å redusere spenningen mellom romaner og de gamle, avsluttede sjangerne, fra den greske antikke litteraturen. Han mener romaniserte utgaver av disse sjangrene, særlig av eposet, skaper forvirring og gjør at sjangerproblematikken trenger omstrukturering av teorien. I *Epos og Roman: om romanstudiets metodologi*, sammenligner han epos og roman mot hverandre. Han finner at manglende faste sjangermerker i romanen skaper bekymring for å kunne gjenkjenne sjangeren, i motsetning til epos, som har konstitutive karakteristiske trekk. Selv om opprinnelsen til ulike arter av romaner er belyst, er det fortsatt et problem at romanen blir betraktet som en sjanger blant andre sjangre. Man forsøker gjerne å avdekke dens immanente (iboende) kanon i form av et bestemt system av stabile og faste kanoniske kjennetegn, men dette blir ofte bare en fyldig beskrivelse av varianter, uten at man uten forbehold klarer å finne frem til et bestemt og fast kjennetegn på romanen. Dermed er de likevel ubrukelige som sjangermerke. (Bachtin, 2003b, s. 123) Bakhtin søker ikke etter å definere romanen som en kanon, i betydning et system av stabile sjangerkjennetegn, men prøver å finne grunnleggende strukturelle særtrekk ved sjangeren, som bestemmer retningen i dens egen måte å forandre seg på, samt romanens innflytelse og innvirkning på øvrig litteratur. Han finner særtrekk som er innbyrdes forbundet og som skiller romanen fra de øvrige sjangre;

«Stilistisk tredimensjonalitet, som henger sammen med bevisstheten om den flerspråklighet romanen uttrykker. Radikal endring av tidskoordinater, så det blir til en egen litterær form. En sone i den litterære utformingen som skaper maksimal kontakt med samtiden, fordi den er et åpent og uavsluttet aspekt». (Bachtin, 2003b, s. 125)

Dette forutsetter de samme kritiske momenter som i den europeiske menneskehets historie. Det omfatter overgang fra en sosialt lukket, isolert, halvveis patriarkalsk tilstand til nye forhold, preget av mellomfolkelige og mellomspråklige forbindelser og relasjoner. Fordi den moderne verden er aktivt flerspråklig er heller ikke nasjonalspråkene lenger lukkede og isolerte språk, men belyser hverandre gjensidig i en vekselvirkning slik at det danner seg nye relasjoner mellom språk og den virkelige verden. (Bachtin, 2003b, s. 125) Språk oppstår ikke isolert i mennesket, men først når det foreligger interaksjon mellom mennesker. Samme romantekst kan på den måten vise ulike stemmer, verdier eller perspektiv ved sin språkbruk.

Bakhtins romanteori ser romanen i en samtidshorisont, men den historiske romanen er øyensynlig vendt vekk fra samtiden, tilbake mot fortiden. Likevel må man spørre seg om samtidshorisonten tross alt er det styrende og at fortiden bare er en forkledt samtid. I denne avhandlingen er det interessant fordi historiske romaner ligner sagaer ved at sagaene kan

fortelle om hendelser blant etterkommere av de første landnåmsmennene og begivenheter rundt deres slekt, om myter og sagn. Hendelser, dialoger og handling er gjerne dramatisert og utformet på kunstnerisk vis, selv om fortellingen er realistisk i stil og gir inntrykk av å beskrive virkelige hendelser og historiske personer i dagliglivet. I en historisk roman trekkes gjerne figurene med i et drama, gjerne med hendelser som gjelder liv og død, og nesten alltid med situasjoner hvor figurenes personlighet blir satt på prøve.

Ved å bruke romanen som uttrykk for dialog i ulike sammenhenger, viser Bakhtin den frem som den best egnede sjangeren til å utforske psykologiske dimensjoner ved mennesker. Han bruker betegnelsene «ord» og «diskurs» i sine verk om Dostojevskij, hvor disse like godt kan handle om mennesker som om tekst. Han beskriver dette med eksempel om elever som skal gjenfortelle en tekst og kan velge å gjengi dette ordrett eller med sine egne ord. Han kaller dette for «autorativ diskurs» og «indre overbevisende diskurs». På denne måten vil romanen enten skape noe nytt gjennom å dialogisere det autorative, og om romanen mislykkes vil den autorative diskursen bli uintegret i verket. (Dysthe, 1999, s. 14) Det spiller ingen rolle om man er enig eller uenig – for Bakhtin er poenget selve dialogen ved å prøve ut nye versjoner. Slik mener han Dostojevskij er den første polyfone forfatteren, ved at han tillater personene i romanen å ha en egen stemme, slik at de ulike stemmene gis hver sin versjon av sannheten og ikke kan fanges i noe system. Dersom forfatteren tar styring og autoritet over hver av stemmene, mister fortellingen dialogen mellom dem. Dermed mener Bakhtin at man er tilbake til det autorative ordet og det indre overbevisende ordet. Bakhtin er skeptisk til alle overbeviste sannhetsapostler. Han ønsker å utfordre det han forstår som at både filosofi og litteratur har vært dominert av en monologisk oppfatning av sannhet, noe man fra et vestlig og nyere tids synspunkt forstår er hans godt kamuflerte måte å kritisere det regimet han levde under. (Dysthe, 1999, s. 14–15)

Dialog mellom figurer i romaner, beskriver Bakhtin som et «ekkoforhold». Dette ekkoforholdet kan, ifølge ham, skje selv om romanen i seg selv er en monolog av språk og et dobbelt konsept av tegn. Dette kan man oppleve i hans analyse av Dostojevskis verk, der han beskriver dobbeltbetydning i teksten, slik at den kan forstås på flere plan. (Bakhtin, 1984) Julia Kristeva gikk lenger enn noen annen med å søke etter den estetiske forskjellen mellom teksten og den nye teksten, men definisjonen på hva som forvandler dem er fremdeles uklar. Derfor blir leserens oppgave stadig viktigere for å avkode betydningene, slik at leseren likevel kan finne nye horisonter forfatteren kanskje ikke engang hadde til hensikt å formidle.

Bakhtin drøfter motsetningen mellom monolog og dialog både i språk og filosofi, og mener dialog er mer verdifullt enn monolog i ytringer. Han mener monologisk sannhet fremstår autorativt og har fasitsvar, men er en illusjon, fordi en ytring inngår i en dialogisk kontekst der den relateres til foregående ytringer. Enten som henvendelse til «noen», eller svar på disse. Denne «noen» er ikke nødvendigvis konkrete personer. Ingen ytring er heller helt original fordi den alltid vil befinne seg i en kontekst med tidligere ytringer og mulige påfølgende ytringer og det er denne interaksjonen som da blir selve dialogen. En forfatter kan også monologisere en tekst ved å undertrykke de andre stemmene så den fremstår som enstemmig ved at forfatteren gir fasitsvar og ingen meningsutvekslinger. For Bakhtin er det slik når ytringer ikke gir rom for tvil eller motforestillinger, spørsmål eller protester. (Dysthe, 1999, s. 15)

Mikhail M. Bakhtins arbeid er forløper for den forståelse som råder i oppgavens behandling av intertekstualitet, og romantolkning. Når det er valgt å se bort fra mange andre moderne romanteoretikere (Roman Jakobson, Jaques Derrida eller Umberto Eco) har det vært for å spisse avhandlingen mot en diskusjon av saga-, versus romansjangeren og intertekstualitet i fortellingen.

2.3 Julia Kristeva

Dialogisme, slik Bakhtin behandler den i sin verden, er vesentlig for å forstå Kristevas begrep av intertekstualitet. For begge disse to er begrepet «dialog» helt vesentlig for selve intertekstualitetsbegrepet. Både Bakhtins og Kristevas teorier indikerer at alle tekster i samme epoke er knyttet til hverandre, fordi tekster aldri er statiske – de er alltid gjenstand for bevegelse, tekstuelle uttrykk, mønster og konvensjoner. Forskjellen mellom Kristevas og Bakhtins forståelse av dialog er at Bakhtin så på dialogen i teksten, ikke bare som en samtale mellom to personer, men også den semantiske dimensjonen (språkets innhold), som oppstår i friksjonen samtalen gir i teksten. Dette skapte en idé om hvordan makt kan oppstå i tekst ved at den gis en annen mening når den uttrykker en dobbel betydning. Når den krysser sin egen grense, med en bevegelse frem og tilbake, kan den bare oppdages, oppfattes og gis forståelse gjennom leseprosessen. Hvert ord og hver setning står i sammenheng med andre og gir et ekko av alle andre tekster i samme kultur. Bakhtins hybridisering (sammenveving) av dialogisme og polyfoni må ha vært en viktig bakgrunn for Kristevas intertekstualitetsbegrep fordi intertekstualitet bare kan oppstå ved kontakt med annen tekst eller med annen kontekst.

Dialogen har ingen avslutning og åpner dermed en uendelig mulighet til å gi teksten en semiotisk forståelse⁸ i forhold til samfunn og sosiale erfaringer.

Kristeva viser til utviklingen etter 2. verdenskrig, hvor språket ble avgjørende innenfor alle vitenskaper. Hvis det var sant at løsningen på gåten omkring *mening* kom fra selve forholdet mellom mening, samfunn og strukturen av språket (i den grad det er et lingvistisk objekt), stilte man likevel spørsmål ved de metafysiske premissene når språket skulle eksporteres til andre områder. (Kristeva, 1980, s. vii) Julia Kristeva utarbeider teoretiske fundament som baserer seg på den allsidige bakgrunnen hennes, med kunnskap om filosofi og psykoanalyse. Det er også slik hun formidler sammenhenger mellom både billedkunst, religion, poesi og romaner, der hun bruker begreper fra alle disse i sine tekstteorier.

Selve ordet “intertekstualitet” lanserte Julia Kristeva i boken *Word, Dialogue and Novel*:

”(A)ny text is constructed as a mosaic of quotations; any text is the absorption and transformation of another. The notion of intertextuality replaces that of intersubjectivity” (Kristeva, 1986, s. 37)

2.3.1 Intertekstualitetens vei etter Kristeva

Senere har flere teoretikere tatt betraktninger omkring begrepet videre. Walter Ong, Jonathan Culler og Gérard Genette er noen av disse. Genette drøfter forbindelsen mellom tekster i *Palimpseste*, hvor han først utvider Kristevas begrep «intertekstualitet» med sitt eget «transtekstualitet» (fra sitt tidligere begrep «paratekstualitet») og tilføyer det tredje: «metatekstualitet». Han bruket termen «paratekst» om mindre forekomster i den samlede teksten, som fotnoter, innledninger og illustrasjoner og sammenligner dette med «pretekst» (Genettes begrep for den tidligste versjonen av teksten). Han viser at leseren må ha kunnskap om pretekster/paratekster, dersom den endelige teksten skal fungere etter intensjonene og avgjør leserens evne til gjenkjenning. (Aamotsbakken, 1996, s. 73–75) Genettes fjerde begrep kalles «hypertekstualitet». Det omfatter forholdet mellom to tekster (A og B) hvor B-teksten er bygget på A-teksten og «går utenpå» denne. Begrepet er aktuelt ved analyse av større tekster hvor gjenbruk av eksisterende tekster er betydelig. Overbegrepet transtekstualitet vil innebære alle deler av gjenkjenning hos leseren, enten det er enkelte ord, setninger, fragmenter av kjent tekst eller transformasjoner av større tekstdeler. (Aamotsbakken, 1996, s. 78) Likevel er

⁸ Semiotisk forståelse: Man bruker sosialt betingede tegnsystemer for å skape mening ved hvordan noe uttrykkes i tale, skrift eller kunstnerisk arbeid. («Semiotisk», 2021), jf. Semiologi («Semiologi», 2021)

Kristevas begrep «intertekstualitet», i Genettes tolkning, avgrenset til tekster som omhandler andre tekster, sitater, plagiater og henspillinger på andre tekster. (Aamotsbakken, 1996, s. 76)

Intertekstualitetsteorier er ennå en gråsonen innen kommunikasjon og kommunikasjonspraksis som kan gi grunnlag for ulike forståelser og mulige misforståelser. Ved å se på tale og diskurs, mer enn på tekst og skriving, utvikler intertekstualiteten seg mot et interdiskursiv – noe større enn teksten i seg selv.

2.4 Sjangerelement

Denne oppgaven tar for seg sagaer og romaner som aktuelle sjangre for plassering av *Når landet mørkner*. I de følgende kapitler vil jeg se på historisk bakgrunn og litterære forventninger til disse.

2.4.1 Sagaer

Selve ordet «saga» er et islandsk begrep man gjerne kaller «islendingesagaer» på norsk. Gjennom tiden er det blitt en vitenskapelig term på mange språk. Den islandske sagalitteraturen kan ikke innordnes i noen andre kjente litterære kategorier. Sagaene har innhold og temaer fra Norge og Island, noen av dem omtaler også Grønland, Orknøyene og Færøyene. Sagaene er skrevet på norrønt språk, ikke på latin og de er skrevet med latinsk alfabet, ikke runer. Denne uvanlige bruken av språk og skrift kan ha bakgrunn i et vedtak i Alltinget i år 1000, da det ble bestemt at Island skulle gå over til kristendommen. Skrivekunsten og produksjon av pergament ble introdusert av lærde menn fra kirken. I dag er sagalitteraturen den litterære hovedkilden til kulturarven fra Island, gjennom håndskrifter på pergament fra 1200- og 1300-tallet. Det er en generelt tydelig og nøktern språkbruk uten bildebruk i sagatekstene. Metonymi⁹ forekommer i sagaene, men det er ikke påfallende- trekk av dette i *Når landet mørkner*. Sagatekstene er videre uten staffasje, pynt eller poetiske vendinger. Unntaket er innslagene av skaldekvad.

Det er vanskelig å skille mellom dikt og historisk sannhet, men allerede Snorre Sturlasson mente det var lettere for fortellere å huske skaldekvad enn prosafortellinger, fordi formen var strengere slik at de ikke var så lette å endre på. Man antar skaldekvadene formidler det nærmeste man kan komme et referat, fordi skaldene var til stede ved hendelsen de beskriver. (P. T.

⁹ Metonymi: i stedet for det ordet en mener setter man inn ett annet med begrepsmessig sammenheng, for eksempel «stål» i stedet for «sverd». («Metonymi», 2021)

Andersen, 2015, s. 57) Skaldekvad brukes gjerne med hensikt, for å utdype en stemning eller følelser i handlingen og er ansett for å være en utfordring å oversette, for å forstå hvilke følelser som beskrives, fordi strofene er enkle, men innholdet er mektig og språket kan være vanskelig å tolke riktig. Særlig kenningene, med sine perifraser (poetiske omskrivninger), er vanskelige for oss moderne mennesker å forstå. Det er gjerne flere lag med omskrivninger i versene, og symbolene er fra et helt annet verdensbilde enn vi har i dag. Det er dermed områder i sagalitteraturen der forskerne enten ikke er helt enige om tolkningen av sagaen, der det er mulig med flere tolkninger, og steder der prosateksten og kvadene har ulike versjoner av situasjonene de beskriver, f.eks. som i *Gisle Surssons saga*, i passasjen om Gisles død. (Henriksen, 1985, s. 9)

Grensen mellom historie og diktning går ikke alltid der vi i dag ville sette den, noe som kan gi interessante funn om man jakter etter historisk korrekte referanser i sagaene. Synet på sagaer som historiske realitetsskildringer har imidlertid endret seg flere ganger frem til i dag. Utfordringene ligger i at sagaene først ble skrevet ned flere hundre år etter hendelsene fant sted. At de gamle fortalte til de yngre, var måten man kunne formidle kulturelt arvegods til nye generasjoner og gjennom det faste fortellermønsteret ble innholdet enklere å forstå for tilhørerne (Pálsson, 1998, s. 33) Forfatterne av de ulike sagaene er ennå i dag nærmest ukjente, selv om forskning har vist at Snorre Sturlasson står bak mange av de som er bevart. (Pálsson, 1998, s. 52) Det Snorre Sturlasson skrev fra Reykholt på Island, er i dag den nærmeste kilden til moderne mennesker for å forstå tidsånden i den norrøne middelalder. Det islandske samfunnet var i lang tid et nokså stillestående samfunn, og folk kunne derfor gjennom flere hundre år lett sette seg inn i både konteksten og rollene til heltene i sagaene. Frem til sagaene ble oversatt, på 1700-1800-tallet, var det bare islendinger som forsto språket i dem. (Pálsson, 1998, s. 205)

Islandsk sagalitteratur har et påfallende og klassisk kjennetegn; den anonyme, autorale, fortelleren. En aural forteller står utenfor handlingen og har ikke innsyn i deltakernes tankeliv. Denne formidlende stemmen fremstår allvitende og bidrar til å gi sagaene en overgripende og objektiv synsvinkel som er ment å gi troverdighet til det som blir fortalt. Enkeltkjebner blir fremstilt gjennom en behavioristisk personschildring, der informasjon formidles gjennom figurenes handlinger, ikke gjennom personens sjeloliv og tanker. Fordi følelser ikke uttrykkes, må leseren selv slutte seg til figurenes emosjoner gjennom handling og tale som vises i teksten. Det er typisk for sagaene at de er uten skildringer av natur, miljø og dagligdagse gjøremål.

Besjeling av mennesker eller dyr, gjennom tanker, instinkt eller følelser, forekommer ikke i sagaene. Derimot inneholder de ofte innslag av overnaturlige temaer som trolldom og forbannelser. I sagaer er drømmer sanne og spår gjerne fremtidig ulykke, noe som er fremtredende i sagaen om *Gisle Sursson*. (Henriksen, 1985, s. 145–146) Det er flere slike drømme- og spådomssekvenser i *Når landet mørknar* som knytter teksten til tilsvarende struktur i sagalitteraturen. Dramatiske hendelser refereres kort - gjerne som litoter¹⁰. Litoter brukes ofte sammen med ironi og sarkasme og forsterker gjerne det som blir sagt gjennom denne bagatellmessige beskrivelsen. Hva som formidles som udramatisk eller bagatellmessig, kan imidlertid være svært forskjellig fra hva vi i dag oppfatter på den måten.

Ett påfallende særpreg ved en sagatekst er at den innledes med en genealogi, en oppstilling av slekt og tilhørighet. Dette bidrar til den refererende stilen, men presiserer samtidig tilhørigheten og opprinnelsen til slekten, som var svært viktig i det patriarkalske samfunnet. Ved å kunne regne slekten sin tilbake til heltene, smitter noe av glansen fra deres bragder over til tilhørerne selv. (Pálsson, 1998, s. 22). Det er også nærmest rutine i avslutningen i sagaene å redegjøre hva som videre skjer med hovedpersonene etter sagaen ender. Dette er uvanlig i romaner og moderne fortellinger. Det er usikkert hvorfor dette er gjort i sagaene, men det kan ha vært gjort for å gi sagaene et skinn av økt troverdighet. (Pálsson, 1998, s. 99) *Når landet mørknar* har ikke en slik avslutning.

Det kan se ut som om forfattere av islendingesagaene bevisst har holdt seg vekk fra en høystatusstil for å skape effekten ved den dagligdagse stilen vi i vår tid opplever som spesielt «sagaaktig». Motivet er oftest konflikt og/eller samarbeid mellom mektige ætter på Island. Det handler om universelle krefter som en del av menneskets natur. Tema er gjerne kamp mot skjebnen, kamp om makt, ære, ettermæle og arv, troskap og svik, hat og hevn. Heimir Pálsson har referert følgende utsagn om motivet i islendingesagaene:

«Jón Ollafson frá Grunnavík, sekretæren til Árni Magnússon har gitt en berømt karakteristikk: Når nokre (ja dei fleste) av sagaene våre er lesne, blir conclusionen: Bøndene var i tattane på kvarandre. Men då svarar patrioten: Kva kan vera eit betre motiv enn dette i eit slikt land. (sitat etter Handbók med ÍS, Orðstöðulykill og texti. 1996:28.)» (Pálsson, 1998, s. 106)

¹⁰ En litot er en underdrivelse som indirekte forsterker det som blir sagt ved at talefiguren sier mindre enn den mener eller ved en bagatellmessig beskrivelse av en større, kanskje dramatisk situasjon. («Litot», 2021)

Situasjonene som driver sagaene frem, er gjerne bygget over samme form, med samme standard typer og situasjoner, men uten at de blir ensformige. Dette vitner om at forfatterne hadde bred retorisk og skriftlig kunnskap. Utenlandsferder er et vanlig motiv som går igjen i mange islendingesagaer hvor det fortelles om heltenes manndomsprøver. I *Grønlandingetåtten*, *En saga om Grønland* og *Eirik Raudes saga* foregår reisene mellom Norge, Island og Grønland, samt utforskning av Vinland, (Lie, 1953), og er dermed interessant bakgrunnsmateriale for å forstå utferdstrangen til hovedpersonen i *Når landet mørknar*.

Idealet sagaene viser frem er den gode helten og hans ukuelige kraft i selvhjelpsamfunnet, hvor man var uten beskyttelse for noe eller noen. Drivkraften bak de fleste avgjørelser var ære og æresfrykt. Spenningsmomentet i hver enkelt saga ligger gjerne i at mannen får røyne seg i ulike variasjoner, gjerne til han dør av det. Trofasthet og troskap mot familie, slekt og venner er gjennomgangsmotiv. Ofte skildres mer av det vrage og umedgjørlige i et menneske, enn det småskårne, beskjedne og knuslete. Sagatekstsene skildrer sterke personligheter i samtiden, gjerne den som har bidratt til strid og konflikter, selv om også mindre edle personer kunne få sine sagaer, om de hadde bidratt til tilstrekkelig store begivenheter. Et eksempel på det er sagaen om Hønsa Tore. Ære og hevn er viktige elementer i sagaene og det er vanlig å beskrive i detalj mange kampscener. At heltene faller i kamp er ærefullt, men at de kjemper om en kvinne, som i Kvævens fortelling, er derimot mer uvanlig. Et unntak er *Sagaen om Laksdølene/Laksdæla saga* hvor handlingen er et sjalusidrama der en kvinne (Gudrun Osvivsdottir) får sin mann og sine brødre til å drepe mannen hun elsker (Kjartan Olavsson). På sine gamle dager bekjenner hun; «*mot ham var jeg verst som jeg elsket mest*» (Lie, 1953, s. 168).

2.4.1.1 Samfunnet

Sagaene beskriver samfunnet som til dels individualistisk, samtidig som det var nært knyttet til det kollektive gjennom slekt og ætt, og det skinner gjennom at det var kompliserte regler der slekt og stand hadde mye å si. Det var en streng moral, selv om moralen ikke kan sammenlignes med dagens moral. Samfunnet som beskrives var derfor ikke nødvendigvis primitivt og enkelt. Samfunnsstrukturen som avtegnes i islendingesagaene har muligens mer til felles med samfunnet forfatterne bodde i enn det samfunnet heltene skapte. Det er viktig å merke seg at sagaer ofte blir støttet av hverandre, selv om dette kan ha med synsvinkel og fiktiv erfaring å gjøre og ikke nødvendigvis med selve erfaringen. (Pálsson, 1998, s. 204) For eksempel forekommer heltene Snorre gode og Viga-Barde sammen i *Sagaen om Laksdølene*, *Njålssagaen*, *Sagaen om Øyrbyggene (Eyrbyggja saga)*, *Sagaen om Grette Åsmundsson*, og i

Heiedrapssagaen. I *Eyrbyggja saga* (*Soga om Øyrbyggjene*, 1939, s. kapittel 13) og i *sagaen om Gisle Sursson* (Hagland, 1990, kapittel 36), forekommer det begge steder en fortelling om da Tordis, søster til Gisle, prøvde å hevne bror sin. De samme personene er med begge steder og innholdet er i all hovedsak det samme. Her er det en likhet mellom sagaene som viser at det ikke bare er de ytre hendelsene den kvelden det er enighet om, men at oppfatningen om det sjelelige har vært de samme. I begge sagaene har fortelleren holdt på spesielle ord, uttalelser og en rekke detaljer. Dette samsvaret mellom hendelser er interessant, da man ser at det også innenfor sagalitteraturen brukes intertekstuelle grep. Slike paralleltekster kan ha vært et resultat av skriftlig variasjon, den ene teksten kan ha vært kilde for den andre, eller de kan ha hatt felles kilder. Slike variasjoner gir oss innblikk i middelalderens tekstproduksjon og i hvordan sagaforfatterne arbeidet (Haugen, 2004, s. 281–282).

I sagaer fremstilles gjerne kvinneskikkelser og deres reaksjoner som et tegn på de mellommenneskelige og emosjonelle kommunikasjoner, og understrekes ofte ved beskrivelse av rødme eller blekhet og mimikk. Menn vises derimot frem gjennom sine handlinger. Kvinners fornemmelser går igjen i mange sagaer, enten som kloke koner, sannsigersker, en som sår splittelse eller egger til kamp. Indre psykiske egenskaper som lynne, verdisett, tanker, refleksjoner, dyder og laster kommer ikke like godt til syne i alle sagaer, selv om man gjerne ser bruk av mørke og lys som tegn på henholdsvis melankoli eller sangvinsk følelse.

2.4.1.2 Sagaforskning

De ulike teoriene for utviklingen av sagalitteraturen har lenge vært diskutert blant forskere. Da sagalitteraturen ble kjent i Skandinavia på 1500-1600-tallet, hadde omtale (og oversettelse) av kongesagaene allerede skapt en oppfatning om at de var historisk troverdige. Senere ble det skapt debatt om i hvor stor grad kildene var basert på muntlig forelegg eller om det var skrevet ned av én forfatter. Sagadebatten dreier seg altså om i hvilken grad sagalitteraturen er historisk pålitelig.

Ytterlighetene for kjernen i diskusjonen går mellom friprosateorien og bokprosateorien, og begge har gode argumenter. Norrønforskeren Else Mundal beskriver forholdet mellom friprosa og bokprosa i kapittelet om sagalitteratur i *Håndbok i norrøn filologi* og forteller at det var forskeren Andreas Heusler som skapte termene «friprosa» og «bokprosa» for de to ulike syn på forholdet mellom muntlig tradisjon og skriftlig saga (Haugen, 2004, s. 279). I motsetning til skandinaviske forskere, som var bundet til sagene som fortellinger om sin egen fortid, var

europiske forskere uten denne bindingen, og kunne i større grad være objektive i den litterære diskusjonen. (Mundal, 1977, s. 17–18)

«Friprosa» er synet på at fortellinger allerede på det muntlige stadiet ble samlet til sagaer og senere skrevet ned uten store endringer. Motstandere av friprosateorien samler seg gjerne om «bokprosa», teorien som legger mest vekt på skriften og de håndfaste kildene. Bokprosaistene anser at det ikke var samlede sagaer i muntlig tradisjon, men et råmateriale forfatterne senere samlet og bandt sammen til egne verk. Heusler skal selv ha vært forfekter av friprosateorien. (Haugen, 2004, s. 279–280)

Tilhengere av bokprosaen, anså forfatteren som utformer av den ferdige sagaen, og det var også den siden som hadde flest tilhengere i debatten. (Mundal, 1977, s. 436–437) Bokprosaistene ser islendingesagaene som forfatterverk, og mener det er vanskelig å skille en historisk virkelighet fra forfatterens kunstneriske tildiktning, påvirkning fra andre litterære konvensjoner, mytiske forestillinger og annet. De tidligste bokprosaistene ser på sagaene som en litterær utvikling fra den narrative stilen ved 1200-1300-tallets kristne kultur, skrevet på latin. Dette var krøniker, helgenhistorier, prekener og historier som kom til Island i det 12. århundre sammen med franske romanser. Alle blir sett på som inspirasjon for sagaenes narrativ. Likevel er det en del tilhengerne til denne tilnærmingen som er splittet mellom synet på at sagaer bygger på islendingers innovasjon og egne tradisjoner og at sagaer står mer i gjeld til europeisk kultur. Det er også en del av sagaforskere som søker etter europeisk innflytelse i sagalitteraturen. Disse deler seg gjerne igjen i to grupper. Den ene ser til de germanske førkristne og norrøne historiene som ble tatt med til Island av de første bosetterne. Den andre gruppen, «kontinentalister», prøver å bevise at opprinnelsen til sagaene ligger i europeiske heltedikt. Tilhengere av denne forbindelsen poengterer at den muntlige overleveringen strekker seg over flere hundre år. Det eksisterer ingen god forklaring på hvordan sagaenes fortellerkunst har oppstått under de rådende omstendigheter, men nyere litteraturforskning antyder at sagalitteraturen ikke har utviklet seg gjennom muntlig overlevering, men har oppstått ved bevisst valg av ord og retorikk. (P. T. Andersen, 2015, s. 58)

De to synsvinklene, bokprosa og friprosa, er likevel kanskje tross alt mer komplementære enn motstridende ved at de begge legger vekt på problemet ved sagaen og den muntlige tradisjonen. I dag er det større åpenhet for å kombinere disse standpunktene enn i de tidlige diskusjonene. Det er ingen forskere som i dag hevder at sagaene er uten tildiktning og fiksjon. Tidligere var det i størst grad islendinger som var tilhengere av bokprosateorien, mens det i dag er det ikke

noe nasjonalt skille mellom islandske og norske forskere. (P. T. Andersen, 2015, s. 21). Preben M. Sørensen har en teori om at vi må forestille oss forfattere som kanskje først og fremst var muntlige fortellere og at når de skrev, var det fordi de hadde lært å fortelle og tenkte på den muntlige fremførelsen når de skrev. (Sørensen, 1977, s. 114–116) Heimir Pálsson hevder at man kan regne med at for hver generasjon som gikk, ble nok historiene mer og mer utrolige, nyheter og heltesagn ble blandet sammen og det hele har fått større preg av underholdning. (Pálsson, 1998, s. 25)

Jesse Byock fremmer tanken om at sagastudier kan vinne på å vurdere ulike konsept som modellsystem, en tilnærming som inkluderer både samfunn og publikum. Sagaenes overgripende struktur bygger trolig enten på en sammenkobling av saga og sosial kontekst fra middelalderens Island, eller den kan bygge på kilder utenfor Islands egne tradisjoner. Kildene kan ha kommet fra kristne eller germanske helter og idealer ved at disse ble oversatt til ulike fortellerteknikker. Fortellerteknikkene kan ha kommet fra episke forelegg (fortellende, i stedet for dramatisert eller lyrisk), hagiografier (fortellinger om hellige mennesker), latinske krøniker eller franske romanser. (Byock, 1984, s. 153–173)

Islands spesielle lovgiving og eierforhold, den begrensede tilgangen til ny jord og nye eiendommer, det sosiale hierarkiet, etiske verdier, sosial og politisk struktur kan ha påvirket innholdet av og utviklingen i sagaene. Handlingen i sagaene stammer fra det sosiale livet på Island (og i Norge), ikke fra utenlandske narrative former. Sagaformen er gjentakende og består ikke bare av små biter narrativ. Likevel er det viktig å huske på at ingen litterær tradisjon er uten utenforliggende påvirkning. Hvis vi aksepterer det faktum at islendere var intelligente nok og kapable nok til å skape et effektivt system for lovgiving, med en statsform helt forskjellig fra annet man kjente på kontinentet, burde vi også godta muligheten for at de var i stand til å kunne skape en narrativ form, god nok til å fortelle historien om seg selv. (Byock, 1984, s. 153–173)

Med Byocks oppsummering, avsluttes orienteringen i sagalitteraturen og et lignende avsnitt omkring romaner introduseres, for senere å kunne sammenligne sjangertrekk i *Når landet mørkner*.

2.4.2 Romaner

Romaner er gjerne vanskelige å definere innenfor egen sjanger, selv om enkelte elementer har sin plass. Romaner er fiktiv prosafortelling, tilhører skjønnlitteratur og er ikke sakprosa. De

har en viss lengde, er lengre enn noveller og eventyr, og kan utgis i enkeltbind eller i serier. Romaner deles ikke inn i verselinjer som epos og lyrikk og er i seg selv verken biografi, historie, brev, drama eller lyrikk, men har likevel underkategorier som omfatter alt dette. Romaner kan sees på som en ikke-religiøs fortelling, muligens som svar på religiøse skrifter som ble utformet i kirker og klostre. De trekker fokus fra plott og handling til å vise stemninger og følelser i karakterene og deres verden. Romaner er en sjanger som i hele sitt vesen endrer og bearbeider tekst, tema og innhold underveis. De fleste romaner har en gjenkjennelig struktur ved at de utforsker det menneskelige, både historisk, følelsesmessig, etisk og sosialt.

Bakhtin karakteriserte romanen som «en sjanger av erindringstypen som ligner på den enkeltes erindring om virkelige samtaler mellom mennesker i samtiden». (Bachtin, 2003b, s. 136) Romanen formidler en historie gjennom enkeltmenneskets øyne, men ikke alle romaner har noen sammenhengende fortelling eller et plott. Romaner kan eksperimentere med fortellermåter, med kronologi, tid og rom og bestemmes av erfaring, erkjennelse og fremtid i motsetning til epos, som er kilde til nasjonal overlevering om fortiden. I epos er meningen satt på forhånd - i romanen utvikles meningen gjennom handlingen. Allerede i hellenistisk tid opphørte den episke avstanden med heltene fra Trojadiktningen, der det episke stoffet ble overført til romanen. I denne overføringen ble stoffet, i en fase, først familiarisert og latterliggjort, som Bakhtin beskriver i sin teori.

Romanen er fremdeles i utvikling, den er ennå ikke avsluttet. Sjangerformen vises ved at den ikke er stivnet og at man derfor ikke kan forutse alle retninger den kan ta, i motsetning til andre sjangre som allerede er ferdige. Det er på denne måten man kan se at romanen leder an i utviklingen av litteratur i nyere tid. (Bachtin, 2003a, s. 125)

I dag er forskere uenige om når man skal sette starttidspunkt for romanens form og sjanger. Den eneste antikke sjanger som er funnet verdig betegnelsen «roman», er den såkalte «greske roman» som hadde særlig stor innflytelse på den europeiske roman i barokken. Det var nettopp da man begynte å befatte seg med romanteori og på samme tid begrepet «roman» ble presisert og festet seg. (Bachtin, 2003a, s. 119) I norden er islendingesagaer som *Gisle Surssons saga* og *Eigils saga* prosalitteratur som har romantrekk. *Gisle Surssons saga* blir brukt som eksempel litt senere i oppgaven.

I Frankrike tok man først i bruk betegnelsen «roman» for høviske fortellinger, der de presenterte litteratur på morsmålet romansk, i motsetning til på latin. Romansjangeren ble ledende sjanger

i Europa først på 1700-tallet og utover. Fra 1800-tallet hentet den realistiske romanen emner og personer fra samtiden og gjorde handlingen gjenkjennelig for leseren. Den gang var alle romaner populærlitteratur, mens vi i dag skiller mellom populærlitteratur og seriøse romaner. Spørsmålet om hvorfor vi fortsetter å kalle romanen for roman når den baseres på dokumentariske hendelser og ikke kun er fiktiv, kan besvares med fleksibiliteten som ligger i romanens sjanger, som gjør det mulig å vise historien fra et forhåndsbestemt perspektiv og samtidig få det til å virke allment og kjent. (Selboe, 2015, s. 110)

Helt fra dannelsesromanen oppstod, har romaner handlet om å følge utviklingen i hovedpersonens personlighet. I den klassiske dannelsesromanen handler det om å finne sin egen identitet. Dannelsesromanen kunne gjerne følge vedkommende gjennom barndom og oppvekst og frem til voksent liv, på samme måte som vi følger Arnar i *Når landet mørkner*. Av kritikere er denne også blitt kalt en «dannelsesroman fra vikingtiden» (Krøger, 2018).

Fortellingen i romanen henger sammen med det å være menneske, å bli den man er eller ønsker å være. Den som leser en roman, tar del i denne fortellingen eller utviklingen. Ved å kunne lese mange romaner har vi på denne måten en unik mulighet til å delta i mange liv og få innblikk i deres mellommenneskelige forhold. Romanen kan formidle personers tanker, gi innblikk i deres liv, skape forbindelser mellom mennesker, stille dem i valgsituasjoner som gir implikasjoner for de involverte i romanen. (Selboe, 2015, s. 11–12) Det sentrale motivet i romanen er et talende og samtalende menneske og den fortalte dialogen rammes inn av en dialogisert fortelling. Bakhtin beskriver denne kombinasjonen som «Sokrates's skikkelse av den uforstående narrens folkelige maske, med trekk fra høyere sjangres vismann-type». (Bachtin, 2003b, s. 136) Han sier at ambivalent selvros er typisk for den sokratiske dialog («jeg er visere enn alle andre fordi jeg vet at jeg intet vet»). Gjennom denne Sokrates- skikkelsen ser man en ny form for prosaisk heroisering, en nøktern beskrivelse av et ideal eller en helteskikkelse, hvor det oppstår karnevaliserende legender rundt skikkelsen og helten forvandles til narr. (Bachtin, 2003b, s. 136–137) Slike helter inviterer oss til identifikasjon fordi de er vanlige, feilbarlige mennesker som oss andre.

Bakhtin hevder at romansjangeren karakteriseres av en kombinasjon av latter, sokratisk ironi, et system av sokratiske reduksjoner med en alvorlig, høy og fri utforskning av verden, mennesket og den menneskelige tanke. Sokratiske reduksjoner er et system av metaforer og sammenligninger, lånt fra lavere livsområder som håndverk eller dagligliv. På denne måten trekkes virkeligheten nærmere, – man familiariserer den. (Bachtin, 2003b, s. 136–137)

Romanen har gjort litteraturteorier noe ubehjelpelige, fordi de andre sjangrene er avgrensede og klare og man fortsatt betrakter romanen som en sjanger blant andre sjangre. Dette skaper til dels forvirring og viser behovet for at sjangerproblemantikken kunne trenge en omstrukturering av teoriene. I dag har forfatterne større muligheter enn sine forgjengere til å kunne forandre romanen, ved de muligheter elektronikk og datateknologi gir til å forme og omforme tekst, eller inkludere bilder og lyd.

Romanen omhandler mennesker og deres meninger, i et miljø hvor den enkelte orienterer seg gjennom personlig erfaring i tiden og verden. Ytre forandring og umiddelbare foranledninger for dialog er demonstrativt tilfeldig. Dette understreker det dagsaktuelle og tingenes tilfeldige sammentreff. Nåtiden er i utvikling, den går mot fremtiden. Denne prosessen er følbart og vesentlig i romanen fordi nåtiden blir sentrum i menneskets orientering, både som helhet og som enkelt del i romanen. Det er som modellen av tiden forandrer fokus til at det siste enda ikke er sagt, og at «nået» går mot en uendelig fremtid. Dette kan gi store endringer i det estetiske bildet av det livet som fortsetter, og skape en nær kontakt mellom både forfatter og leser, der begge er delaktige. (Bachtin, 2003b, s. 136,137,140,141)

2.4.2.1 Historiske romaner

Helge Ridderstrøm beskriver en historisk roman som «basert på sanne, historiske hendelser». Enkelte hendelser kan gjerne faktisk ha funnet sted. Noen av personene kan ha levd, mens forfatteren dikter opp andre personer og dikter opp hendelser. Som i sagaene, kan forfatteren også her være auktoral og den «virkelige historien» belyses gjennom fiksjon. Tidstypiske trekk veves inn i handlingen, slik at utfordringer i perioden kan belyses gjennom teksten. (Ridderstrøm, 2019) *Når landet mørkner* ser ut til å kunne passe godt inn i også denne definisjonen.

Ellen Lange vil bruke betegnelsen «historisk roman» på en roman med motiv og interessefelt som formidler faktiske eller delvis korrekte hendelser i fortid og biografi. Hun sier videre om den historiske romanen at den forsøker å beskrive og gripe den virkelige historien som ligger bak, – eller den fiktive. Denne usikkerheten, om det er fiksjon eller empiri man har å gjøre med, er et paradoks. (Lange, 2000) En roman som fremstiller fortiden forutsetter ikke nødvendigvis noen modernisering av den, selv om man bevisst eller ubevisst kan gjøre det. Da kan det grense til anakronismer, eller det kan være innslag av fiksjon. Det kan også være bevisst eller ubevisst forvrengning av fortidens egenart. En viss balanse er nødvendig fordi en for streng historisk

binding vil føre teksten over til ren faktisk tekst. Den historiske romanens sjanger trenger forpliktelser til fakta, men forpliktelsene kan også ses på som et hinder for lek og utfoldelse i det litterære og kunstneriske aspektet. Er det slik at historiske romaner ikke kan være eksperimentelle og historiske samtidig? Må faktuelle tekster være bare faktuelle? Spørsmålene kan besvares ved å henvise til at romanen fortsatt er en sjanger i utvikling. Hayden White hevder at også faktuelle tekster, i denne sammenhengen: historieskriving, bruker skjønnlitterære midler og grep. Han hevder at man kan finne opp andre ting enn fakta i en historisk tekst, og sier at kunst kan gjenskape livet, men livet gjensker ikke nødvendigvis kunsten, fordi meningen i enkelte plot kun eksisterer i kunsten. (White, 2006) White problematiser historieskriving og beskriver den som en hermeneutisk virksomhet hvor imaginasjon og narrative strukturer spiller en vesentlig rolle for å forstå og formidle et historisk faktum.

Helge Ridderstrøm viser i sin artikkel til at en av oppgavene historiske romaner har, er å dekke over sammenføyningen mellom historisk realitet og fiksjon ved å benytte fiksjon i de mørke områdene av historikken, unngå anakronisme, og løfte den indre strukturen fra fiksjonens verden over til den virkelige verden, (Ridderstrøm, 2019). Her sammenligner han dette med det psykologiske fenomenet *konfabulasjon*, som betyr at man fyller hukommelsestap ved hjelp av fantasien. Likevel trenger romanen en taktikk for å gjøre handlingen troverdig, noe som gjerne gjøres ved å benytte velkjente og historisk dokumenterte begivenheter og –personer for å formidle romanens moral. Det kan ha sin bakgrunn i at romaner opprinnelig ble brukt til å forme nasjonal ideologi og at man gjennom romanen kunne gi en mer levende forståelse av det som ble fremsatt i den offisielle historien, som ble undervist i skolen. Dette er interessant, fordi det er trekk som Bakhtin tilskriver eposet og man kan dermed stille spørsmål om den historiske romanen i noen av sine former er på vei til eposet?

Georg Lukács (1855-1971), marxist fra Ungarn, skrev i 1937 *Der Historische Roman*, et standardverk som gjenspeiler hans normative syn på sjangeren. Det er regnet som en tungveker ved sin teori om historiske romaner. Uten at han direkte definerer begrepet historiske romaner, kan man likevel fange opp at han ser den historiske romanen som er en kunstnerisk og sann avbildning av en konkret historisk tidsalder. Det legges vekt på ordet «kunstnerisk» som må forstås som han ser for seg en visualisering av realitetene. Den historiske romanen bruker en utvalgt gruppe mennesker, en prototype av folket eller en sosial klasse, som viser skikkelser og skjebner motivert av historien og danner en helhet i fortellingen som omfatter mer enn det enkelte individ. Fremdriften i historien vises ved at hovedpersonen presenterer historiens gang

og endringer i tiden. Handlinger blir forklart ut fra tidens egenart. Lukács viser at man må kunne relatere fortiden til nåtiden ved at fortiden blir gjort levende for at man skal forstå den som en forhistorie til nåtiden. Ifølge ham, kan man ikke forstå fortiden uten denne koblingen. (Lukács, 1955) Mange teoretikere etter ham, har reagert på hans tiltro til dette, og fokusert mer på mulighetene som ligger i den historiske romanen og de retoriske grep den benytter seg av.

Gjennom ulike teorier ser man at den historiske romanen endrer fokus fra å presisere «egentlig» til å spørre «hvordan» - fra mimesis til semiosis. Mimesis innebærer et ideal eller et bilde. Semiosis innebærer en form som gjennomgår en prosess eller en konstruksjon. Ved at form påvirker innhold, blir historiske narrativer avhengige av litterære troper (figurer) for å tegne et historisk bilde, fordi det ikke er mulig å få ting til å tale. Man aksepterer lett historie som sannhet, mens romanen forstås som fiksjon fordi romanen ikke nødvendigvis bygger på erfaring og heller ikke har mulighet til å kunne erfare videre. Fordi tekster kan hevdes å være usanne dersom de kan motbevises gjennom logiske motsetninger, vil det fremstå en sterkere binding til virkeligheten gjennom historieskrivingen enn gjennom romaner.

Selv om forfatteren vet mye om tiden det fortelles om, til hører han/hun likevel sin egen samtid. Ridderstrøm sier at forfatteren egentlig skriver om sannheter i sin egen samtid, forkledt gjennom hendelser i en forgangen tid. (Ridderstrøm, 2019) Lukács hevder det motsatte (Lukács, 1955). Den norske forfatteren Sigrid Undset mente at menneskene ikke forandret seg så mye gjennom historien og hun siteres gjerne fra *Fortællinger om kong Artur og ridderne av det runde bord*:

«Ti sed og skik forandres meget, alt som tiderne lider, og menneskenes tro forandres og de tenker annerledes om mange ting. Men menneskenes hjerter forandres aldeles intet i alle dage.»
(Undset, 1915, s. 252)

Selv om hjerter ikke forandres, vil vel både menneskets kognitive funksjon og adferd endres i takt med utviklingen av den verden man lever i? Man kan derfor ikke fullt ut forstå tankene som ville figurere hos persongalleriet i den historiske romanen. Historiske romaner inneholder gjerne en hovedperson som leseren observerer omgivelser og hendelser gjennom øynene til. Denne personen er ofte et alminnelig menneske som lever sitt liv i kulissene av historien og presenterer det utvalgte historiske stoffet ved en psyke og et livssyn leseren vil kunne kjenne seg igjen i. Dette kan fungere som et bindeledd mellom høy og lav, for eksempel ved å formidle elendigheten hos folk flest og overfloden hos borgerskapet. (Ridderstrøm, 2019) Historiske romaner kan på denne måten vise samfunnet både ovenfra og nedenfra. Det er den historiske

romanens styrke å kunne gå inn i en annen tid og gi ny innsikt i hvordan forholdene var, og hvilken motivasjon menneskene hadde for det som ble resultatet av deres handlinger. Her er det ikke nødvendigvis enkeltpersonene som er det viktigste. Sted og miljø kan være vel så viktig, sammen med tidsangivelser, navn, hendelser, begrep og kulturhistoriske detaljer som identifiserer den aktuelle fortiden. For å få plassert tidens særpreg og kronologi på riktig måte, krever sjangeren at man henter historiske fakta og forståelse av tenkemåten i den aktuelle perioden. Fiksjonen forfatteren presenterer blir tolkninger som kan avsløre det subjektive historiesynet forfatteren innehar, men som også kan gi innblikk i forfatterens antakelser om personenes tanker og følelser. På den måten kan historiske situasjoner skildres i et nytt lys. De historiske romanene viser ofte både individ og kollektivt liv i en form for kamp med sine omgivelser, sin samtid og/eller sitt folk. Den historiske romanen har muligheten til å plassere handlingen der forfatteren ønsker, i det som mangler kilder eller det som ikke har blitt løftet frem i lyset (ennå). På denne måten trekkes virkeligheten nærmere, man familiariserer den, slik at den kan utforskes på en friere måte fordi utgangspunktet er levd liv og ikke lest teori.

Frem til nå har den historiske romanen form og estetiske utforming ikke blitt belyst i denne oppgaven. En romanforfatter må bruke flere beskrivelser og scener enn en faghistoriker, og må i større grad enn en faghistoriker vise mer av dette for at romanen ikke skal bære preg av sakprosa. Leseren ønsker å få vite noe om, oppleve hvordan mennesker tenkte, følte og hvordan de levde i fortiden. Der det ikke finnes historiske kilder, er det forfatteren som må dikte dette opp. En saga-roman genererer autentisitet fordi den etterligner datidens stil. Hvor langt man lykkes i å skildre det indre liv i mennesker fra andre tidsepoker, er et spørsmål om hvor mye man kan dikte inn før det ikke lenger er forståelig for dagens lesere. Det handler om å dikte opp noe som er identifiserbart, men likevel må forsøket på å framstille det ukjente balanseres med behovet for å bli forstått slik at det oppleves som relevant av dagens mennesker. (Ridderstrøm, 2019)

Historiske romaner kan også utformes ved pastisjer – etterligninger – av tidligere tiders skrivemåter slik at både form og stil kan oppleves å tilhøre fortiden. Fremstilling av fortiden i romanen forutsetter derfor ikke noen modernisering av den. De nye erfaringene samtiden besitter vil likevel bli beholdt i persepsjonsformen og må ikke trenge inn i selve det fremstilte innholdet som noe som moderniserer og forvrenger fortidens egenart. (Bachtin, 2003b, s. 140)

3 Tidsbildet i *Når landet mørkner*

Den generelle og allmenne forståelsen av perioden der den norrøne befolkningen var ledende i Norden og områdene omkring, er tiden som gjerne blir kalt «vikingtiden», perioden mellom slutten av det romerske imperiet og begynnelsen av middelalderen. Starten på vikingtiden, med norrøne folks angrep og plyndring i andre land, tidfestes gjerne til angrepet på Lindisfarne kloster, på en øy i Northumberland, i året 793, men regnes gjerne fra omkring år 750. Vikingtiden avsluttes omkring år 1050 gjennom at kirkeorganisasjonen ble etablert og de ulike kongedømmer ble inkludert i det kristne Europa. (Bolstad, 2021)

Fortellingen i *Når landet mørkner* foregår på Grønland, plassert i Vestbygda som ligger ved Godthåb, nåtidens Nuuk, i dag Grønlands hovedstad. Den norrøne befolkningen fordelte bosettingen hovedsakelig på to steder. Vestbygda besto av 90 gårder. Den andre, større bygda, var Østbygda med 190 gårder og rundt 1000 innbyggere. Vestbygda ligger ca. 400 km nord for Østbygda. Grønlands eget bispesete Garðar, lå 20-30 km sør for Brattalid, hovedgården i Østbygda ved dagens Narsarsuaq. De bebodde områdene på det norrøne Grønland må dermed med rette kunne kalles «spredt bosetting» og de store avstandene kan være en av grunnene til at det ikke foreligger så mange beskrivelser av Grønland fra middelalderen. Det er også en mulighet at det kan vitne om sviktende kunnskap hos islandske forfattere eller manglende interesse fra publikum. (Mitlid, 2006, s. 23) Jeg har derfor valgt å gå til sagalitteraturen for å finne samtidens beskrivelser av Grønland.

Hvorfor folk i utgangspunktet forlot hjemstedet for å bosette seg på Grønland, gjennom en farefull ferd over havet, vet man ikke sikkert, men en mulig, nærliggende, årsak kan man se i *Kongespeilet* av farens svar til sønnen på dette spørsmålet:

«Det kommer av tre slags tilbøyeligheter hos mennesket. Den ene er lyst til kappestrid og berømmelse, for det er menneskets natur å fare dit hvor det er håp om stor fare og av det skaffe seg ros og ry. En annen del er vitelyst. Det er også menneskets natur å undersøke og se de ting som blir fortalt og få vite om det er slik som det er sagt, eller ikke. Det tredje er lysten til å skaffe seg gods. For menneskene leter etter gods alle steder hvor de har hørt at det er noe å finne, enda det kan være stor fare med det.» (*Kongespeilet*, 2000, s. 133)

Sagalitteraturen forteller om at det norske forholdet til Grønland startet med norrøne bosettinger allerede før år 1000, da Eirik Raude kom fra Jæren via Island og bosatte seg i det som ble kalt Østbygda. Hans sønn, Leiv Eiriksson, fant siden området lenger vest som de norrøne kalte

Vinland, vår tids Newfoundland. I 1261 ble Grønland del av Norgesveldet, men da Hans Egede i 1721 kom for å misjonere og drive handel, var den norrøne befolkningen forsvunnet og inuittene var den eneste befolkningen der. (Stryken, 2005, s. 13)

Eirik Raude flyktet til Island rundt år 970 sammen med sin far Thorvald Ásvaldsson, sannsynligvis etter å ha drept noen av Kong Harald Hårfagres menn. Etter noen år der, ble Eirik lyst fredløs i noen år for drap, og måtte finne nytt land. Da var han gift med Tjodhild og hadde fått barna Leiv og Torstein (Eiriksson). I 982 flyktet hele familien til Grønland, men i 985 dro Eirik tilbake til Island for å inngå forlik med sine uvenner og tok deretter med seg flere hundre menn, kvinner og barn tilbake Grønland. Det fortelles at av 25 skip som seilte fra Island mot Grønland kom bare 14 frem. Ifølge *Islendingeboken* fra 1120-årene hevdes det at Eirik Raude ga Grønland det fine navnet for å lokke flere andre norrøne innbyggere dit. (Morten, 2005)

Eirik Raude døde i 1003, trolig av sykdommer som de andre nybyggerne hadde med til Grønland. Etter Eirik Raudes død går det norrøne samfunnet på Grønland sakte, men sikkert en vanskelig tid i møte. Inuittene kom stadig lengre sørover på øya og det ble hardere kamp om ressursene. Befolkningen oversteg nok aldri 2000 personer og dermed var fraflyttingen dramatisk, da det først og fremst var de unge som var i fysisk form til å forlate Grønland. Med et årlig frafall på 10 personer og synkende reproduksjonsevne, kan befolkningen ha vært nede i 400 personer etter 150 år (i 1053). Befolkningsanslagene for Grønland er i stor grad usikkert, da det er beregnet av antall gårder og den antatte størrelsen på disse. (Mitlid, 2006, s. 94–95)

Grønland er i dag eksotisk for norske lesere. Først og fremst fordi Grønland er lite beskrevet siden vikingtiden, men det ligger også en form for mystikk over perioden mellom sagafortellingenes Grønland og Hans Egedes møte med inuittene. Det er ikke vanskelig å rives med på teorier om hva som skjedde og leve seg inn i spørsmålet om hvordan og hvorfor. Etter 1814, da Norge ble løsrevet fra Danmark og Grønland fortsatte å tilhøre Danmark, ble Grønland fjernere for norsk påvirkning og dermed også i det norske folks bevissthet. Med Helge Ingstads funn kunne man med sikkerhet hevde at sagaene om Vinlandsferdene var sanne. Han koblet funn fra New Foundland sammen med funn fra Grønland og kunne dermed **bevise** at de norrøne sagaene inneholdt empiriske sannheter.

3.1 Empiri

Tore Kvæven har med *Når landet mørkner* bidratt til å løfte frem mystikken rundt hvorfor det norrøne folket forsvant fra Grønland. Forfatteren har brukt flere teknikker for å binde sammen anerkjent og verifiserbar historievitenskap med huller i kunnskap om perioden for å kunne gjøre dette til underholdende lesing. Fortellingen viser en stilistisk tredimensjonalitet som henger sammen med en flerspråklighet som oppleves å komme frem gjennom forfatterens stemme. Sammen med leserens egen resepsjon gir dette teksten økt betydning innenfor de forskjellige temaene. Naturen og dyrene forteller med egne stemmer som både viser besjeling og gir økokritiske¹¹ signaler. Gjennom historisk empiri, med utvalgte anakronismer og ved bruk av intertekstuelle grep, gir forfatteren leseren valg for å kunne forstå narrativet på ulike måter, gjennom den åpne sjangertilhørigheten fortellingen innehar.

3.2 Kristning

I førkristen tid var høvdingene både den verdslige og åndelige lederen av et samfunn. Da høvdingene og dere underordnede gikk over til kristendommen, viser arkeologiske utgravninger at kirker ofte ble bygget på høvdingenes grunn. I kraft av sin stilling og sin stand ble høvdingen også her det religiøse overhodet, på samme måte som det også hadde vært i førkristen tid. (Sigurðsson, 2003, s. 15) Det ble opprettet et eget bispedømme på Grønland i 1124, Garðar bispedømme. Det lå i Østbygda, omfattet ca. 16 kirker og var først styrt under Lund. Norge fikk sitt eget erkebispedømme, Nidaros, i 1153 da Lund erkebispedømme første gang ble oppdelt, og Garðar ble da lagt under Nidaros. (Sigurðsson, 2003, s. 69,152-160) Siste norrøne biskop på Grønland var Alf – død i 1378. (Astås, 1984) Det er ingenting som tyder på at det har vært noen regelmessig skipstrafikk til og fra Grønland. Det kan man også lese ut av at det ofte har gått flere år fra en Gardarbisp dør og til etterfølgeren er på plass. (Mitlid, 2006, s. 50–51) Det later til å ha vært mange kirker til tross for at befolkningen besto av et lite antall mennesker. *Når landet mørkner* har gjort et poeng ut av hva fraværende biskop og mangel på øvrige av kirkens menn kunne føre til, ved å vise befolkningens distanserte forhold til kirken og poengtere hvor vanskelig det var å få tak i kirkens menn når det var behov for det. Eksempelet fra boken er når Arnar og Eir ønsker å reise til den nærmeste presten for å gifte seg (Kvæven, 2018, s. 419). Det

¹¹ Økokritikken kan defineres som: studiet av forholdet mellom litteratur og det fysiske miljø. Starten for økokritikken innenfor litteraturvitenskapen, tidfestes av flere til 1990-tallet. (Due, 2020, s. 6–9)

er ingen lang reise, men den må planlegges og før de rekker å gjennomføre dette blir Arnar drept.

Kristning av Norgesveldet var en lang, tidkrevende prosess. Den startet øverst i samfunnet, fra eliten med konger, høvdinger og prester, og etablerte seg deretter nedover i de sosiale lag. Overgang til kristendommen hadde imidlertid en klar ulempe for høvdingene, ved at de dermed kom i et underordnet forhold til kongen. I Europa var holdningen at kongen skulle være kirkens overhode og kirken måtte tilpasse seg kongemakten og dens behov. Kongen sikret kirken økonomisk og politisk innflytelse ved å sørge for fred. Religionen gav på denne måten fordeler til kongemakten ved å opprettholde kongens makt, ved å svekke makten til lokale høvdinger eller å tilegne seg landområder i kirkens navn. På denne måten ble verdslig og åndelig makt knyttet sammen. (Pedersen & Sigurdsson, 2015)

På Grønland er det ikke funnet noen skriftlige dokument fra middelalderen, men det er funnet noen runeinnskrifter. Én av disse er en skiferplate, funnet i en varde nær Nordsetur, nord på øyas vestkyst i 1824. Denne har henvisning til en katolsk merkedag og kan indikere at landet var kristnet på den tiden runen ble risset, selv om det er ulike oppfatninger om dateringen av denne. Oversatt til moderne norsk sier den; “Erling Sigvatsson, Bjarne Tordsson og Eindride Oddsson oppførte lørdagen før gangdag disse varder og runet vel”. (Omdahl, 2013, s. 48)

Det har vært alminnelig antatt at det var prestene som hadde kompetanse til å skrive bøker og som var de som brakte skriftspråket til Norden. Da man gikk bort fra runer og over til latinsk skrift, ble den i første omgang brukt til å formidle kristen tekst som kristne munkere og andre med presteutdannelse skrev. (P. T. Andersen, 2015, s. 17) Fra rundt 1150 ble kristen litteratur oversatt til norrønt språk. Under kong Håkon 5. (1270-1319) ble det påbegynt en oversettelse til norrønt av store deler av det gamle testamentet i Bibelen, til dels med kommentarer, som ble kalt Stjorn. (Unger, 1862) (P. T. Andersen, 2015, s. 49)

3.3 Natur og klima

De norrøne bosetterne slo seg ned i det subarktiske området mellom 60 og 62 grader nord. Dette er det området på Grønland som ikke er arktisk. Området omfatter fjordarmene på sør-Grønland som ligger tett inntil innlandsisen. Området kan best sammenlignes med norske seterområder, i høyden på Østlandet, der det er godt vekstgrunnlag for gress og beite for sauer. Det har ikke

vært mye skog på Grønland, men i norrøn tid var det fjellbjørkeskoger og rognetrær og en stor bjørkeskog innerst i Einarsfjord ved Gardar, nåtidens Igaliku. Derfra ble det tatt tømmer til husbygging og brensel. Den norrøne befolkningen brukte så mye bjørk at det fortsatt ikke er skog på Grønland, men det finnes små trær og kratt i lune bakker sammen med en mengde blomsterarter. Grønlands biologiske mangfold av landpattedyr er lite, og naturtypen gjør at økosystemet er sårbart. Forholdene gir begrensede muligheter for dyrenes utbredelse og overlevelse, men på det smaleste er det bare 26 kilometer over Nares-stredet mellom Ellesmere Island og Nordvest-Grønland. Dette er islagt store deler av året, noe som gjør det enkelt å komme over både for folk og dyr. Villreinbestanden har i perioder vært svært fåtallig og dels utdødd. Dette var for eksempel tilfellet under den lille istid (ca. 1315-1850) da middeltemperaturen sank to grader på Vest-Grønland. (Stryken, 2005, s. 100–101, 170, 174) Denne tilfrysingen av Nares-stredet er ikke berørt i *Når landet mørkner*, selv om andre økologiske elementer er tatt inn i fortellingen, som matmangel for dyr og mennesker samt knappe materialressurser.

Jakt på hval og hvalross var viktig for å klare seg på Grønland. Av hvalrosshuden laget de sterke rep, swardrep, som trosser til skip. De laget olje av både hvalross og hval og kjøttet ble spist. Av hvalrossstennene ble det laget knivskaft, spillebrikker og kunstgjenstander som gjerne ble gitt til kirker. (*Hvalrossene på Island døde ut kort tid etter at vikingene ankom*, 2019). *Når landet mørkner* forteller om én hvalrossjakt for den norrøne befolkningen i første kapittel og én jakt på hval for inuittene, men ingen flere, noe som kan føre leseren til å tenke over om færre dyr å jakte på kan ha vært en av mange mulige årsaker til at det norrøne folket forlot livet på Grønland.

Kongespeilet forteller forskjellig om dyrelivet på Grønland og forfatteren vurderer dyrene fra et praktisk og menneskelig synspunkt. Han spør om de er farlige for mennesker og om de kan spises. Hvalen betraktes som en fisk og da kan den spises i fastetiden, mens selen, som også oppfattes som en slags fisk, er det forbudt å spise i fastetiden (*Kongespeilet*, 2000, s. 39). En moderne betegnelse på denne problematiseringen er antroposentrisk, en menneskeliggjøring av problemet. En lignende menneskeliggjøring av dyrene, finner man også hos Kvæven der han bruker besjeling i utstrakt grad for å formidle dyrenes plass i den økologiske sammenhengen.

3.4 Inuittene

Frode Fyllingsnes (1990) viser i sin forskningshistoriske oversikt (Fyllingsnes, 1990, s. 17) til *Historia Norevegiae*, som sammen med *Eirik Raudes saga* og *En saga om grønlendingene* alle beskriver møter med «skrælinger». I vår tid vil vi forstå disse «skrælingene» som urfolk, eller mer bestemt indianere¹² på det amerikanske kontinentet og inuitter på Grønland. Helge Ingstad forteller at Beotuc-stammen holdt til på New Foundland på den tiden Vinland ble oppdaget. Andre indianerstammer holdt til ved munningen av St.Lawrence-elven og lenger sør. (Ingstad, 1965, s. 263)

Ved øya Illutalik ved Disko-bukta, er det gravd ut en boplass fra Thule-eskimoene, datert til 1150. Det viser at det var inuitter ikke så langt fra Vestbygda lenge etter norrøn bosetning ble etablert. Arkeologiske utgravinger har funnet norrøne gjenstander, som metall og kniver i inuittenes boplasser, mens det ikke er funnet inuittgjenstander i utgravinger av norrøne boplasser. Hvordan disse gjenstandene er blitt tilegnet, vet ikke forskere sikkert, men i *Når landet mørkner* plyndrer skrælingene det norrøne folket. De forskjellige skriftlige kilder som finnes, hovedsakelig islandsk sagalitteratur, beskriver den norrøne befolkningen som både nysgjerrige, men også mistenksomme, urolige og redde for denne nye og fremmede folkegruppen. (Mitlid, 2006, s. 65,66) Inuittenes tilstedeværelse, slik den beskrives i *Når landet mørkner*, samsvarer tidsmessig med historiske fakta på dette området.

Det tradisjonelle verdensbildet hos inuittene var en oppfattelse av to verdener hvor den ene var synlig og tilgjengelig for alle, mens den andre var usynlig og bare tilgjengelig for noen få som sjamaner eller åndemanere, kalt angakokker. Angakokken kunne komme i ekstase ved hjelp av dans og trommespill og på den måten få adgang til den usynlige verden. Man mente det var den usynlige verden som satte betingelsene for den synlige verden og en ubalanse her kunne manifestere seg i at fangststyr uteble slik at angakoken måtte bidra til å få fangstdyrene tilbake for at inuitsamfunnet ikke skulle sulte. Det tradisjonelle inuittfolket var avhengig av naturen og det innebar at det var viktig å holde døden på avstand. Man trodde at menneskers handlinger kunne påvirke naturens gang. For eksempel når et menneske dør, må deres nærmeste følge visse regler fordi inuittene tror at døden smitter. De nærmeste må derfor isoleres fra omverdenen i en

¹²Indianer har vært brukt som fellesbetegnelse for en person som hører til den amerikanske urbefolkningen. Betegnelsen Indianer ble brukt sterkt nedsettende, særlig i land med indiansk bosetting, og er derfor endret til «amerikansk urbefolkning». I mange oppslagsverk kan man lese at ordet Indianer kom av at Kristoffer Columbus trodde han hadde kommet til India da han oppdaget Amerika, derfor ble befolkningen kalt Indianere. Problemet ved bruken av betegnelsen er ulikt ved ulike språk. (Språkrådet, 2017)

periode. Deretter må de kaste klær de har brukt i isolasjonen og i et helt år får de ikke dele gryter med andre for det er avgjørende at døden ikke kommer i kontakt med fangstdyrene. Dersom disse reglene ikke overholdes på riktig måte vil den avdøde flakke hvileløst omkring og skremme de levende, og man kan risikere at fangsten blir svekket. (T. T. Andersen, 2014)

Fra å bli kalt «skrælinger» via «eskimoer» til «inuitter» har man funnet frem til et uttrykk som ikke lenger er nedlatende eller uakseptabelt å bruke. I dag er en inuk en person av inuittisk opprinnelse. I boken er «skrælingene» viet flere kapitler, også med parallelle historier til Arnars situasjon, der vi blir presentert for en folkegruppe med nok én og enda mer fremmed kultur og samfunnsordning. Inuittene skildres som en gruppe med en annen relasjon til livet på Grønland enn det den norrøne befolkningen har.

Rent historisk ligger Kvævens fortelling nokså nær empiri ved at innbyggerne på Grønland sannsynligvis ikke møtte på inuittene da de bosatte seg, det ville da ikke være annet enn forlatte boplasser å finne etter de som hadde vært der før. Men fra 1200-tallet (i det 13. århundre) overtok inuittbefolkningen for Dorsetfolket, og inuittene trakk sørover (fordi de i motsetning til Dorset-folket gjorde bruk av kajaker). Samtidig med at den norrøne befolkningen utvidet sine jaktområder nordover, ville befolkningene teoretisk kunne møtes. (Nedkvitne, 2018, s. 342) Det er bare et lite historisk tidsvindu mellom dette og den mystiske avfolkningen av de norrøne beboerne på Grønland.

3.5 Avfolkningen

I Ivar Bårdssons skildring fra ekspedisjonen til Vestbygda i 1360-årene (som ikke er ført i pennen av ham selv), skrives det at han fant ingen innbyggere:

«ingen Mand, endten christenn eller heden, uden någet villdt Fæ og Faaer» og de «bspiste seg av det ville Fæ og Faaer så meget som skipene kunne bære og seilte så hjem med det». (Jónsson, 1930)

Originalene er tapt, den eldste kjente er fra 1500-tallet, bevart i avskrifter fra ca. 1600 og senere. Overleveringen er problematisk, men gir vesentlige opplysninger om folk, forhold og topografi på Grønland på 1300-tallet (Omdahl, 2013, s. 61)

Ut fra Ivar Bårdssons angivelser har det vært alminnelig antatt at Vestbygda var forlatt og lå øde omkring midt på 1300-tallet. C-14 dateringer har kunnet bekrefte anlegningspunkt for

beboelsene og slutfasen, men det er i dag likevel mye usikkerhet ved analysene, fordi Bårdsson kun har sjekket et par av de store gårdene med kirker og noen få gårder langs fjorden. Man antar at bønder i innlandet og fangstfolk i visse områder kan ha fortsatt sin tidsmessige livsform etter at deler av det øvrige samfunnet har brutt sammen, selv om dette åpenbart bare har kunnet vare noen få år før også disse har måttet gi opp. I dag kjenner vi til langt flere gårder enn de Ivar Bårdsson har angitt. Det er også mange man antar har funnes, men ikke kan finne igjen. (Andreassen, 1982, s. 177–188)

Arnved Nedkvitne har skrevet om vikingbosetninger på Grønland i perioden 985-1415 med undergangen av det norrøne Grønland på 1400 tallet. Han kan vise til at bosetterne møtte store økologiske utfordringer og kamper for å overleve i det harde klimaet på Grønland ved at bosetterne måtte tilpasse de praksiser de hadde med seg fra det norske samfunnet til de harde og ugjestmilde forholdene på Grønland. Vikingene på Grønland måtte ta i bruk store områder for å drive husdyrhold, på samme måte som på Island og langs den karrige kysten av Norge. Ifølge Nedkvitne er det flere hypoteser om at problemene som førte til nedgangstider og fraflytning fra Grønland på 1300-tallet til dels var menneskeskapt. Jordbruket utnyttet de dyrkede områdene slik at jorden ble utarmet og eroderte, i tillegg til at bøndene ble avkrevd store bidrag til landeiere. (Nedkvitne, 2018, s. 261)

Historikeren Frode Fyllingsnes har delt teoriene omkring avfolkningen av det norrøne Grønland inn i 5 hovedgrupper:

1. Isolasjonsteorien – som forklarer avfolkningen med at skipstrafikken mellom Grønland og Europa opphørte. Det var flere årsaker til dette, hovedsakelig politisk betinget.
2. Piratteorien – der den norrøne befolkningen kunne ha blitt angrepet av europeiske sjøfolk. Dette baserer seg på antallet plyndringer, vold drap overfall som skjedde over hele det øvrige Europa og var vanlig i samme periode.
3. Migrasjonsteorien – den norrøne befolkningen flyttet for å bosette seg et annet sted. Én del av denne teorien går ut på at folket fra Vestbygden flyttet til Østbygda. Andre migrasjonsteorier går ut på at folk forlot Grønland for å flytte til Norge, Island, England eller Nord Amerika (Vinlandsteoriene).
4. «Eskimoteoriene» er delt i to:
 - Konfrontasjonsteorien – den norrøne befolkningen ble drept eller fordrevet av inuittene
 - Assimilasjonsteorien – de norrøne ble assimilert inn i inuittbefolkningen, både på Grønland og på den amerikanske siden av Davisstredet.

5. Sykdomsteorien – pest og degenerasjon på grunn av dårlig ernæring var også en av avfolkningsteoriene frem til mellomkrigstiden, men tas isolert sett avstand fra i dag på grunn av mer nøyaktige resultater fra forskning. Det kan likevel ikke helt utelukkes at disse elementene kan ha spilt en mindre rolle i det store helheten for avfolkningen av Grønland. (Omdahl, 2013, s. 65–69)

Når landet mørkner problematiserer flere av disse punktene i sitt narrativ;

1. Isolasjonsteorien – viser seg ved noen få, spredte, kommentarer som indikerer mindre skipstrafikk fra Island. «Det seiest at det ikkje har kome skip frå Island til Austerbygda på fire år» (Kvæven, 2018, s. 65).
2. Piratteorien – er ikke antydning som årsak til avfolkningen i *Når landet mørkner*.
3. Migrasjonsteorien – er imidlertid viet stor plass i *Når landet mørkner*. Det er årsaken til at Arnar får muligheten til å kjøpe Auðvinstad for prisen av den stokken han fant, og videre fortelles det om hvor galt det gikk med familiene som forsøkte å seile fra Vestbygda til Østbygda der de ville forsøke å komme seg videre til Island og Norge. Den norrøne befolkningen flyttet for å bosette seg et annet sted.
4. «Eskimoteoriene»:
Konfrontasjonsteorien – at den norrøne befolkningen er drept eller fordrevet av inuittene. Det er en antydning til dette i *Når landet mørkner* gjennom alle mange konfrontasjoner og aggressiviteten mellom inuittene og den norrøne befolkningen. Assimilasjonsteorien – at den norrøne befolkningen ble assimilert inn i inuittbefolkningen, er ikke antydning i boken.
5. Sykdomsteorien: Degenerasjon og dårlig ernæring er problematisert i *Når landet mørkner* (Kvæven, 2018, s. 65) og er en av grunnene til at deler av det kristne fjordfolket velger å forsøke å reise bort fra Grønland.

De norrøne bygdene på Grønland ble sannsynligvis avfolket rundt år 1300. Arkeologiske undersøkelser har vist at det skjedde i Vestbygda før Mellombygda og Østbygda. Forskere har forskjellige teorier om hva som forårsaket avfolkningen. Den sannsynlige årsaken kan ha vært klimaforandringer, der kulde, økende vind og havis gjorde det vanskelig å manøvrere skip for å eksportere varer og motta importvarer. *Når landet mørkner* skaper liv i situasjoner og belyser utfordringer som kan ha bidratt til folks valg om å forlate landet. Dette kan knyttes tett til sjangertrekk ved den historiske romanen. Kvæven skriver frem flere hypotetiske årsaker til at befolkningen forsvant.

3.6 Ulike virkelighetsbilder

Tore Kvæven utfordrer den moderne tradisjonen, hvor man søker etter nye virkelighetsbilder og knytter det til eget følelsesliv. Han flytter fokus bort fra det kjente, varme og behagelige og fører leseren inn i en fremmed tid med en annen moral og vanskelige, nesten umulige livsvilkår. En moderne leser blir utfordret på så mange områder ved denne fortellingen at man forstår at forfatteren har sprenget noen grenser med boken.

I likhet med andre fortellinger, som ikke hevder å være historiske, bruker også denne fortellingen fortetting, forenkling, utelatelse og diktning for å få frem fortellingens kjerne. Her handler det om en ung gutt i et samfunn og i et miljø som er dømt til undergang. Fortellingen er en dystopi, men likevel med enkelte glimt av glede, håp og, ikke minst, en del historiske holdepunkter. Undergangstemaet finner man allerede i bokens tittel og ved at fortellingen starter dramatisk med å skildre et vesen som kjemper for livet.

En moderne form for interessekonflikt finner man i den tausheten Eir viser når det gjelder hennes forhold til Hûnvarg – en konfliktsituasjon også moderne mennesker kan relatere seg til – og viser hvor mye drama som kan følge av å fortie sannheten. Det man antar var datidens mannsideal og helteskikkelse er ikke spesielt fremtredende for hovedpersonen i *Når landet mørkner*. I motsetning til Gisle Sursson er ikke Arnar noen fryktløs kriger, men heller en lite reflektert bondegutt. Gisle Sursson satte slekten og æren over alt og hans fysiske styrke er presentert flere steder i sagaen, for eksempel da han grep et spyd i luften og sendte det tilbake så det «traff midt på Torodd og gikk tvers gjennom ham». (Henriksen, 1985, s. 60) Arnar kan heller ikke sammenlignes med Torkjell Sursson, Gisles bror, som verken er glad i å sloss eller å arbeide og som heller søker til loven enn til blodhevn. Torkjell er for svak til å stå på egne ben og fungerer best som en «nummer to». Dette skaper selvsagt problemer når Gisle trenger hjelp når han er på flukt og broren ikke vil hjelpe av frykt for å miste ære. Gisle spår at Torkjell vil dø før ham og spådommen blir oppfylt da Torkjell blir drept av Vesteins sønner. Også Kvæven bruker drømmetegn og frempek i sin bok, slik at det minner mer om en sagafortelling enn en historisk roman.

I dag lever vi i en tid der krenkelse er et mye brukt uttrykk. I økende grad ser vi at det reageres på at folk føler at de taper ansikt eller føler seg krenket av andres uttalelser eller handlinger. Som regel har dette ikke større følger enn munnhuggeri i større eller mindre offentlighet. *Når*

landet mørknar maler ut hvordan slike krenkelser kan ha inkludert et helt samfunn, der krenkelser blir møtt med nye krenkelser, hevn, drap eller også ignorering og utestengelse. Når Hûnvarg og hans menn dreper hestene til Arnar, hevner Arnar seg med å drepe Hûnvargs hester på samme måte. Arnar følger som regel ikke de ordre høvdingen Himin-Gorm gir ham, og fører dermed seg selv inn i flere ulike konflikter som til slutt blir årsaken til hans egen død. Det må imidlertid stilles spørsmål ved hvorfor Arnar ikke følger denne tradisjonelle lojaliteten til ætten og til sin egen høvding?

4 Analyse av *Når landet mørknar*

Arkeologiske undersøkelser og historiske teorier styrker den empiriske verdien i mye av det sagaene forteller om Grønland. I de skriftene som beskriver Grønland, fremstår landet som et ugjestmildt, vanskelig og avsidesliggende landskap der heltene blir utfordret av stor motgang. Riktignok var det en lang seilas for å komme dit, og dermed kan det se ut som at Grønland av mange grunner ble en markør for det ekstreme og krevende i den islandske fortellerkulturen. Denne historiske kunnskapen om Grønland danner et viktig bakteppe for Kvævens roman. *Når landet mørknar* demonstrerer forfatterens enorme detaljkunnskaper om natur og jordbruk. Den kjennskap forfatteren videre viser til byggeskikk, jaktmetoder og husdyrhold er imponerende.

4.1 Handling

Når landet mørknar har handling fra Grønland i året 1293 og ca. 5 år frem i tid. Fortellingen skildrer slekter og strid mellom slekter og enkeltpersoner, religionkonflikter, naturkrefter, naturens tilgang og mangel på ressurser, men den formidler også naturskildringer og en utstrakt besjeling av dyr. Introspeksjon i enkelte av figurene bidrar til å skape et bilde av et faktisk levd liv på en av fjellgårdene i Vestbygda. I bokens første kapittel følger vi hovedpersonen, Arnar Vilhjalmson, på hans første hvalrossjakt. Den ender svært vellykket for ham selv. Hvalrossjakten følger tidens lokale lover og regler for deltakelse og samarbeid gårdene imellom, for at de alle skulle ha tilgang til fangsten. Etter jakten oppsøkes Arnar av et par jenter idet han vil hedre jaktbyttet sitt, slik han har sett eldre fangstmenn gjøre. De forstyrrer ham i det og han veksler noen ord med dem. Den ene viser seg siden å være Eir, som i all hemmelighet er lovet bort til en storbondesønn ved navn Húnvarg, sønn til Hafgrim, høvding i den kristne befolkningen. Gjennom flere møter mellom Arnar og Eir, forteller hun ikke dette, og det er til slutt denne fortielsen som skaper den bærende konflikten i fortellingen – kampen om Eir. Hun blir skjebnesvanger for den sterke, lidenskapelige og opprørske Arnar, sammen med hans sterke vilje til å være selvstendig og kunne eie og drive sine egne gårder. Han har ambisjoner om at han kan oppfylle drømmen sin og reise til Vinland sammen med Eir.

Arnar er en bondesønn fra en av «fjellgårdene», der de fortsatt holder på den hedenske tro, i motsetning til folk fra «fjordgårdene», som har omvendt seg til kristen tro. Fortellingen er fylt av konflikter fra første til siste side. Forholdet mellom kristen tro og troen på norrøne guder i befolkningen, er fortalt som en fremtredende konflikt. Allerede i innledningskapitlet males

dette ut ved skjellsord og brutal fremferd under hvalrossjakten. Senere viser forfatteren frem sosial rang, slekt og tilhørighet som en viktig identitetsskapende markør for persongalleriet. Fortellingen beskriver sammenstøt mellom den inuittske og den norrøne sivilisasjonen. Ære, hevn og strid, preger fortellingen. Konflikter mellom mennesker og mellom mennesker og natur er bærende for plottet. Menneskenes hensynsløse og brutale handlinger mot hverandre gir en underholdende og til dels en ludisk¹³ funksjon i teksten. Likevel er teksten i hovedsak tankevekkende og kritisk. Selv om deler av fortellingen handler om kjærlighetsforholdet mellom Arnar og Eir, har forfatteren holdt dette i en knapp og sagalignende stil, uten å beskrive følelser i noen grad. Det er dette mangfoldet av temaer som sammen med variasjon i skrivestilen gjør teksten sammensatt og fremmer spørsmål om sjangertilhørighet.

Arnar har en ukritisk innstilling til folk og til livet selv. Det er hovedgrunnen til at livet blir problematisk for ham. Han forsøker flere ganger å få hjelp av Himin-Gorm, i situasjoner hvor en mer nøktern person ville unnlatt å be om hjelp. Det viser Arnar som en naiv individualist som ikke greier å tenke kollektivistisk. Denne holdningen kan minne om et ønske om å være en moderne «self-made-man», men som likevel ikke klarer seg, og dermed går under i fortellingen. Man kan knapt se dette på annen måte enn som en kritikk av vår tids selvopptatthet og vår tendens til narsissisme. Det kan forstås i sammenheng med at Arnar har et konkret ønske om å endre livsvilkårene sine, på samme måte som Bergfinn Gudmundsson. Bergfinn kjøpte trestammen av Arnar i bytte mot gården han skulle reise fra og døde sammen med sin familie i forsøket på å forlate Grønland. Ville det gått annerledes dersom de begge hadde fulgt Himin-Gorms ønske? Ville det vært mindre provoserende for Himin-Gorm om Arnar ikke hadde overtatt gården til en kristen mann, for senere også å be om lov til å etablere ny gård i et område høvdingen anser for sitt eget? Forfatteren gir leseren stadige små, skjulte gåter det er utfordrende å finne løsning på, som heller ikke kan gi entydige svar, og leseren er overlatt til sin egen fantasi og tankevirksomhet for å finne svar på forholdet mellom Himin-Gorm og Arnar.

Til å begynne med får Arnar ros og velvilje hos Himin-Gorm fordi han lykkes under hvalrossjakten. Men senere møter bygger opp under konfliktnivået mellom dem, helt til Arnar flere ganger får nei til å etablere gård i Jøkuldal. Arnar finner ut at området skal tilhøre kirken, men blir til slutt likevel drept for å ha utfordret Himin-Gorm på retten til dette. (Kvæven, 2018,

¹³ «Ludisk» brukes her som betegnelse på «eksperimentell» tekst, med tanke på skrivemåte og narrativ. (Ridderstrøm, 2020)

s. 408–410). Beskrivelsene av disse møtene formidler tydelig at norrøne høvdinger kunne være uforsonlige og brutale og at de gjerne kunne gå imot etablert lov og rett. Kan man tolke det som en mulighet at Grønlands befolkning forsvant på grunn av rigide høvdinger? Skal det være en kritikk av ekspropriasjon av områder i moderne tid? Forfatteren leker med hull i historisk viten og skaper grunnlag for tankespinn hos leseren.

Andre gang Arnar utfordrer høvdingen er da han følger Bergfinn Gudmundsson fra fjordgården Auðvinstad for at Bergfinn skal spørre om å bytte gården mot tømmer til å reparere båten sin med. Bergfinn og familien vil seile til Østbygda for derfra å komme seg til Norge eller Island. Himin-Gorm sier nei til Bergfinn. Da tilbyr Arnar, i Himin-Gorms påhør, Bergfinn den stokken han har funnet og senket i et tjern under fjellet Þórsmørksfell, «to pilskot opp frå fjorden». (Kvæven, 2018, s. 53)

Tredje gang Arnar våger seg i konfrontasjon med Himin-Gorm er da han ber om hjelp til å redde livet sitt ved Blodgrasvollen, der han er utfordret til kamp mot Hafgrim-slekten for å ha truffet Eir. Heller ikke denne gang får han hjelp, og får bare med seg hånletter ut dørene. (Kvæven, 2018, s. 310–311) Likevel stiller Himin-Gorm og hans menn opp på Blodgrasvollen, ikke for å hjelpe Arnar, men for «...Hafgrim sine folk. Dei var det han var her for. For hat og heider og for hundreårgamal gjeld.» (Kvæven, 2018, s. 323)

Senere blir Arnar dømt for å ha drept Eivind Logberseson i kampen på Blodgrasvollen. Det var tolv tingmenn som dømte – seks fra fjordgårdene og seks fra Odins-gårdene. Arnar ble da fradømt halve gården og halve buskapen sin. «Etter at fyrst bjørnen og sidan havet og no også Tinget hadde teke sitt av saueflokken hans, då var der berre nokre ynkeleg få dyr att.» (Kvæven, 2018, s. 361) Her er det tydelig hvor store konsekvenser både naturen og loven kunne forårsake.

Etter at Hafgrims sønn Húnvarg dør, oppsøker Arnar en gammel prest, Egil på neset, som har greie på kirkens eiendomsforhold, og får greie å at det likevel ikke er Himin-Gorm som er rettmessig eier av Jøkuldal. Arnar finner ut at det er kirkens eiendom og at han lovlig skal kunne bygge og dyrke i Jøkuldal. (Kvæven, 2018, s. 409) Han får vite at det foreligger et dokument som skal være 179 år gammelt og er oppbevart på Garðar som bekrefter at dette er kirkens eiendom. Dette skal være etter avtale med biskopen og en av Himin-Gorms forfedre, Hrisi. (Kvæven, 2018, s. 409) Dette er trolig en av anakronismene i historien, idet Garðar bispesete ble opprettet i 1126 (Grønland var bispesete fra 1124), men det er ingen reelle opplysninger å

finne om hvem som skulle ha vært biskop på Grønland den tiden Kvæven skriver om. (Mitlid, 2006, s. 37)¹⁴

Arnar har tillit til at han har retten på sin side og bygger opp ny gård i Jøkuldal. Likevel kommer Himin-Gorm til slutt og ødelegger den ved å brenne den ned, samtidig som han og hans menn tar livet av Arnar. (Kvæven, 2018, s. 448) Kvæven har forfattet en parallell historie om vandrefalken som angriper og dreper fjellrypa, som et frempek mot hva som kommer til å skje med Arnar. Som ved så mange andre bi-historier i denne boken, gis leseren et frempek om hvordan historien kommer til å ende. Den kulturell-sosiale interaksjonen mellom Arnar og Himin-Gorm speiles i det naturlige forløpet mellom fjellrypa og vandrefalken, selv om dette ikke tangerer etikken. Arnars død gir likevel en etisk forståelse av dette frempeket. Denne sosialdarwinistiske forestillingen plasserer det sosiale hierarkiet i det norrøne samfunnet i en naturalistisk sammenheng, og man forstår at den sterkeste rett overgår alt annet.

Arnars opposisjon til folk og samfunn vises gjennom mange hendelser. Dette er tydelig i tildragelsene med Himin-Gorm. Arnar hører ikke på vennlige råd om å la være å gå på vinterfest, fordi han har håp om at også Eir skal være der. Han treffer i stedet på Eirs venninne, som advarer ham og sier han vil bli utsatt for drapsforsøk. (Kvæven, 2018, s. 347) Dette er etter hendelsen på Blodgrasvollen, men før Vemund kommer til Arnar for å fortelle om dommen Tinget har avsagt om forlovelsen mellom Eir og Hûnvarg, og der han samtidig kaller Arnar feig fordi han forlot festen. Feig vil ikke Arnar være, så Arnar og Vemund ender i slåsskamp over dette. (Kvæven, 2018, s. 363–366)

4.1.1. Sosial rang og høvdingmakt

Sosial rang var viktig for strukturen i samfunnet og den sosiale rangstigen presenteres først og fremst ved forholdet mellom høvdingen Himin-Gorm og bondesønnen Arnar. Den kristne grupperingen er presentert på samme måte ved den kristne høvdingen Hafgrim. Arnar setter seg opp mot begge. Høvdingen Himin-Gorm presenteres ved beskrivelsen: «For raseriet som brann i han, mot alle levande vesen, dyr eller menneske, som våga setja seg opp mot hans makt, var

¹⁴ Islandske annaler (Munch, 1855, s. 618) forteller om den angivelig første biskopen som besøkte Grønland; Eirik med tilnavnet Upse, som kom til Grønland i 1112 og dro derfra i 1121. En av biskopene som ble utnevnt til Gardar bispedømme på Grønland var Jon Eiriksson Skalle, utnevnt i 1343, men kom seg aldri av gårde (Fyllingsnes, 1990, s. 3) Det er sannsynlig at det har vært tilfellet for mange av de utnevnte biskopene.

ubendig og usløkkeleg,[...]». (Kvæven, 2018, s. 27) Arnars væremåte er imidlertid beskrevet på følgende måte: «[...] som trudde han at verda ikkje var av anna enn det gode, og at dei mysteria ho ennå skjulte, ein dag ville openberra seg for han.» (Kvæven, 2018, s. 18), og mens han kunne «fortapa seg i dagdraumar og gløyma arbeid som skulle vore gjort, [...] til tider vera både stri og uregjerleg, så var han likevel ein god son» (Kvæven, 2018, s. 14) Også Arnars far, Vilhjaln Rågsson var «av eit svært lunt lynne» (Kvæven, 2018, s. 13)

Man kan stille spørsmål ved hva det er som gjør Himin-Gorm så uforsonlig overfor Arnar. Kan det være frykten for at Arnar skal forråde ham som høvding, svikte den gamle religionen, eller er det bare en trang til å markere sin egen makt? Kan man forstå det som en form for forræderi at Arnar går sine egne veier og ikke innordner seg høvdingens retningslinjer? Eller er det fordi Arnar har utmerket seg på bekostning av Himin-Gorms egen sønn i hvalrossjakten?

Den sterke makten en høvding hadde, presenteres i form av skikkelsene til høvdingene Himin-Gorm og Hafgrim. Strukturen i samfunnet gjenspeiles på den enkelte gården, som var et lite samfunn i seg selv, som en kopi av den etablerte samfunnsordningen. Det var den sterke samfunn, men også den sterke tapte til slutt mot de naturlige betingelsene – i motsetning til inuittene! Hevn, kamp og voldsbruk var vanlig og formidles som en naturlig del av tidens moral. Blodhevn hadde en viktig juridisk funksjon i ættesamfunnet. Det var strengt hierarki i den sosiale lagdelingen og det var krigernes verdier og normer som gjaldt i dette patriarkalske bondesamfunnet. Viktige idealer og verdier kan vi lese oss til fra sagalitteraturen. Først og fremst var det styrke, mot, handlekraft, villskap og lojalitet. Ære og ætt styrte i alle vurderinger.

4.1.2 Ære

Versene fra oldtidens Håvamål, som innleder denne avhandlingen, presiserer hvor viktig ære og ettermæle var. Ære og ettermæle er bakgrunnen for mange konflikter og situasjoner det fortelles om i *Når landet mørkner*. Det nordiske samfunnet var bygget på æresbegrep fra tiden før norrøn befolkning bosatte seg på Grønland. Ære, i denne tidsalderen, vil kunne defineres som den verdien en person har, både i øynene på det samfunnet han tilhørte og i sine egne øyne. (Nedkvitne, 2018, s. 49) Ble man krenket, måtte man gjenopprette sin ære for å bevare sin status. Det var ikke bare den krenkede parten som skulle tolke situasjonen – omgivelsene kunne også tolke hendelser som krenkende og kreve at den krenkede skulle hevne seg for å gjenopprette sin ære. Graden av konflikt personen utsettes for vil etterpå bli målt i ære. For å øke sin egen ære, vil man forsøke å begrense andres ære. Å bli utfordret, blir dermed en del av

denne sirkulasjonen. Arnar blir utfordret flere ganger på denne måten. Arnar og Hûnvarg utfordrer og fornærmer hverandre både i rene slåsskamper, og i æreskamp på Blodgrasvollen – som tilsynelatende skal være et sted tilsvarende islendingesagaenes holmgangsplass, – et fast sted der hevnkamper ble utført.

Gjennom å vise frem strid og hevn, som også inkluderer tvungen fradeling av gård og grunn, samt slakting og overtakelse av andres dyr, får leseren innsikt i hvordan man på denne måten både kunne gjennomføre hevn, opprette ære og samtidig mer eller mindre rettmessig kunne tilegne seg andres hester og kyr. Slike hevnhandlinger finnes også i for eksempel Gisle Surssons saga når Gisle hevner svogeren sin, Vestein, selv om det fører til at han selv må leve et liv på flukt i stedet for å leve et liv med sin kone på sin egen gård (Henriksen, 1985, s. 53–98).

Man kan muligens anse Arnar for å skulle svikte Odinsfolket gjennom sitt forhold til den kristne Eir. På den andre siden kan det godt være en kristen moralsk fordømmelse av å være tiltrukket av noen som er lovet bort til noen andre. Moral er ellers ikke noe fremtredende emne i boken. Arnar blir også hånet for å ville bli bonde blant den kristne befolkningen nær havet (Kvæven, 2018, s. 70). Man kan spørre seg om dette er et modig trekk hos Arnar, eller om det fortsatt er en uoverveid og naiv handling der han først og fremst har et umiddelbart ønske om å endre livsvilkårene sine, i motsetning til veloverveide konkrete handlinger med langsiktig perspektiv. Selv om det å drive gård er noe man vanligvis gjør med et langtidsperspektiv, forlater Arnar farsgården da han kjøper gården fra familien som forlater Grønland. Senere etablerer han enda en ny gård. Det er opposisjonen ved å etablere den siste gården i Jøkuldal, i strid med høvdingens vilje, som er den direkte årsaken til at han til slutt blir drept.

4.1.3 Kjærlighet

Kjærlighet er ikke utlagt som et stort tema i fortellingen, men leseren forstår raskt at det er dette som preger forholdet mellom Arnar og Eir. Arnars undergang er en følge av at han heller ikke på dette området vil vike for tidens og samfunnets normer. Kjærlighetsforhold er ofte grunn til personlige konflikter i vårt moderne samfunn, og leseren vil kunne gjenkjenne konflikter omkring forholdet til Arnar og Eir. Spenningen skapes mellom de to ved at Eir holder tilbake viktig informasjon som i neste omgang fører til store problemer fordi Arnar ikke vet nok til å ivareta noen av dem. Arnar er ikke kristen, mens Eir er kristen. Dette skaper tilsynelatende ikke problemer mellom de to, men utgjør et poeng i fortellingen ved at den hun er lovet bort til – hennes fremtidige ektemann, Hûnvarg, er av kristen slekt. Selv i dagens samfunn kan ulik tro skape problemer og dette er uten tvil et av de mange intertekstuelle grepene i boken hvor leseren

ufrivillig vil tenke på våre tiders mulige løsninger på problemet og sammenligne med erfaringer eller fortellinger om tilsvarende problemstillinger frem til vår egen tid. En interessert leser kan boltre seg i Genettes varianter av intertekstualitetsteorier! Men det er vanskelig – nesten umulig – for en moderne leser å sette seg inn i datidens forståelsesramme for en slik situasjon. Likevel er det beskrivelsene av denne dragingen til hverandre som gir forholdet mellom Arnar og Eir både spenning og liv.

Hvorfor Eir var så attråverdig kan bero på mangel på kvinner i fruktbar alder. Det er ikke et tema i boken, men i delen der vinterfesten beskrives, vises det til mange andre unge jenter som er til stede. Dermed kan forholdet mellom Arnar og Eir virkelig være en moderne kjærlighetshistorie, noe i likhet med Romeo og Julie, der omstendighetene gjør forholdet helt umulig. Etter vinterfesten reiser Arnar i frustrasjon til Hafgrimenes gård for å drepe Hûnvarg og havner i en kamp der begge blir hardt såret. Eir kommer dit for å spørre etter Arnar, og må velge mellom ham og Hûnvarg foran den (egentlig) kommende svigerfaren sin, og hun ender med å bli der for å stelle dem begge inntil Hûnvarg dør og Arnar lever videre. (Kvæven, 2018, s. 383–393) Her viser fortellingen en blanding av sosial-darwinisme og biologisk-fatalisme i Eir sin omsorg for begge mennene, hvor hun til slutt selv slipper å velge mellom dem, idet naturen velger for henne; Hûnvarg dør og Arnar lever videre.

Tema for konflikten i kjærlighetsforholdet er i stor grad konsekvensene ved fortielse og løgn omkring Eir sin forlovelse med Hunvarg. Konfliktene generelt, og mellom disse to spesielt, er også i fortellingen til hinder for økt befolkning, noe som kan antyde en av mange årsaker til avfolkningen av Vestbygda.

4.2 Figurkonstellasjon

Figurene som er utmalt i *Når landet mørkner* har materiale til analyse på mange områder, men denne oppgaven har valgt, først og fremst, å se på den ene hovedpersonen, Eir. Kvinneskikkelsen Eir deler navn med åsynjen (gudinnen) for legekunst i norrøn mytologi. Navnet betyr beskyttelse, vern hjelp og ro (Lind, 2005, s. 50), noe hun absolutt viser seg å gi andre mennesker i fortellingen, men ikke Arnar. For ham og for konkurrenten Hûnvarg er hun dødbringende. Kanskje kan man se denne sammenhengen allerede fra Eir og Arnar møtes ved den døde hvalrossen, den aller første gangen de ser hverandre, eller ved den død og elendighet

som omkranser hele forholdet deres. I vår tid er det et uttrykk som sier at man «ikke kan bygge sin lykke på andres ulykke».

Karakterenes handlinger passer ikke alltid inn i sin historiske sammenheng. I første omgang må man se bort fra at fortellingen bygger på en religionsstrid, som i seg selv må være en anakronisme. Det er ikke noen holdepunkter som sier at ikke hele den norrøne befolkningen var kristnet på den tiden denne fortellingen utspiller seg. Hovedpersonen Arnar er heller ikke så ydmyk overfor sin høvding som man skulle forvente fra andre skrifter som omhandler skikk og bruk i norrøn middelalder – først og fremst fra det som kommer frem i sagalitteraturen – både i kongesagaer og i samtidssagaer.

Arnar's indre liv skildres på mange måter, men sjelden med noen ydmyk side. Fortellingen viser en ung mann som er splittet mellom en jeg-sentrering og det å forholde seg til sosiale normer. Et eksempel er da Arnar finner drivved-stokken fra Vinland. Da han skal senke stokken i et vann for å bevare den til senere bruk, treffer han på en tilskuer som spør hva han har gitt landet for stokken. Arnar svarer han ikke har gitt noe, og får til svar at han burde ha gjort det:

«Det kallast rettwise. Andre ville kalla det soning, og å fri seg frå ulukker. Slekta di i fjelldalane ville kan henda kalla det blóting, men får du noko frå landet, skal du gje landet noko attende. For utan vederlag, gjev dette landet deg ingenting». Og Arnar svarer: «Eg gav det ingenting. Det får greia seg som best det kan.» (Kvæven, 2018, s. 61)

Man får inntrykk av den fatale avskogingen som har foregått, ved fortellingene om mangelen på tømmer. Avskoging var bare en del av den utarming av Grønland som foregikk. På den tiden plantet man heller ikke ny vegetasjon som erstatning for den man tok ut. Det ligger en miljøvennlig og økologisk tanke i det å gi landet noe tilbake. Skulle Arnar gi landet noe tilbake, ville det kunne bidra til en ørliten verdibalans for naturen. Kanskje ville det heller ikke gått troll i ord, så ikke Arnar selv skulle måtte «greie seg som best han kunne». Denne steile, lite ydmyke holdningen til Arnar er med på å forutsi hans egen undergang. Den kan også forstås som naturens fatalisme. I dette tilfellet kan man likevel diskutere om det skulle være nødvendig å skulle takke landet (Grønland) for en stakk som kom flytende, sannsynligvis fra det amerikanske kontinentet, til et tømmerløst Grønland og gjerne gi Arnar rett i sin motstand mot etablert åndelig praksis. Eller skal man tolke «landet» i et større perspektiv? Ja, det er balanse og bærekraft som blir tematisert i et større perspektiv. Det er en metafor som gir leseren mulighet til å tolke hendelsen etter egen kunnskap, tro, fantasi og overbevisning.

En av de store parallelle historiene til fortellingen om Arnar, er om den unge inuitten Amartiuk. I motsetning til Arnar, som traff godt med den siste harpunen som tok livet av hvalrossen, var

Armartiuk i utgangspunktet hovmodig, presset seg frem for å kaste det første spydet, og traff så dårlig at jakten ble uten bytte. Irsissuaq er høvding i denne stammen. Han straffer Armartiuk med å måtte leve på siden av stammen, uten å bli snakket til av andre enn Irsissuaq. Det er de onde åndene, som skal ha tatt bolig i Armartiuk, som skal drives ut på denne måten. (Kvæven, 2018, s. 151–153) Dette oppleves som en metafor for enkelte religiøse trossamfunn som også i dag praktiserer eksklusjon fra samfunnet dersom medlemmer opponerer eller går andre veier enn trossamfunnet tillater. En slik praksis er sterkt disiplinerende fordi en eksklusjon medfører sosial isolasjon når øvrige medlemmer i trossamfunnet, inkludert foreldre, barn eller ektefelle, ikke får ha kontakt med de ekskluderte. Samtidig forstår man inuitt-kulturens behov for å gjøre de riktige handlingene og ikke feile i et så ekstremt miljø som ved et liv på isbreen på Grønland. Amartiuk lever ved siden av samfunnet i lang tid og preges av dette til han blir syk og svak. Han gis muligheten til å bli innlemmet i samfunnet igjen dersom han dreper en av den norrøne befolkningen, en av «dei kvite kavdlunakane i sør». (Kvæven, 2018, s. 153)

Det er ikke vanskelig å sammenligne Arnar og inuitten Armatiuk gjennom deres parallelle livshistorier og deres problematiske forhold til egne høvdinger. Der Arnar fremstår som en helt fordi han treffer hvalrossen under jakten, er Armatiuk en antihelt som bommet på hvalen så den slapp unna og den viktige jakten ble nytteløs. Imidlertid er Armatiuk i større grad ydmyk overfor sin høvding Irsissuaq og tåler straffen han blir ilagt for sin udugelighet – å bli umenneskeliggjort for stammen – han er ikke lenger å regne for eksisterende, mens Arnar stadig er i opposisjon til sin høvding, Himin-Gorm. Armatiuk blir etter lengere tid tatt til nåde igjen av sin egen stamme, mens Arnar dør.

Høvdingene er fremstilt som nokså ulike når det gjelder deres forhold til dyr og ved å ha ulike levekår, mens på det menneskelige plan er de begge fremstilt som uforsonlige, inntil Irsissuaq forbarmer seg over Armatiuk, mens Himin-Gorm dreper Arnar. En annen påfallende forskjell er at Irsissuaq er introspektivt fremstilt i passasjen hvor han observerer den syke hunden, mens Himin-Gorm bare fremstilles ved sine handlinger, på samme måte som mennesker generelt er fremstilt i sagaer.

Inuitt sies å bety «menneske», og er en fellesbetegnelse på polarfolk som snakker øst- og vesteskimoiske språk. Tradisjonelt har disse blitt kalt eskimoer, men denne betegnelsen har man gått bort fra fordi den regnes for nedsettende. Inuitter er asiatiske i fysisk type, i språk og i generell tilpasning, Det er også den eneste folkegruppen som er representert på begge sider av

Beringstredet. Mye av inuit-kulturen har forsvunnet fordi tradisjonen er muntlig og fordi det ikke er mange inuitter igjen i dag. Noe av kulturen har likevel overlevet. Inuittene var avhengig av naturen og naturens ressurser, og så seg selv i forhold til den. De anså det som vesentlig å opprettholde en harmoni mellom mennesket og natur. En ubalanse kan bety død, mangel på fangststyr eller andre konsekvenser. En tradisjonell inuitfamilie var avhengig av fellesskapet i et samfunn der det var høy dødsrate. (T. T. Andersen, 2014) Mer bekymringsfullt er de sosio-økonomiske forholdene til inuittene i dag. Man kan si at sirkelen har snudd nok en gang og at økologiske utfordringer igjen skaper skille mellom folkegrupper på Grønland. Kan man på grunn av dette anta forfatteren formidler både et politisk perspektiv og et historisk element i teksten? Jeg vil tro det.

Forskjellen mellom Arnar og Armatiuk kan uten vanskeligheter forstås som utfordringen mellom nord/sør¹⁵, ikke minst med tanke på utfordringen urfolk har over hele verden, både med hensyn til deres levemåte og opprettholdelse av kultur. I denne fortellingen vil det vi i dag kategoriserer som sør, som tidligere ble benevnt som utviklingsland, være den norrøne befolkningen – den går til grunne fordi den ikke kan bruke ressursene den er gitt på god nok måte. Derimot forteller moderne empiri, gjennom arkeologiske undersøkelser, at inuittene klarte seg. Fortsett eksisterer inuittene som folkegruppe på Grønland. Det er viktig å forstå det lange tidsperspektivet fra fortellingen utspiller seg og til dagens vurdering av nord/sør-spørsmål. I *Når landet mørkner* er den norrøne befolkningen på en måte imperialister og det er den imperialistiske tilnærmingen som fører til havari.

4.3 Religion og samfunn

Kulturkollisjonen, Clash of Civilizations, presenteres både i møtet mellom den norrøne befolkningen og «skrælinger», men også i kamp mellom kristendom og troen på gamle guder. Det er tankevekkende at også moderne tids inuitter fremdeles har, til dels, store utfordringer med det vestlige, moderne samfunn. *Når landet mørkner* presenterer antropologiske innsikter gjennom konflikter mellom både ulike religioner og mellom forskjellige sivilisasjoner. Mest eksotisk mellom «Kavdlunaker», inuittenes betegnelse på det norrøne folket, og «Skrælinger», de norrønes betegnelse på urfolk. Flere steder i fortellingen finner man antydninger til kritikk av samfunn og miljø som også kan relateres til vår egen tid. Kulturforskjeller, klimaendringer

¹⁵ Konflikten er omfattende, men man kan lese seg til en kort beskrivelse, for eksempel i *Bistandsleksikon*, 1997 (Johannessen & Leraand, 1997, s. 156,158-159)

og ulike trosretninger er også i dag konfliktplattformer som skaper strid og uro, selv om vi i vårt moderne samfunn liker å tro vi er mer siviliserte enn den norrøne befolkningen fra *Når landet mørkner*.

Når landet mørkner forteller om en pågående intern religionskonflikt i den norrøne befolkningen på Grønland. «Fjordfolket» var kristnet, «fjellfolket» holdt fast ved den gamle troen. Denne religionskonflikten må etter all sannsynlighet være en anakronisme. Det er likevel lite sannsynlig at den kristne trosutøvelsen eller –spredningen foregikk på tilnærmet samme måte som i moderne tid, og anakronismen viser frem gamle æresbegrep som gir handlingen brutalitet og spenning. For å gjenkjenne allusjonene, må man kjenne til kristendommens verdier. Når Himin-Gorm viser til «Grønlands forbanningar» (Kvæven, 2018, s. 11) er det nærliggende å tolke dette som hans irritasjon over det kristne fjordfolket, men det kan like gjerne forstås som et intertekstuellet grep ved vår moderne kunnskap om datidens harde livsvilkår på Grønland. Befolkningen beskrives slik;

«Vestbygdas menneske. Det stridige landets menneske. Dei som hadde nekta å gje etter eller å bukka under. Dei som framleis beit seg fast. Gardbrukarar og jegarar. Etterkomarar av landnåmsfolket. Søner av dei endelause ættestridane i landet. Dei som enno var att.» (Kvæven, 2018, s. 14–15)

I *Når landet mørkner* har Hafgrimene omvendt seg til kristendommen, men de må likevel forholde seg til Himin-Gorm som er høvding for sitt folk som ennå bloter til krigsguden Odin og til fruktbarhetsguder som Njord, Frøy og Frøya, Tor og Ull. På gården til Himin-Gorm er det bloting med ofring av dyr til Frøy, Njord, Tor og Frøya, mens hele blotet som beskrives i fortellingen var viet til Odin. Arnar og Tinforne får æren av å frakte offerlam til Åsajuv etter blotet, noe som skaper misunnelse og leder til nye konflikter. Selv juvet hvor offerlammene skal henge har navn som viser til æsene. (ås – æser = mannlige norrøne guder. De kvinnelige gudinnene kaltes åsynjer) (Lind, 2005, s. 230–231) (Kvæven, 2018, s. 32–38)

De norrøne gudene trekkes inn i hverdagslivet på mange måter, også i talemåter og uttrykk. Religionskonflikten i *Når landet mørkner* presenteres allerede i innledningen, ved at båten Arnar er med i, mer eller mindre med vilje renner i senk motpartens båt. Motparten må her forstås som det kristne fjordfolket, i motsetning til det odinstro fjellfolket som Arnar tilhørte. Under hvalrossjakten vises grupperingene gjennom distinkt språkbruk, både når de oppildner hverandre og når de skjeller hverandre ut. En av Hafgrimene kaller på Jesus i skrekk da en av båtene deres blir rent i senk, mens Himin-Gorms folk brøler «søkk i Rans djupaste mørke»

(Kvæven, 2018, s. 23) Gården til Vilhjalm Rågsson, far til Arnar, beskrives på lignende måte med allusjoner til den gamle troen:

«som ein liten bortgøymd stad i Utgard å rekna [...] Det var oftast jakta som berga livet til menneska på slike gardar, og det var fyrst når den slo feil, at dei vonde lagnadane kom ned frå liene og stod utanfor og klorte på veggane og ville inn» (Kvæven, 2018, s. 43)

Utgard var i norrøn mytologi en del av verden som lå utenfor gudenes og menneskenes verden (Midgard) hvor jotner og andre onde makter bodde. Det må antas at denne beskrivelsen er valgt som et frempek for de problemer Arnar skal møte ved å ønske å etablere seg på egen gård. Man kan også lese presiseringen «ned fra liene» som en spådom om de angrep som senere kommer fra skrælingene. (Kvæven, 2018, s. 43)

For et moderne menneske er dette en ukjent verden av konflikt mellom kristendom og troen på de norrøne gudene hvor dyrkingen av Odin står sterkt. *Når landet mørkner* skildrer et miljø hvor kristendommen har bredt seg i den ene fjordbygden, blant Hafgrimene. Folket i fjellbygdene, Himin-Gorms folk, holder ennå på den gamle troen. Fjordmenn og fjellmenn står mot hverandre. Denne konflikten gir spenning til og grobunn for øvrige konflikter i fortellingen og det er interessant å se hvordan forfatteren forsøker å gi et bilde av en brytningstid, selv om denne delen av teksten må tolkes som fiksjon. (Omdahl, 2013, s. 63) Den viten leseren eventuelt innehar må dermed kanskje legges bort for å kunne underholdes av fortellingen. Men hva om Kvæven også har brukt dette som en allusjon? Det kan tenkes at dette skal vise dagens konflikt i en nordisk befolkning som er knyttet til ulike religioner, som kristendom og islam.

Det er ikke vanskelig å finne sammenlignbar samfunnsorden i *Når landet mørkner* med det som finnes i islendingesagaer, for eksempel i *Gisle Surssons saga*. I begge fortellinger befinner vi oss i et bondesamfunn, henholdsvis på Grønland og på Island. Det var harde livsvilkår begge steder. Hver mann og hver kvinne måtte verne om det som tilhørte seg og sin husstand. Det var ingen konge, ingen statsmakt. Den offentlige autoriteten var Tinget, der man dømte folk for forbrytelser og drap. Hva som ble regnet som drap var opp til Tinget å avgjøre. Høvdingen ledet sin slekt, inkludert andre han kunne kreve hørte til innunder hans kontroll, men likevel var slekten viktigst og man holdt sammen, beskyttet hverandre og hevnet hverandre uansett. Det var en skam om ikke slektningene støttet hverandre.

Ulike verdisyn preger konfliktene gjennom romanen og er interessant om man ønsker å se for seg mulige versjoner av hvordan kristningen kan ha påvirket hverdagslivet i brytningstiden mellom kristen- og hedning-samfunnet. Troen var en stor del av dagliglivet til den norrøne

befolkningen. Den hedenske troen var knyttet til personer og personens behov, i motsetning til en overnaturlig tro, som kristendommen. De kristne plasserte sentrum for sin tro utenfor sin egen hverdag, til et fjernt sted hvor begivenhetene en gang fant sted, og det nærmeste de fysisk kunne komme var ved å reise på pilegrimsreise til Jerusalem eller andre hellige steder. Skillet mellom Eir som kristen og Arnar som (ennå) ikke hadde tatt til den nye troen, belyser denne brytningen enda sterkere. I en samtale de har spør Eir Arnar om han ikke mangler en større mening uten en Gud. Arnar svarer at den meningen er i å få etterkommere og se dem vokse opp. Likevel er samhørigheten mellom dem større enn brytningen mellom tro, og de planlegger å reise til «Egil i Nordre Lysefjord» for en kristen vielse. (Kvæven, 2018, s. 438–439) På denne måten fremstår Arnar som en veldig moderne skikkelse. Han er på en måte ateist og veldig pragmatisk, og ville i en moderne kontekst og språk kunne ha sagt noe lignende som: «OK, – Eir ønsker en kirkelig vielse, da gjør vi det...»

Striden mellom de to trosretningene beskrives allerede tidlig i fortellingen, der forholdet mellom fjordgårdene og fjellgårdene beskrives med; «i godt over 200 år no hadde det vore kaldt.» (Kvæven, 2018, s. 10) Det virker merkelig at man skulle ha hatt denne konflikten over så lang tid, og er etter all sannsynlighet en anakronisme, men som litterært grep fungerer det godt likevel. På samme måte kan man synes det er underlig at Himin-Gorm skulle nekte Arnar å etablere en gård langt inne i Jøkuldal, der områdene var store, ubebygde og udyrkede. Man skulle kunne tenke, som Arnar, at det ville være ønskelig at landet ble bebyggt og dyrket. På vestsiden av Grønland er det inntil 200 km fra havet til iskanten og områdene er store. Likevel må eiendomsbesittelse ha vært viktig fordi landområdene var begrenset til det åpne landskapet inntil iskappen hvor inuittene holdt til.

Det er i dette åpne landskapet Arnar ønsker å bygge gård, men han glemmer likevel ikke sin drøm om å kunne forlate Grønland og han vil ha Eir med seg. Fortellingen formidler ikke noe sted at Eir selv uttrykker ønske om å reise fra Grønland. Derimot har forfatteren gitt henne stor frihet ved at hun kan ri lange turer over store områder alene, uten at det stilles spørsmål om det. Dette fremstår som usannsynlig. Selv om gifte kvinner hadde stor frihet på enkelte områder, er det vanskelig å se for seg at det kunne la seg gjøre for den unge og ugifte Eir, å ferdes alene over store områder slik det er beskrevet i *Når landet mørknar*. Det er på denne bakgrunn mulig å tolke konflikten i forholdet mellom Arnar og Eir som en kritikk av den friheten Eir var gitt, men uten at det dermed har betydning for en empirisk forståelse av kvinners generelle selvstendighet i norrøn middelalder. *Når landet mørknar* forteller om kvinneliv og utfordringer, hovedsakelig gjennom Margret, tjenestekvinnen som følger med da Arnar overtar Auðvinstad.

Verdensanskuelsen på det norrøne Grønland gjenspeiles gjennom bilder av mannen som overhode, kraftbevis gjennom å være tøff og gjerne voldelig i krevende situasjoner, kvinner og barn som avhengige av en sterk mann, men man vet likevel at kvinner hadde sterke posisjoner og makt i vikingtiden. Vera Henriksen har funnet mange referanser til kvinners posisjon i det norrøne samfunnet. Hun stiller også spørsmålet om denne ideologien virkelig er så fremmed for oss i dag som vi liker å tro? (Henriksen, 1988, s. 7–22)

Vår forventning om vikinger lar oss anta at den sterke bør seire og den svake bør bukke under. En slik forventning tilsier at vi ikke blir overrasket over at Arnar beseires. Er han dermed en antihelt? Med utgangspunkt i ideologi om en leder som bør lede folkets vilje og ha ubegrenset makt; vil Himin-Gorm dermed ha rett til å undertrykke Arnars vilje til å stå ut fra flokken? Er han nødt til å sette Arnar på plass fordi han vil vise sin makt og styrke? Man kan spørre seg om dette er rasjonell eller irrasjonell handling, selv i den beskrevne tidsånden og innenfor norrøn ideologi? Eller er samfunnet et antidemokrati? Spørsmålene kan ikke uten videre besvares. Dette samfunnet er jo virkelig ikke et demokrati i moderne forstand, men man kan godt forstå det som en livsanskuelse, som en norm i en ideologi som i dag er noe fremmed for oss. Vurderinger gjort på en slik bakgrunn, kan virke ukjente og uvanlige for moderne mennesker, spesielt dersom man ikke kjenner de underliggende dynamiske forutsetningene for avgjørelsene.

Samfunnet på 1200-tallet hadde helt klart et annet verdisyn enn i mer moderne tider. Befolkningen var avhengig av selv å produsere alt de hadde behov for til egen husholdning og gårdsdrift. Empiriske undersøkelser har vist at store forekomster av hvalross tiltrakk seg folk fra Ellesmere Island som kunne leve av kjøtt og selge hvalrosstener. Den norrøne befolkningen brakte med seg kunnskapen om å utvinne jern, men lengre sør smeltet det frem deler av meteoritter fra innlandsisen. De inneholdt biter av jern som kunne bankes løs i flak og brukes til kniver og synåler eller byttes i kopper fra Canada. (Stryken, 2005, s. 23) Inuittene manglet jern og laget i all hovedsak kniver av skarpe steiner og kastevåpen av hvalrosstener. (Stryken, 2005, s. 36) Arkeologer antar det foregikk handel mellom inuittene og den norrøne befolkningen fordi det er funnet norrøne gjenstander på inuittske boplasser. (Stryken, 2005, s. 23) I *Når landet mørkner* forteller historien at inuitter angrep og stjal fra den norrøne befolkningen. Begge deler kan være gode teorier, og i boken bidrar det til spenning og til en samling av løse tråder.

Arnar oppfordres en dag til å lete etter en mistet hestesko langt inn i Jøkuldal. Det viser at det er en verdifull gjenstand ved at han skulle lete etter den, selv om den befinner seg en lang ridetur unna. Vi får likevel ikke vite om han fant den. Man kan tenke seg at den norrøne befolkningen kanskje ikke hadde større tilgang på jern enn inuittene. Men dersom de hadde kunnskap om å kunne utvinne jern i myrene på Grønland, hadde de absolutt en mulighet til å sko hester med jernbeslag. Det er funnet spor av jernslag ved de norrøne bostedene, så det er sannsynlig at det ble utvunnet litt jern på Grønland. (Omdahl, 2013, s. 41) Likevel er det lite trolig at man brukte det verdifulle metallet til en forbruksvare som hestesko når det var så vanskelig tilgjengelig og man i dag erfarer at hester generelt klarer seg utmerket uten sko i terrenget. (Kvæven, 2018, s. 37, 40, 164) Dette er nok en betraktning Kvæven har lagt til i den moderne dyrevelferdens navn for å vise omsorg for hestene. Slike bilder bidrar til liv i historien, skaper rom for flere situasjoner og naturbeskrivelser, viser frem sjelegransking og presenterer verdier som er litt uvanlige for moderne mennesker, for eksempel ved en gave, som består av et skrin med trefliser, som bar med seg lukten av kvæ. Flisene var fra stokken som trolig var kommet seilende fra Markland. Gaven skulle være en påminnelse om Marklands skoger, dit Arnar drømte om å reise sammen med Eir. (Kvæven, 2018, s. 147–148)

Handelsmenn og handel med kostbare varer er bare så vidt antydnet, ved at menneskene i fortellingen nevner de savner skipsanløp fra Norge og Island. Det er litt påfallende at forfatteren ikke har begitt seg nevneverdig inn på å beskrive noe import og eksport av varer til og fra Grønland. Imidlertid er det naturlig å anta at import og eksport av varer har opphørt som følge av naturhindringer, som dårlig vær eller mye havis, eller i alle fall noe senere – etter denne fortellingens slutt – og i alle fall som en direkte følge av Svartedauden. Ved å se bort fra disse skipsanløpene, forsterker forfatteren formidlingen av de magre kår den norrøne befolkningen levde under på Grønland. Leseren ledes mot en forståelse for hvor slitsom selvbergingen på Grønland var. Enkeltmenneskene var sårbare for dårlig avling, feilslått jakt eller -fiske.

Drømmer og syn er vanlige elementer i sagalitteraturen, der de brukes for spådommer om fremtiden. Det er flere drømmer og syn i boken, hvor alle viser seg å være frempek mot vonde hendelser. Et frempek fra fortellerstemmen i boken forteller om at det ikke engang ville ta en mannsalder før teigen Arnar ryddet på Dyradal, gården til hans far, ville være gjengrodd og at ingen senere ville vite at noen hadde dyrket mark der. (Kvæven, 2018, s. 63) Mor til Eir forteller datteren om et syn hun har hatt (fire år tilbake) hvor alt var borte, bare tuftene etter husene kunne skimtes, og det kom en dame og en mann fra et fremmed land og så på tuftene. (Kvæven,

2018, s. 277) Det kan tenkes at det peker frem mot arkeologene Helge Ingstad og kona, som senere gjorde undersøkelser på Grønland. Også Arnar opplever å se undergangsbilder om sin egen og andres skjebne, rett før kampen på Blodgrasvollen. (Kvæven, 2018, s. 319)

4.4 Natur

Klima og klimaendringer er i moderne tid et viktig tema. Naturen har sitt kretsløp og den gir avkastning etter tilfeldighetene fra vær, vind, nedbør og temperatur. Klima er et stadig tilbakevendende element i Kvævens fortelling. Tankene som males frem, hos de ulike personene, er i stor grad moderne, og antyder flere steder en økokritisk forståelse.

Kvæven skaper nærhet til naturen gjennom fortellermåten han benytter seg av. Isfjell og breer, vind, regn og våte myrer beskrives så leseren nesten kjenner kulde, fuktighet og slit på sin egen kropp. Forfatteren formidler tankegods, ikke bare hos hovedpersonene, men også i dyrelivet; – hvalross, hai, fugler og andre dyr gis menneskelige vurderinger. På denne måten skaper han en lek med individenes tanker. Det er merkbart i den lange sekvensen mellom isbjørnen og haien, – der haien lenge lurte på om isbjørnen kan passe til et måltid. (Kvæven, 2018, s. 205–207)

Gårdsliv i grønlandsk middelalder er godt og variert beskrevet gjennom hele historien. Hvordan man holdt det tørt og fint hos dyrene (Kvæven, 2018, s. 162), om klesdrakter og jaktredskaper (Kvæven, 2018, s. 16), og den mest spesifikke listen av hvilke redskaper som fantes, er i delen som handler om hvordan Arnar bygger opp Auðvinstad, gården han overtok mot en stokk som betaling. (Kvæven, 2018, s. 140) Hendelsen presenterer den enorme verdien av denne trestammen i en tid hvor det var knapt med treverk på Grønland. Det er sannsynlig at en slik hendelse kunne ha vært tidstypisk.

For å overleve i denne tiden og i denne delen av verden, var man helt avhengig av at de produkter man laget, måtte være av en kvalitet som holdt, selv under krevende forhold. Det vises kanskje best i kapitlene om forliset til Bergfinn og familien (de tidligere eierne av Auðvinstad), og den dramatiske fortellingen om skipets mastefisk¹⁶ som seilte videre alene etter at båten sank og menneskene druknet. Som intertekstuell grep skaper det en følelse av gjenkjennelse hos leseren. Man vil uansett tape, – det lille mennesket mot den allmektige

¹⁶ Mastefisk er en forsterkning i båten, som har støtte for masten. («Mastefisk», 2021)

naturen, eller den lille mann mot overmakten. Som da Arnar sto mot Himin-Gorm, da sistnevnte ikke ville selge tømmer til Bergfinn.

I Kvævens fortelling, sies det at man kunne drive fiske og fange sel nede ved fjorden, og at gresset kom tidligere der om våren enn oppe på fjellgårdene. Derimot kunne man jakte moskus og rein på fjellet. (Kvæven, 2018, s. 79) Den dramatiske uberegneligheten i naturen har Kvæven fanget i historien om mannen som var ute på ski og ble tatt av en kalving fra isfjellet. Kalving av is er en utfordring også i vår tid, fordi både innlandsisen og isfjell som flyter i sjøen smelter ned. (Kvæven, 2018, s. 165–167)

«De siste totusen år kjennetegnes bl.a. av en varm middelalder (år 800 til 1300). Grønland fikk da norrøn bosetning og det ble dyrket vin i England. I den påfølgende "lille istid" ble kolonien på østgrønland trolig isolert av is og gikk til grunne. På 1000-tallet, med varme i Europa, rådde i Kina og Japan en særlig kald periode, og fra 1100 til 1300 var det igjen varmt på Grønland.» (Mook, 2003)

Naturen kunne forårsake både brå og voldsomme inngrep i gårdslivet. Det skildres blant annet i den delen av romanen som handler om den utsultede isbjørnen, som etter en lang reise på isflaket kommer til land og forsyner seg av saueflokken til Arnar, jager resten utfor en skrent så de havnet i sjøen og samtidig tar livet av tjenestekona Margret, som var ute sammen med sauene for å gjete dem. (Kvæven, 2018, s. 238–346) Gjennom Margrets introspeksjon blir leseren tidligere i fortellingen vist hvor mildt det kunne være på Grønland ved at Margret husker hun gikk barbent i gresset, og i tillegg tenker tilbake på arbeidsoppgaver det var og hadde vært hennes ansvar å utføre, en allusjon til hvor gjestmild naturen og landet hadde vært, men som det ikke er lenger. Det er som et bilde på klimaendringer, både de klimaendringene som foregikk i middelalderen og de klimaendringene vi ser i moderne tid. Det er vanskelig å tolke bildet av en isbjørn som seiler rundt på et løsrevet isflak som annet enn symbol på klimautfordringer og det er nærliggende å trekke bildet til dagens klimautfordringer i arktiske strøk.

Inuittene brukte hunder som trekkdyr og det var viktig å holde dem friske og sterke for at de skulle kunne trekke best mulig og over lange distanser. Beskrivelsen om den avmagrede trekkhunden til inuittene mener jeg må være en anakronisme, fordi den formidler fremtidskunnskap bare nyere tids forskning har kunnet påvise. Likevel klarer Kvæven å beskrive naturmenneskets observasjon av prosessen på en måte den moderne leseren uten videre vil akseptere. Den groteske måten trekkhundene kunne bli fortært av trikiner, formidles gjennom beskrivelsen av det rå selkjøttet de hadde spist og følges av en forklaring av trikinenes

livssyklus og forteller om hvordan høvdingen Irissuaq til sist valgte å avlive en av hundene, basert på sin erfaring med det han ser. Samtidig som det her er en introspektiv fortelling om omsorg og følelser overfor hundene, beskrives en jordnær tilnærming til livet og døden for dyrene. (Kvæven, 2018, s. 247–251) Samtidig kan man observere en merkelig avsondring fra en forventet intertekstualitet ved forklaringen til inuittens erfaring av prosessen. Det gir en egen form for tekstformidling som står ut fra annen tekst i fortellingen. Ved å skrive så utførlig om Irsissuaqs forklaring og tanker omkring situasjonen, opplever jeg at forfatteren makter å flytte leserens fokus fra egen forforståelse og til en opplevelse av en form for helt motsatt intertekstualitet – man blir presentert for en annerledes forklaring på noe man egentlig forventet man skulle forstå noe om. Det kan også være en mulighet at Kvæven oppvurderer tenkningen til inuittene ved at denne tidlige forståelsen av prosessen hadde kunnskap som må ansees som korrekt.

4.4.1 Klimaforandringer

Arkeologer mener Grønland var folketomt inntil de norrøne bosetterne kom på slutten av 900-tallet, bortsett fra noen få som kom over havet fra Canada på 800-tallet. Da klimaet ble mildere omkring år 1000, fikk havet større isfrie områder, selen trakk nordover og større havdyr som hvaler kom til. Det isfrie havet ble en barriere for menneskene som jaktet sel ved pustehullene i isen. Periodene med islagt hav ble kortere, på samme måte som det skjer i dagens globale oppvarming. På denne måten kan man forstå fortellingen som et økokritisk element i lys av våre dagers klimadebatt. I århundrene etter år 1000 ble Nord-Grønland etter hvert avfolket. En årsak var økt europeisk hvalfangst som svekket livsgrunlaget for inuittene. (Stryken, 2005, s. 22)

Fortellingen fremmer flere økologiske spørsmål, som gjør at fortellingen om isbjørnen på det minkende isflaket skal stå som et symbol på et varmere klima. Man kan ikke unngå å forstå de mange beskrivelsene av miljø og økosystem i underhistoriene gjennom vår egen tids kunnskap om klima og forurensning og påvirkning av miljøet. De endringer som foregår over tid, ved nedbeiting og hogging av tær, forandrer gradvis forutsetninger for livsgrunlaget til både folk og dyr. Man vil fort ledes mot tanken at snauhogst av de få trærne som har vært på Grønland har bidratt til endring av det økosystemet som var da landet først ble befolket av den norrøne befolkningen.

De tre harde vintrene Kvæven forteller om, kan relateres til «Fimbulvinteren» – tre år med vinter uten sommer imellom – som i norrøne myter ble forstått som at Ragnarok, gudenes

undergang, nærmet seg. Denne apokalyptiske undertonen fortsetter gjennom flere av de små anekdotene i Kvævens fortelling. Fortellingen om blotingen hos Himin-Gorm (Kvæven, 2018, s. 32–34), historien om bjørnen som forsynte seg av hvalen som var drevet i land og sammenligningen mellom jerven som senere spiste av kadaveret og Arnar som sto foran huset til Himin-Gorm (Kvæven, 2018, s. 48–49), Bergfinn sin konfrontasjon med Himin-Gorm hvor Arnar overtar gården (til Himin-Gorms misbilligelse) (Kvæven, 2018, s. 62–70), funnet av mannen som ble tatt av is-skredet og skjebnen til familien hans (Kvæven, 2018, s. 171–172). Disse hendelsene har noe dystopisk over seg, de gir ingen glede eller gode utfall som endepunkt. De underbygger selve grunntonen i fortellingen – det går bare ikke bra for noen! Det er dels på grunn av naturens endringer og menneskenes utarming av jorden og dels på grunn av den samfunnsstrukturen som presenteres i fortellingen. I moderne tid er utfordringen ved klimaendringene at nedsmelting av både isfjell, drivis og innlandsis gir høyere havnivå og kystnære områder vil kunne bli oversvømt og ikke lenger være dyrkbare eller brukbare til beite.

4.4.2 Dyr

Besjeling av dyr er en vesentlig del av fortellingen. Dette kommer særlig frem i digresjonen om hvalen og isbjørnen, der de henholdsvis svømmer/seiler over hverandre mens haien undrer seg over om det kan være verdt å forsyne seg av isbjørnen til et måltid. Historien om isbjørnen på isflaket fortelles gjennom flere mindre innskutte deler over til sammen nesten 50 sider. En slik reduksjon av fortellertempo gjøres sannsynligvis for å gi leseren en følelse av hvor lenge denne seilasen varte. (Kvæven, 2018, s. 198–248) Kanskje er det kampen for å overleve eller den sterkeste rett man kan trekke ut av disse scenene. Besjelingen av haien kan minne om Moby Dick, selv om det ikke fins antropomorfismer¹⁷ av natur eller dyr i den fortellingen. Ahab ser på hvalen, men hvalen får aldri en egen stemme. Besettelsen hos kaptein Ahab kan ha vært i forfatterens tanker ved beskrivelsen av isbjørnens desperate og mislykkede jakt på sel og videre på sau og menneske da han endelig kommer seg i land. Samtidig vitner dette om at økologiske utfordringer og klimaendringer er tema i fortellingen. Bildet av isbjørnen som befinner seg på det stadig minkende isflaket i drift, gir assosiasjoner til dagens issmelting ved polene. Beskrivelsen av den enorme haien som er usedvanlig gammel og blind, er påfallende og gir rom for tolkning. Besjelingen av disse to dyrene, haien og isbjørnen, er uvanlig og skaper et eget rom i romanen, en spenning som ikke er knyttet til sagasjangeren eller minner om denne i det hele tatt. Den er troverdig og gir ekstra dramatik, men formidler også en påfallende

¹⁷ Antropomorfismer er når man legger menneskelige egenskaper til ikke-mennesker, som dyr, guder, fantasifigurer, naturfenomener eller gjenstander. (*Antropomorfisme*, 2021)

menneskeliggjøring av situasjonen dyrene befinner seg i. Ved at isbjørnen når land og går løs på sauer og folk, favner narrativet hendelser som trekker leseren mot de brutale realitetene det var å leve i en utsatt utkant av verden.

Den innledende hvalrossjakten i *Når landet mørknar* er en hendelse persongalleriet senere regner tid og hendelser i forhold til. Da Arnar oppdager Jøkuldal «tre vintre etter hvalrossjakten», må det bety det året han fylte 18, siden han var 15 under hvalrossjakten. Disse siste tre årene hadde det vært strie vintre, som innebar dårlig avling til folk og dyr, og må henvise til årene 1293-1296. (Kvæven, 2018, s. 40) Kvæven later til å bruke naturen, hvalrossen og besjeling av dyret som et symbol på det dystopiske i fortellingen allerede fra innledningen, hvor kampen mellom det store dyret og de mye mindre menneskene må kunne tolkes som menneskenes avmakt mot naturen, til tross for at menneskene, i det ene tilfellet, feller mange av dyrene.

«Stadig sterkare brenn lungene hans etter luft, og enno har dei ikkje sleppt taket, dei lange trepålane som har bite seg fast i kroppen hans. Han hadde trudd dei måtte gje etter når han kom djupt nok, men alltid er det som om dei bit seg trassigare i kjøt og spekk, som har dei alt felt sin dom over han» (Kvæven, 2018, s. 7) [...] «For sjølv lufta han pustar i, og vatnet han sym i, er fylt av stanken frå desse rovdyra, og han kan ikkje lenger koma unna.» (Kvæven, 2018, s. 8).

Det er det eneste tilfellet av hvalrossjakt i fortellingen, og den viser at det sto dårlig til med de naturressursene menneskene måtte klare seg med.

«Men båten han ror er som eit gråkvitt skrømt og som ei beingrind. Hudborda som ein gong var så oljeblanke at lyset spegla seg i dei, er utmagra og grå. Herja av tidene som har kome. Av styrken som ein gong fanst i skroget, er no ikkje anna enn trassen og minna att.» (Kvæven, 2018, s. 8)

Den senere reisen til den sultne isbjørnen som reiser på isflaket, må være et symbol på dagens økologiske utfordring. Vi ser stadig oftere bilder av magre isbjørner i media – det er lite mat for dem å fange også i dagens klima. Ved at romanen inneholder slike beskrivelser, må man anta at forfatteren har et ønske om å problematisere arktiske utfordringer gjennom narrasjonen i romanen. Jeg undres om forfatteren forsøker å demonstrere sosialdarwinisme gjennom å bruke besjeling av dyrene? Darwinisme innebærer at et individ i større grad vil makte å overleve dersom det er utstyrt med nyttige egenskaper for å klare seg i forhold til de livsbetingelser som foreligger. (Ofstad, 1971, s. 38, 41) Sosialdarwinisme er et forsøk på å forstå naturen normativt, og deretter overføre det til samfunnet. (Tandberg, 2010, s. 1) Selv om det i denne fortellingen er en praksis i at den sterkestes rett er ubestridt, klarer ikke engang høvdingene seg i den store

endringen som skjer ved at den norrøne befolkningen forsvinner fra Grønland. Kvæven skriver en apokalyptisk fortelling og det er som om folket på Grønland er dømt til undergang gjennom å tape kampen mot naturen, forsterket av at samfunnet er i endring, ved at kristendommen er i framgang, fordi skrælingene kommer nærmere, fordi samfunnsstrukturen ikke er optimal for forholdene, eller kanskje en kombinasjon av disse.

4.5 Språk og stil

Frem til nå er Kvævens roman innholdsmessig undersøkt, men den språklige utformingen er en viktig kvalitet i hans tekst.

Boken er inndelt i 5 deler, hvor del 3 har betydelig større antall sider enn de andre, mens det ikke er stor forskjell på presentasjonsmåten i de ulike kapitlene. Forfatteren har valgt å navngi de forskjellige inndelingene, uten at det i seg selv gir noen omfattende forklaring på hva kapitlet inneholder. Alle kapitlene har bi-fortellinger. De ulike scenariene veksler like ofte i alle delene: «Den unge mannen og kvalrossen», «Eir frå Vassfelldragsstad», «Menneska ved flammane», «Natt over Gråhei» og «Draumen om Jøkuldal».

4.5.1 Språk

Da romanen ble tildelt Brageprisen i 2018, var en av juryens kommentarer; «Gjennom et rikt og lekent språk maler Tore Kvæven fram en både dramatisk og magisk vakker fortelling fra vikingtidens Grønland.» (Brageprisen, 2018) Det er ingen tvil om at Kvæven bruker et lett og lyrisk språk. På mange måter minner det om både Vera Henriksens og Sigrid Undsets middelalderhistorier. Språket i fortellingen er lett, lettlest og flyter jevnt, selv for en bokmålsbruker. Språket bidrar til at handlingen blir nært og levende. Det hele er dystopisk, men samtidig lekent og innsiktsfullt. Både stedsnavn og personnavn er enkle og forståelige for vår tid.

Enkelte anmeldere har beskrevet språket i boken som «arkaisk språk», ett av begrepene Dagbladets Cathrine Krøger (Krøger, 2018) bruker i sin anmeldelse av boken. Hva innebærer arkaisk språk? Ifølge Den store norske synonymordboka betyr arkaisk «arkaiserende; foreldet; gammeldags; gammelmodig». Ut fra den definisjonen kan jeg ikke være enig i Krøgers betegnelse. Tvert imot finner jeg språket i romanen lettlest og enkelt – verken gammelmodig eller vanskelig tilgjengelig på noe vis. Den er skrevet på nynorsk, ja, og i enkelte avsnitt er den

også skrevet i en sagalignende stil, men det er lettlest og levende skrevet. Jeg opplever at det er både et malende og et mektig språk forfatteren bruker for å ta leseren med inn i en fascinerende tid på Grønland. Han har med introspeksjon hos figurene skapt et levende bilde av et levd liv, langt fra hva vi i dag kan forestille oss.

De handlende personene i *Når landet mørknar* bruker et språk og en dialog som er moderne og tilpasset vår egen tid. Språk og omgangsformer i det norrøne samfunnet på Grønland skildres ved beskrivelser både med og uten anakronismer og intertekstuelle grep. Den mest vesentlige anakronismen er at vi i dag ikke ville ha forstått det norrøne språket. Moderne språk er derfor nødvendig. Vår (intertekstuelle) forståelse for norrøn samtale og omgangsform, baseres også gjerne på hva vi kan, på hva vi vet om arkeologiske undersøkelser og funn, og hva vi tidligere har lest av islandsk sagalitteratur. Sagaer har fra gammelt av ofte vært oversatt til et arkaisk nynorsk. Slik bruk av språket kan antyde mer autentisitet og nærhet til sagaens opprinnelse.

Arkaisk språk gjenkjennes gjerne ved en gammeldags ordbruk og syntaks. Man kan muligens hevde at forfatteren har fjernet overflødige ord, særlig i dialoger, men *Når landet mørknar* er etter min mening ikke gammeldags i retning av foreldet språk eller syntaks. Forfatteren forteller mange hendelser nærmest i sagastil, som for eksempel når hovedpersonen Arnar får tilnavnet «Arnar Kvalrossbane». (Kvæven, 2018, s. 50) Det er norrønt-lignende, norrønt-klingende navn og passer godt inn i stilen, men må være modernisert fordi i norrøn tid ble hvalrossen kalt «rostungr» og «rosmhval». Vikinger regnet altså hvalrosser som hvaler. Et eksempel på dette er ved bruk av ordet «hvallátr» som betyr «sted der hvaler ligger og hviler». (*Hvalrossene på Island døde ut kort tid etter at vikingene ankom*, 2019)

Syntaksen i sagastilen er preget av korte, konkrete setninger, dominert av sideordnede hovedsetninger. Konkrete substantiv dominerer. Man ser ofte inversjon, altså at man forandrer ordstillingen i setningen, for eksempel ved å sette andre ord enn subjektet først i setningen. Det er en tydelig nøktern språkbruk, uten bildebruk. Litote og sarkasme er vanlig i sagaens replikker. Metonymi, der man i stedet for det ordet en mener setter inn ett annet med begrepsmessig sammenheng, for eksempel «stål» i stedet for «sverd» forekommer også i sagaer. Gammel tellemåte forekommer i *Når landet mørknar*, som «halv tylft», (halv tolv = 6), og beskrivelse av en båt som en «teinæring» (en båt rodd av 10 roere på hver side) (Kvæven, 2018, s. 17). Latinske bokstaver ble ikke brukt på Grønland i middelalderen. Da landet ble befolket var det ennå runetegn som ble brukt i Norden, selv om de ikke ble brukt ved skrift på

pergament, men ble brukt til innskrifter på gjenstander eller til kortere meldinger på tre eller annet materiale. (Haugen, 2004, s. 120)

Historisk bruk av navn er en sjangermarkør for historiske romaner. I dag er gamle navn en viktig kulturhistorisk kilde for opplysninger om språk, kultur og samfunn. (Haugen, 2004, s. 337) Tore Kvæven har valgt å beholde en del av de historiske, norrøne navnene fra Grønland i sin fortelling. I tillegg finner han opp navn på steder og på folk som ligner de historiske i formen, det bidrar til en autentisk forståelse og uproblematisk aksept av navnene hos leseren. Forfatteren har tilsynelatende lekt med stedsnavn som er historiske navn, samtidig som han har lagt til egenproduserte norrøntklingende navn. Eksempler på dette er de historiske navnene Ragnafjord, Austmannadal, Sandnes og Anavik og de fiktive navnene Blodgrasvollen, Blåhamrane, Jøkuldal og Vassfelldragsdalen. Kvæven bruker ikke mange andre norrøne lånord. Navnene brukes nok som autentisitetmarkører for å knytte teksten til en mer tidsriktig beskrivelse. At Himin-Gorm gir Arnar tilnavnet «Kvalrossbane» etter den vellykkede hvalrossjakten viser en måte å hedre folk på, som har vært vanlig i norrøn tid (Haugen, 2004, s. 349)

4.5.2 Allusjoner

Når landet mørknar viser flere steder til bibelske allusjoner og referat. Margret forteller historien om Abraham som frigjorde Israels folk fra slaveri og førte de tilbake til sitt land (Kvæven, 2018, s. 171). Dette intertekstuelle grepet gir et tankebilde av at figurene i fortellingen slaver for Grønland og naturens luner, men kan også gi en spirende tanke om at befolkningen har mulighet til å frigjøres og føres tilbake til Norgesveldet.

På alle måter presenteres leseren for et samfunn med tro i forfall. Det sies at kirkens tid er borte i Vestbygda – det må vel også bety at kirken en gang har vært sterkere til stede der, når det videre sies at prestene er døde og familiene deres med den makten de en gang hadde, er borte. Tomme gårder står til forfall og kan nesten overtas av den som vil. (Kvæven, 2018, s. 69) Fortellingen viser at Arnar har refleksjonsevne, ved at han stiller spørsmål ved sin egen tro. Arnar tenker på underverdenenes elv, Gjall, når han undrer på om gudene ennå finnes, om de er døde, eller om de ikke skulle kunne finnes mer. (Kvæven, 2018, s. 35)

Den første eksplisitte henvisningen til annen kjent litteratur i *Når landet mørknar*, er til sagaen om Eirik Raude. Dette er også en viktig ramme for narrasjonen. Fortellingen bygges opp rundt denne historiske hendelsen, gjennom hovedpersonen Arnar sin drøm om å seile bort fra

Grønland, på samme måte som Eirik Raude gjorde. Det samtales om historien om Vinland og fortellinger om Vide Vinland – landet som skal ligge bak Vinland, og om «Store Blåland - dit Ulf Hrafnsson reiste for å hemna son sin».¹⁸

«Landet til dei flekkete løvene» der «dei byggjer steintrapper til himelen, og på desse trappene held dei blót til gudar som alltid tyrstar etter menneskeblod. Rikdomane deira er ufattelege. Heile hus fylte med gull, sølv og blodraude rubinar». (Kvæven, 2018, s. 36)

Utdraget kan minne om kjente historier om inkaindianerne. Selv om Arnars drøm er å etablere seg i en mer fruktbar del av verden, er hans tankegods omkring denne idéen likevel ikke viet spesielt mye plass. I første omgang prøver han å skape seg et godt liv med det han har tilgjengelig på Grønland. Senere, når han etablerer seg sammen med kjæresten Eir, holder han fast på drømmen og planlegger å reise sammen med henne. I tillegg til alle problemene forholdet mellom Eir og Arnar fører til, er også hans personlighet kilde til store utfordringer. Han velger å forsøke å etablere sin egen gård på Grønland, ikke bare én, men to ganger. Begge gangene på tross av høvdingens vilje! Man må stille spørsmål om han har for lite respekt for autoriteter, for lite ansvarsfølelse eller for liten familie å ta hensyn til? Er idéen om å komme seg vekk fra Grønland – drømmen om å seile til Vinland – større enn forstanden? Fortellingen gir ikke noe svar på spørsmålene, men de er med på å skape spenning i leserens opplevelse av teksten. Mønsteret i intertekstualitetsgrepene har i de fleste tilfeller relevans til historisk kunnskap, eller aktiverer slike minner hos leseren, gjennom figurer, fortellermåte og språk. Videre skaper det mening, i form av økt forståelse av virkelige liv i fortiden, når fortellingen formidles innenfor datidens kultur. Til tross for at Grønland lå nærmere det amerikanske kontinentet enn det europeiske, var nok den norrøne befolkningen på Grønland likevel preget av den europeiske middelalderkulturen. Grønland var del av Norgesveldet først fra 1261.

4.5.3 Anakronismer

Tore Kvæven har ikke forholdt seg til at hele Grønland har vært kristnet på slutten av 1200-tallet. Dermed vil også andre elementer som spiller på striden mellom åsatro og kristentro, måtte forstås som anakronismer og fiktive historier. Arkeologiske funn har heller ikke kunnet fastslå at det har forekommet strid mellom inuitter og den norrøne befolkningen, slik det fortelles om i *Når landet mørknar*.

¹⁸ Det er sannsynlig å anta at «Store Blåland» er Afrika og henspiller på Kvævens bok *Hard er mitt lands lov* fra 2018.

Allerede i innledningen i *Når landet mørkner*, under hvalrossjakten, presenterer forfatteren leseren for båtbyggeskikker og problematiserer tidens mangel på materialer ved å beskrive båtenes dårlige tilstand. Materialet i repene og harpunene som brukes i jakten blir nøye beskrevet. Den store materialmangelen kan vi forstå som en metafor for hvordan hele samfunnet var på vei til sammenbrudd. Da Arnar og Tinforne utveksler historier de har hørt om Vinland, om skrælinger og bjørn, Vinlands guder og jakt på Vinlands moskusokser, beskriver Tinforne hvor dårlig båten hans er. Der løfter han frem problemet med mangel på treverk for å reparere og lage båtene mer solide. (Kvæven, 2018, s. 35)

Anakronismene bidrar likevel til en slags «driv», som muligens ikke ville virket like godt på leseren dersom forfatteren benyttet historisk korrekte elementer. Disse endringene i tid for empiriske funn, blir en egen del av anakronismene og gir fortellingen en særegen litterær form. Sammen med bruk av utvalgte temaer med relevans til vår egen tid, gir det fortellingen en åpen og uavsluttet form hvor leseren har mulighet til å etablere sin egen forståelse av narrativet. Forfatteren har gjort bruk av ulike grep for å gi leseren forståelse av utfordringer man godt kan se for seg at en norrøn person har måtte håndtere.

4.5.4 Intertekstualitet

I *Når landet mørkner* befinner det seg flere intertekstualitetsgrep som viser både direkte og indirekte referanser til emner som historie, kultur og myter, kommunikasjon, litteratur og sagaer, religion, tro og overtro, geografi og reiser, drømmer og fantasier. Her må det tidvis skilles mellom allusjoner, som en egen underkategori av intertekstualitet, og intertekstualitet som en overgripende kategori. Begge gjør leseren i stand til å oppdage, oppleve eller spille på sammenhenger mellom tekster eller innhold. Ved å se på det dialogiske aspektet i språket, i form av at språklig mening blir til gjennom samtale gjennom forskjellige stemmer (som ikke hierarkiseres) i teksten, gir dette til sammen polyfonien Bakhtin var opptatt av. Han så på romanen som en sjanger som ennå var i utvikling. Han anså at den var rettet mot fremtiden, ved at den var åpnere enn andre sjangre som den kan parodierte og latterliggjøre. I historiske fortellinger spiller intertekstualitet en stor rolle for hvordan teksten blir forstått. Når anakronismer forekommer, vil teksten gjerne bli oppfattet som noe annet enn historisk. I et moderne forfatterskap kan sjangerbestemmelsen skapes i samspill med leseren på grunnlag av de tekstuelle grep forfatteren velger å benytte. Det er leseren som på denne måten definerer teksten med sin forforståelse. Dermed er de intertekstuelle grep viktige for å sette søkelys på bestemte temaer i teksten, slik at forfatteren får frem sitt budskap, nettopp gjennom leserens

egen definisjon av disse temaene. Bakhtin trakk på denne måten også inn sjanger som en del av hans syn på intertekstualitet, og slik blir den totale diskusjonen i denne avhandlingen rammet inn av Bakhtins vide intertekstualitetsbegrep.

Det er interessant å se på hvordan Tore Kvæven har brukt intertekstuelle grep for å skape spenning i handlingen i *Når landet mørkner*. Allerede i begynnelsen av boken knytter forfatteren narrasjonen til fortellinger om oppdagelsen av Vinland. Arnars drøm om å reise dit, basert på dialogen han har med Tinfoerne om en gang å kunne reise dit, kan leseren relatere til det vi i dag vet fra sagaer som er fortalt om Leiv Eiriksson. (Kvæven, 2018, s. 35–36) Denne referansen trekker ikke bare med seg litteratur som er nedskrevet gjennom sagaene om Vinland, men også andre kjente empiriske elementer, som arkeologiske funn og historisk forskning, brukes som intertekstuelle grep i teksten. Det er vist til tidligere tiders salg av kostbare varer, rikdom hos grønlenderne, havgående skip som både seilte til Island og til Vinland. *Når landet mørkner* refererer også til Ragnar Lodbroks herjinger i landet til frankerne og Harald Hardrådes tilbakekomst fra Miklagard. (Kvæven, 2018, s. 17)

Drømmen om å kunne reise og mulighetene for å kunne gjennomføre det, er skildret på ulike måter. Både ved hjelp av intertekstualitet – ikke bare der det er brukt rene ord ved direkte henvisning til Eirik Raude, men også der man i ulike bi-fortellinger kan lese «mellom linjene» og forstå disse som frempek og spådommer om det som vil komme til å skje. I tillegg presenterer fortellingen flere advarsler, drømmer og syn fra ulike figurer i fortellingen, noe som underbygger leserens forståelse av Arnars drøm om et annet liv et annet sted. Allerede tidlig i fortellingen vitner slike grep om at dommedag er nær, på mange områder. Likevel holdes leseren i ånde i et håp og ønske om at Arnar til slutt skal vise seg å være en helt og ikke en antihelt, som i en roman med «happy ending».

Denne avhandlingen viser til intertekstualitet i følgende tilfeller i *Når landet mørkner*:

1. Når man gjenkjenner en sjanger i teksten, som man gjør flere steder, uten at det nødvendigvis er konsekvent eller gjennomgående i *Når landet mørkner*.
2. Når man gjenkjenner punkt 1 og ubevisst relaterer det til en følelse eller erfaring.
3. Når man av punkt 2 forstår, oppfatter eller reagerer annerledes enn om man ikke hadde punkt 1. Tore Kvæven makter å binde disse tre punktene sammen til en samling av forståelse, empati og innlevelse i fortellingen.
4. Når man identifiserer antydninger, ved at man er oppmerksom på eksterne påvirkninger i vår tid. I denne boken kan man blant annet ikke unngå å oppfatte et økokritisk fokus.

5. Når man forstår seg selv og egen erfaring gjennom andres diskurs – som om man skulle være knyttet til en universell lov – selv om man ellers står utenfor eller er alene.
6. Når teksten går ut over sitt eget univers og inkluderer andre tekster og diskurser. I denne boken er det den underliggende fortellingen om oppdagelsen av Vinland og Arnars drøm om et bedre liv et annet sted. Synet som mor til Eir fortalte hun hadde, om folk og en hendelse som bare kan forstås som en fremtidsspådom om undersøkelsene til Helge Ingstad og frue.

Intertekstualitet gir derfor mening også der forfatteren selv ikke uttrykker noe direkte gjennom sine ord, slik at man i intertekstualitetens verden verken er «herre» eller «tjener» – man definerer forbindelsene etter egen erfaring, kunnskap og sjangerbevissthet.

4.5.5 Andre språklige grep

Da det norrøne samfunnet ble kristnet, kan det ikke ha vært sannsynlig at handlinger og holdninger ble endret merkbart og brått. Prosessen har sannsynligvis foregått langsomt. Dermed vil analepsen – det kronologiske tilbakeblikket i fortellingen – som forteller om opphav og bakgrunn for kulden mellom fjellgårdene og fjordgårdene, også være en anakronisme. Likevel har analepsene funksjon ved at de knytter fortellingen til en (delvis) historisk bakgrunn eller fundamenterer fortsettelsen i noe som har betydning for handlingen. Dette gir hele fortellingen en større tilknytning til fortiden og skaper rom for at leseren kan tolke fortellingen i ulike retninger, også med tanke på sjanger.

En av bi-historiene Kvæven har skapt, forteller om mannen som ble tatt av raset i Vierdalen. Den formidler et situasjonsbilde av en imaginær og naturlig årsak til hvorfor en enkelt familie blir tvunget til å flytte fra gården sin. Samtidig skildrer den naturen på en uventet, brå og dramatisk måte, som kan tydes som et forvarsel, eller en spådom, om hva som videre kan komme til å skje med andre i samme situasjon. Beskrivelser av polarrevene, som fant og forsynte seg av restene etter både rein og mann våren etter de var blitt begravet av snø og is, gir leseren en innsikt i hvor store og ensomme områder menneskene levde på, og hvor øde og vill naturen var. Trådene i resten av denne historien samles gjennom flere små bi-fortellinger. Fortellingen fullføres med beskrivelsen av reingjeteren som 7 år etter fant hodeskallen, benrestene og skituppen, brakte det hjem til folk og sørget for at det ble begravet på kirkegården

i Lysefjord. Den knappe prolepsen¹⁹ om hvordan det siden gikk med skiløperens gård, hans kone og barn, er i typisk sagastil, selv om selve beretningen, litt overraskende, er porsjonert ut stykkevis i den større fortellingen. (Kvæven, 2018, s. 165–168) Analepser og prolepseser kan utvide en fortelling og vise tidsperspektiv ved å vise til tider før, under og etter hovedfortellingen. De innskutte fortellingene gir en reduksjon i fortellertempoet ved å gi leseren en pause i hendelsesforløpet der det skapes rom til både å reflektere over hensikten med dem og se sammenhengen med hovedfortellingen.

Et sted i fortellingen grøfter Arnar og Sel-Floke i myra. De er gjennomvåte på bena. Utdraget har flere markerte og lattervekkende språklige grep som sier mye på kort tid om både nøysomhet og de harde livsvilkår fortellingen presenterer i sin helhet:

«Den som berre hadde vasstette sko. Skikkelege sko, av tjukt stutelêr, og spekk og selolje til å smørja dei med. Lêret i deira eigne sko var ringt, og av selolje hadde dei ikkje meir enn at det trongst til oljelampene i haust- og vinterkveldane. Dei la vekta på spadane og braut myrjorda surklande i dagen. Sel-Floke sa bistert: - Det er godt å sleppa plagast med føter som er for tørre. -Ja. Det kan vera eit evinneleg plunder med for tørre føter. -Men å få fatt i ein sel eller to, det hadde ikkje akkurat vore til skade. -Visst hadde det vore til skade. Selkjøtt er det ringaste du kan eta.» (Kvæven, 2018, s. 154)

Her ser man Bakhtins teorier på en fremragende måte. Karnevalismen (Bachtin, 2003a, s. 136) kommer frem og gjør det vanskelige arbeidet til en komedie ved at de mangler skikkelige sko, men heller ikke ønsker å fange sel som kunne gitt olje til å bearbeide skinnet til de skoene de har. Det er vel ikke sikkert de engang hadde hatt noen stut å slakte som kunne gitt bedre skinn til gode sko. Samtidig ser man dialogismen i samtalen mellom de to, og intertekstualiteten kommer frem både gjennom den utenkelige muligheten av hvordan de skulle kunne slaktet et dyr for å bruke læret til nye sko, og at leseren forstår at det er fordi skoene de har er dårlige som forårsaker at de blir våte på bena når de står oppi myra.

Sagalitteratur gjør ofte bruk av litoter for å markere noe mer ved å si mindre enn nødvendig. Det er derfor helt typisk i saga-stil når forfatteren beskriver Arnars død med bare én setning: «Dei hogg ham ned og drap han straks». (Kvæven, 2018, s. 449) Et slikt drap ville normalt blitt utbrodert mye mer i en moderne sjanger.

Det er et annet språklig trekk i fortellingen som i tillegg også har med handlingen å gjøre. *Når landet mørkner* har elementer i teksten som får dialogen mellom personene til å virke muntlige,

¹⁹ En prolepse er et kronologisk avvik fremover i tid i fortellingen, et frempek. Det forteller om en senere hendelse fortellingen ennå ikke er kommet til. («Prolepse», 2021)

men det som ikke blir dialogisert øker spenningen i konfliktene. De forsterker avstand, mellom drøm og virkelighet, mellom nærhet til folk og isolasjonen ved livet på Grønland, som formidles. Det aporetiske tomrommet mellom det som er sagt og det som forblir usagt bidrar til å skape spenning i fortellingen.

Apori er et problem eller en selvmotsigelse som synes uløselig. («Apori», 2021) Problemet er statisk eller uforanderlig og stopper muligheten for handling. I *Når landet mørkner* er en av selvmotsigelsene at Arnar drømmer om å forlate Grønland, men i stedet kjøper og etablerer nye gårder, når det han kunne gjøre for å følge drømmen var å skaffe seg en båt til å krysse havet med. Han både vil og ikke vil. Handlingen blir stillestående, selv om leseren forventer at noe skal skje for at han skal reise til Vinland.

En moderne forståelse av apori brukes ofte ved uttrykket «Catch-22» som viser til romanen ved samme navn av Joseph Heller i 1961. Boken handler om en flyver som ikke lenger vil fly i kamphandlinger og vil erklære seg sinnssyk for å slippe. Han stoppes av begrensningene i §22, som på bokens forside er sammenfattet slik:

«§22: «Hvis du er sinnssyk, blir du fritatt for aktiv tjeneste, men hvis du ønsker å bli fritatt for tjeneste er det et klart bevis for at du ikke er sinnssyk».» (Heller, 1994)

I partiet i boken, der paragrafen dialogiseres av figurene, kan man se hvordan slike regler rettfærdiggjør og skjuler maktmisbruk. (Heller, 1994, s. 51–52)

5 Sjangersspørsmålet

Fortellingen er en dystopi som samtidig også problematiserer trekk ved sosialdarwinismen²⁰. Det er en skildring av et samfunn der de dårlige kreftene har fått overtaket. Teksten gjør det klart at dette går bare én eneste vei; nedennom og hjem! *Når landet mørkner* forteller om hvordan det kan oppleves å måtte klare seg i et miljø som utelukkende endrer seg i negativ retning, gjennom stadig dårligere tilgang på ressurser. Selv om denne fortellingen slutter før den siste norrøne personen er borte fra Grønland, skildrer den i høy grad mange mulige årsaker til at befolkningen forsvant, eller valgte å forsvinne. Den skildrer ulike trossamfunn i konflikt, familieære som skal hevnes på forskjellige måter, ulike etiske normer som vises gjennom både kristen og hedensk tradisjon, gjennom kulturforskjeller mellom norrøne folk og inuitter og males frem i forskjellige situasjoner figurene kommer opp i. Dette presenteres gjennom forfatterens formidling av mer og mindre gjensidig sosial forståelse, sosiale omgangsformer, og gir innblikk i fasetter av en kultur som er fjern for mennesker av i dag.

5.1 Saga eller historisk roman?

Spørsmålet om sjangertilhørighet i *Når landet mørkner* er av spesiell interesse, fordi fortellingen ofte er definert som en roman, men også fordi den har trekk fra flere andre sjangre. Dersom man i utgangspunktet antar fortellingen skal være en roman, har det i denne avhandlingen vært naturlig å gå til Bakhtins definisjon av romaner der han definerte en liste over sjangermerker for romanen, som alle likevel har forbehold. Det innebærer at selv om de er gyldige, kan disse sjangermarkørene likevel ikke brukes for sikkert å kunne definere en fortelling som en roman.

Bakhtins markører listes slik: (Bachtin, 2003a, s. 123–124)

- Romanen er en multiplan sjanger (selv om det finnes merkelige monoplane romaner)
- Romanen er en dynamisk spenningsjanger (selv om det finnes romaner der det rent beskrivende er brakt til det ytterste av hva litteraturen kan tåle)

²⁰ Sosialdarwinisme er betegnelse på et samfunn som utvikler seg eller går til grunne, der bare den sterkeste eller mest tilpasningsdyktige samfunnsformen vil overleve.

- Romanen er en problemsjanger (selv om masseproduserte romaner viser eksempler på ren og problemfri underholdning, som ville være umulig i andre sjangre).
- Romanen er en kjærlighetshistorie (selv om noen av de mest representative europeiske romaner helt mangler kjærlighetselementet)
- Romanen er en prosaisk sjanger (selv om det finnes bemerkelsesverdige versromaner)

En kritisk måte å vurdere *Når landet mørkner* på, er å ta på alvor det Kåre Lunden skriver i sin artikkel *Dialog med fortida*. Der presenterer han «Antikvarromanen» som en roman som prøver å fremstille alle detaljer «historisk korrekte». Han hevder romaner skrevet i denne formen heller fremstår tilfeldig og meningsløs, fordi personer og hendelser ikke er representative for brede sosiale grupperinger, eller for kreftene i endringsprosessen. Videre mener han denne typen romaner vil se den individuelle psykologien løsrevet fra de sosiale skiftende vilkårene og mangler tilknytning til en klar teori om hva som skjedde med samfunnet på 1000- og 1100-tallet. Personer og hendelser er for lite utvalgt til å representere krefter i samfunnshistorien, selv om det er klart at det er vanskeligere å være historisk kompetent på middelalderen enn på sin egen samtid. (Lunden, 1985, s. 164–165)

For å kunne forstå, eller imøtegå Lundens kritikk, har det i denne oppgaven vært naturlig å se på *Når landet mørkner* innenfor både roman- og sagasjangeren, sammenligne disse og deretter se på ulike brudd med sjangerforventingene i disse. Noen få andre aktuelle sjangre er også trukket inn.

Det er mange grunner til at *Når landet mørkner* skulle kunne være en saga. Først og fremst er det sammenfallende livsvilkår i denne fortellingen og det som skildres i den norrøne sagalitteraturen. Til dels er også dialoger i *Når landet mørkner* av sagalignende art, men likheten stanser kanskje der. Selv om det er tegn på at fortellingen skal kunne være en saga, er det kanskje flere tegn på at den ikke skal kunne være det.

Når landet mørkner starter in medias res – midt i hendelsen. Sagaer gjør ikke det. Sagaer innledes som oftest med lengere oppramsing av slektstavler for hovedpersonen(e). Saga som sjanger, er mer interessert i det kollektive (ætten), mens det er først når man kommer til romanen at den er utformet med interesse for det individuelle.

I innledningen av *Når landet mørkner* blir vi møtt med besjeling av hvalrossen, og i avsnittet etter er også båten – teinæringen – gitt en stemme. (Kvæven, 2018, s. 7) Senere er både hval og isbjørn, hund og rein gitt menneskelig tankegods gjennom besjeling. Individualisering og introspeksjon av ulike personer forekommer flere steder gjennom boken. Introspeksjon og besjeling er ikke-eksisterende i sagalitteraturen. Også i *Når landet mørkner* er bare få menneskelige følelser beskrevet.

Sagaer forteller gjerne om mektige menn og deres ætt. Det trenges ikke noen diskusjon om hvorvidt Arnar var en mektig mann. Han var heller ikke av en mektig ætt. Vel gjorde han en bragd ved å sette harpunen i hvalrossen da han var 15 år, men etter den tid må han kanskje heller kunne kalles en antihelt? Det han gjør, er i stor grad det motsatte av tidens helteegenskaper, og noen av hans handlinger kan i større grad minne om egenskaper man i dag ønsker å finne i en moderne mann, som viser følelser, har omsorg, drømmer og likevel viser handlekraft. Det er bare så synd for figuren selv at noen av hans egenskaper som antihelt heller ikke ville vært ønsket i dag; egenskaper som opposisjon, trass, urealistiske drømmer og manglende evne til å lytte til eldre menneskers råd. Da Arnar får ros for å ha satt spydet i hvalrossen, svarer han på en måte som fort kan tolkes som overlegent, men som også lar leseren forstå han senere, i krevende situasjoner, fortsatt ser seg selv og sin egen rolle på samme måte; «Det kravde ikkje stort. Ikkje anna enn at eg stod stødig då kvalrossen kom.» (Kvæven, 2018, s. 28)

Et karakteristisk sjangertrekk i sagaer er en synsvinkel med scenskifter som kan minne om moderne film. Hendelser og dialoger er realistisk i stilen og gir alltid inntrykk av å beskrive virkelige hendelser. Stilen er balansert, nøktern, fylt av ironi og slående replikker. *Når landet mørkner* har en god del av disse stiltrekkene og inneholder i tillegg en del andre teksttyper som ikke finnes i sagaene som skildring av hverdag, av naturen, av dyrenes synsvinkel.

I boken finner vi en forteller som er aural, allvitende og referensiell, slik som i sagalitteraturen. Fortelleren viser også til spådommer om fremtiden. *Når landet mørkner* inneholder flere passasjer med spådommer, syn og drømmer, noe som er vanlig i sagalitteraturen for å foregripe begivenhetenes gang. I motsetning til i sagaene, hvor prolepsene er knyttet til handlingen og forblir i fortellingens tid, overskrider Kvævens prolepser fortellingens egen tid, slik at de bærer større preg av profetier om undergang (Ragnarok), både av den norrøne og den moderne sivilisasjonen. Mytene om Ragnarok har sammenfallende forestillinger om at den kommende undergangen beror på en ubalanse i verden, den har

utviklet seg helt fra jorden oppstod, og den kan ikke unngås. Dermed er selv den dystopiske forestillingen basert på ukontrollerbare krefter.

Bakhtin viser til at romaner innehar en dialog eller flerstemthet. Sagaer inneholder svært lite dialog, i betydning av samtaler mellom mennesker. Det forekommer ikke introspeksjon av menneskene, heller ikke besjeling av dyr, i motsetning til i romaner, som kan fortelle fra dyrs og menneskers perspektiv gjennom besjeling eller introspeksjon. I tillegg inneholder romaner vanlig dialog, samtaler eller forklarende avsnitt. Sagaer forteller gjennom adferden til figurene og den autorale fortelleren, og det er viktig at de fremstår som historisk sannferdige. Språket i dialogene i *Når landet mørknar*, kan minne om litoter i sagaspråket, men sagaer bruker ikke direkte tale, dermed er heller ikke dette en god indikator på at det skal være en saga. I moderne fiksjonstekster, anser vi det normalt å bruke både besjeling av dyr og introspeksjon av mennesker.

Sagaer følger som regel en tidslinje, uten mange avvik. De inneholder verken prolepser eller analepser i narrativet, med unntak av de partiene hvor det vises til spådommer og opplisting av tidligere slektsledd, pluss eventuelt en avsluttende del som sier noe om hvordan det gikk. *Når landet mørknar* følger på en måte sagenes tidslinje, også i de parallelle fortellingene, slik at teksten på denne måten oppleves med et sagalignende ekko eller legger igjen en slik etterklang i leserens bevissthet. *Når landet mørknar* presenterer en analepse om hvalrossfangst i tidligere tider: «[...]ein gong hadde han funnest her i uhorvelege mengder» (Kvæven, 2018, s. 11) På denne måten forstår jeg teksten går inn under Bakhtins forklaring om at teksten har dobbeltstemme, og at det er på denne måten fordoblingen av mening danner et intertekstualitetsgrep som preger hvordan leseren oppfatter teksten som helhet. Dermed kan intertekstuelle grep på denne måten ha betydning for sjangertilhørigheten.

Som i tradisjonelle islandske sagaer, presenteres det flere steder i fortellingen hendelser, formidlet som en ren observasjon, uten en tydelig hensikt og uten at leseren nødvendigvis oppfatter utgangspunktet for hendelsen. Dermed er intertekstuell forståelse av «det man leser mellom linjene», og den samlede historiske forståelsen, viktig for å fange opp elementene som skaper sjangertilknøyning. Med disse intertekstualitetsgrepene leder Tore Kvæven leseren inn i sagalignende partier, til en uventet opplevelse, bort fra romansjangeren denne fortellingen gjerne blir plassert i.

Fortellertempoet i *Når landet mørkner* er ikke påfallende høyt. Når de parallelle fortellingene opptrer, opplever man at tiden står stille mens fortellingene utfolder seg. Sagaer avslutter gjerne med å fortelle hvordan det gikk med personer eller deres etterkommere etterpå. Dette skjer ikke i Kvævens bok. *Gisle Surssons saga* avslutter for eksempel med å redegjøre for hvordan det gikk med hovedpersonene og sagaer avslutter generelt omtrent på samme måte. Siste setning i *Gisle Surssons saga* er i de fleste oversettelser omtrent slik: «og her slutter sagaen om Gisle Sursson» (Henriksen, 1985, s. 98). En slik slutt er sjelden eller aldri tilfellet i moderne romaner, og forekommer heller ikke i *Når landet mørkner*. En slik slutt ville ødelagt det dystre budskapet om at det mørkner over vår sivilisasjon som ikke klarer å løse klimakrisen og driver mot «the clash of civilization» fordi vi følger i Arnas spor. Arnars draging mot Vinland er en vestlig tenkemåte, et ønske om selvrealisering som går ut over det kollektive ansvaret. Når fortellingen går mot en absolutt slutt er det ikke mer å fortelle, men allusjonene til Ingstad og frue er tvetydige i den forstand at de viser til den grønlandske/norrøne apokalypsen, selv om det samtidig viser at verden gikk videre.

Historiske romaner inneholder derimot gjerne stor grad av fiksjon, noen ganger basert på en mindre grad av fakta, andre ganger i større grad, eller det kan være ren fantasi. Likevel er en historisk roman basert på en viss grad av generell historiekunnskap hos forfatteren. I fiksjonsfortellinger kan forfatteren ta leseren med i en lek med situasjoner, personer og dialoger, presentert som underholdning. I fiktive fortellinger er det ikke nødvendig med faglig forankret formidling eller korrekt beskrivelse av historiske fakta og dermed kan fortellingen bli akkurat så eventyrlig som forfatteren kan finne på. En historisk roman kan tillate seg avvik fra historisk faktisk kunnskap, fordi dersom den utelukkende holdt seg til empiri, uten å inneholde deler av fiksjon, vil den ikke lenger være en roman, men en fagbok. *Når landet mørkner* har på mange måter både innhold og formen til en roman, men gjennom fortellingens narrativ kan man oppleve at den kanskje handler mer om å formidle en tenkt forståelse av hvordan enkeltmennesket opplever ens egen sivilisasjon gradvis gå mot undergang. Personene har i tillegg drømmer og syn som leder mot undergangen og som forteller om en bevissthet og aksept av det uunngåelige. (Kvæven, 2018, s. 339, 277)

Romansjangeren i seg selv, fremstår som en diskrepans for å beskrive vikingsamfunnet, selv om det i enkelte islandske sagaer forekommer trekk fra både ridderdiktning og romantisk kjærlighet. I det gamle samfunnet var kjærlighet og ekteskap kontraktsbundet og noe som i hovedsak angikk slekten. Selve individene og deres følelser ble sjelden skildret, med mindre

det gjaldt ære og familiestolthet. Det var vanlig å drive politikk gjennom arrangerte ekteskap. I den tradisjonelle romanen er det spenningen ved å sprengte disse rammene for det etablerte, den gjeldende sedvane, skape reaksjoner fra samfunnet, vise til fornuft eller det irrasjonelle ved gjeldende sannhet, som ofte er basen i plottet.

5.2 Brudd med sjangerforventingene

I enhver tekst som leker med fiksjon og virkelighet vil man gå ut fra at det finnes bestemte sjangermarkører for å orientere seg i narrativet. *Når landet mørkner* gir ikke de forventede holdepunktene. Det gjør teksten uforutsigbar og øker spenningen for hvordan dette egentlig skal utvikle seg, selv om man i utgangspunktet forstår at dette ikke kommer til å gå godt.

5.2.1 Fiksjon og fakta

Forholdet mellom fiksjon og fakta er en interessant styrke ved fortellingen. Det er hevet over enhver tvil at Tore Kvæven har stor innsikt i forholdene på Grønland i middelalderen og at han i tillegg besitter stor kunnskap om dyrehold, fangst og jordbruk generelt. Fortellingen bæres frem på en solid base av fakta, og deretter kan det se ut som om fiksjonen er lagt til for å visualisere tankespinn forfatteren gjør seg omkring avfolkningen av det norrøne samfunnet. Det er derfor ikke alltid fiksjonen er troverdig, men fordi forfatteren veksler tilbake til fakta, gir det en form for tillit til fortellingen, bidrar til å gjøre den leseverdige, og burde derfor også kunne være det for lesere med større detaljkunnskap om tiden handlingen utspiller seg i. De fiktive detaljene er underholdende og klarer å levendegjøre huller i de empiriske stykkene, samtidig som det binder narrasjonen sammen til en helhet.

Teksten i *Når landet mørkner* har flere kontakter med andre tekster, – som en moderne leser vil forstå det. Ved at hovedpersonen drømmer om å reise til Vinland, slik det fortelles at Leiv Eiriksson og andre har gjort, plasserer forfatteren allerede tidlig narrativet i en historisk kontekst. I anmeldelser av *Når landet mørkner* er det blitt brukt flere betegnelser for å beskrive boken; «Dannelsesroman fra vikingetiden» (Krøger, 2018) og «dramatisk kjærlighetshistorie» (Kleve, 2018). Dannelsesromanen viser utvikling hos et individ i et livsforløp, eller deler av det, gjennom et utviklingsforløp. Anmeldere er ikke nødvendigvis helt enige om hvordan man skal kategorisere boken eller hvilken sjanger den tilhører. Det åpner interessen for å kunne vurdere hvilken sjanger, eller muligens hvilke sjangre, denne fortellingen kan tilhøre. I moderne

litterær kritikk defineres ikke alltid begrepet sjanger. Sjanger er heller ikke en enkel klassifisering. Jeg har likevel tillatt meg ønsket om å lete etter sjangertilhørighet for *Når landet mørkner*, ut fra et kanskje noe foreldet, men likevel personlig ønske om struktur, om ikke annet bare for moro skyld, ettersom boken later til å ha trekk fra mange sjangre.

Det at boken har mange sjangertrekk gjør teksten åpen for tolkning, men likevel styrt av de intertekstuelle- og anakronistiske grepene forfatteren bruker. Selv om leseren ikke skulle være opptatt av miljø eller økologiske utfordringer, vil man, som leser, likevel sitte igjen med slike bilder på netthinnen etter å ha lest boken. Kvæven maler ut situasjoner man lett kan knytte til nyhetsbilder fra ismeltingen i Arktis, med matmangel for isbjørn og sel. Også tragedier for båtflyktninger i Middelhavet og i den engelske kanal kan man knytte til fortellingen om Bergfinn Gudmundsson og hans folk som druknet da de forsøkte å forlate Grønland. Inuittenes levekår og deres reaksjoner på den norrøne befolkningen i boken, leder oss til sivilisasjonenes kamp. Man kan se det i sammenheng med dagens situasjon på Grønland, men også for eksempel samenes kamp for å beholde sin kultur i det moderne norske samfunnet kan være en mulig tolkning. Er det forfatterens hovedhensikt å fremme økologiske eller etniske spørsmål og skal boken dermed forstås som en økologisk roman?

Det moderne mennesket skal gjerne være bevisst på, eller forberedt på, de mange mulige måter ens eget liv kan ta veien. Man kan undres på om boken slik er en analyse av hvordan man kan måtte akseptere det uunngåelige? *Når landet mørkner* vil utvilsomt kunne oppfattes som en kritikk av den individualistiske selfmade-mannens ideologi. I det store og det hele kan middelalderens og sagalitteraturens syn på skjebnen, på den sterkeste rett, på menneskeverdet der livet brått kunne ta slutt, føre til spørsmål om man vil være lykkeligere ved å akseptere sitt eget liv som mindre viktig, eller om det i seg selv vil være en dystopi? Har vi rett og slett mistet noe vesentlig på veien fra det norrøne til det moderne samfunnet? Disse spørsmålene kommer fra gjenklangen av den intertekstualiteten man prosesserer gjennom *Når landet mørkner*.

5.2.2 Tidsbilde

Fortellingen kan forstås som et tidsbilde. De sagalignende elementene vil da fremstå som grep for å skildre tidsånden og de harde livsvilkårene. I tillegg er fortellingen krydret med elementer vi i dag kjenner fra underholdningsmedienes skildring av «vikingtiden», både fra bøker og film. Gjennom ulike temaer knytter forfatteren sin kunnskap om miljø, byggeskikker, redskaper og klima sammen med dialog slik at forståelsen oppstår i denne sammenhengen. Det er knapt noe sted, hendelser eller beskrivelser hvor man kan unngå å finne intertekstuelle grep i denne

fortellingen og dermed er det vanskelig å lese seg gjennom mengden av disse uten å mentalt plassere teksten innenfor en tenkt sjanger mens man leser. Et av de første sjangertrekk man legger merke til, er fremstillingen av begivenheter, delvis i verdimesig nivå, men kanskje særlig i tidsmessig nivå. Kvæven plasserer leseren på samme tid og nivå som fortelleren, og teksten oppleves i et grenseland mellom Bakhtins beskrivelser av epos og roman. (Bachtin, 2003a, s. 129)

5.2.3 Epos

Det er episke tendenser i teksten i form av at utfallet er gitt på forhånd; dette går virkelig ikke bra! Leseren forstår dette tidlig, og det ville være nærliggende å kalle boken et økologisk- eller naturepos, hadde det ikke vært fordi det er en utvikling i handlingen likevel. Eposet er en avsluttet sjanger – de var statiske heltefortellinger om store menn fra fortiden. I *Når landet mørknar* kan det store og statiske overføres til naturen som den mektige og uovervinnelige. Man kan gjerne si at eposet er bakt inn i en romans form med sagabakgrunn. På den måten er det underholdende å lese, i det handlingen utspiller seg på flere plan og leseren opplever personer og dyr i ulike situasjoner, utfordringer og konflikter, av og til med overraskende utfall. Bakhtin skriver at det å fremstille en begivenhet på det verdi- og tidsmessige nivå en selv og ens samtidige befinner seg, innebærer et radikalt brudd – det er en overgang fra eposets verden til romanens verden. Vurderer man *Når landet mørknar* som et epos, vil man måtte diskutere den i en bestemt eksisterende sjanger med lang tradisjon. En for lengst avsluttet, stivnet og nesten utdødd sjanger. Et epos har en fullkomment gjennomført komposisjon og mangel på estetisk naivitet, noe som vitner om hvor gammel sjangeren er og den lange historien den har. (Bachtin, 2003b, s. 128)

Skal man tenke fortellingen er et epos, var overleveringen fra fortiden hellig i oldtiden. Erindring var hovedpoenget. Det er fortsatt slik, at det ikke er mange forunt å være stor i sin egen tid. Bakhtin hevder at storhet appellerer til etterkommere når nået blir til fortid, og at den episke fortiden er en spesiell form for estetisk persepsjon av folk og hendelser. Kun det som er verdt å minnes må bevares i etterkommernes erindring. Bildet som skapes for etterkommerne, utformes på en måtes som «antesiperer etterkommernes forstørrende avstandsperspektiv». (Bachtin, 2003a, s. 132) I den episke litteraturen betones fortiden mer verdifull enn nåtiden. Det er en markert forskjell mellom det episke verdisynet og sagafortellingenes syn på samtidens verdier, der det er de tidligere tiders ideologi og tidsoppfatning som har ført til eposets kjennetegn med sin absolutte begynnelse og sin absolutte slutt.

5.2.4 Roman

I romaner er det ikke uvanlig at man kommer helt inn på det innerste sjelelivet i karakterene. Romansjangeren karakteriseres videre av erfaring, erkjennelse og praksis (i betydningen av fremtid). Det kan være verdt å merke seg at erkjennelsesteorien blir «ledende disiplin» innen filosofien på samme tid som romanen blir ledende litterær sjanger. (Bachtin, 2003a, s. 129) Romanen knyttes videre til det «lave», dagligdagse livet, uten begynnelse og slutt. Bakhtin kalte romanen «en sjanger i tilblivelse» fordi den ikke har noen klar begynnelse og heller ikke har endt sin utvikling. Den er fortsatt stadig i utvikling, noe som gjør sjangeren omfattende. Den er ikke lyrikk, den er ikke drama og den er heller ikke historie, men likevel kan romanen inneholde alt dette og den kan være alt annet. Med dette som utgangspunkt kan man heller ikke uten videre forstå *Når landet mørkner* som en roman. I så fall må det være som en sammenbruddsroman, der virkeligheten trenger seg på og ødelegger idealene.

Med utgangspunkt i Bakhtins teori for romansærtrekk kunne man kanskje legge vekt på sammenhengen mellom *Når landet mørkner* og romansjanger gjennom den flerspråkligheten romanen uttrykker. Flerspråkligheten i *Når landet mørkner* kommer frem i dialog mellom figurene, i tale, i tanker, i følelser, og ikke minst i de parallelle fortellingene som kjennetegner boken til Kvæven. Dette er et litt uvanlig grep, som gir en egen stilistisk tredimensjonalitet, som igjen skaper en levende leseopplevelse. Romanen, som sjanger, har evnen til å endre tidskoordinater, også i en radikal grad, så det blir til en egen litterær form. I denne boken er det ikke mange tidsforskyvinger som finner sted, med unntak av enkelte drømmer man kan relatere til sannheter av i dag, og dermed kan man ikke kalle boken en roman utelukkende på det grunnlaget. Derimot er teksten av en utforming som skaper kontakt med vår egen samtid fordi den er åpen og uavsluttet, på en måte der leseren kan relatere seg selv til de beskrevne hendelsene. Disse tre poengene er innbyrdes forbundet, som Bakhtins teori forklarer. I tillegg viser *Når landet mørkner* romanmønster som spenner fra det norrøne menneskets historie, gjennom et patriarkalsk samfunn, til intertekstuelle referanser fra nyere tid, med ulike relasjoner og forbindelser.

Romanen vil komme tett på mennesket den forteller om. Men er det en opplevelse *Når landet mørkner* gir leseren? Man sitter ikke igjen med en følelse av å ha kommet «under huden» på verken Arnar eller Eir gjennom fortellingen. Deres skjebne må observeres fra utsiden fordi teksten ikke skaper mulighet for leseren å leve seg inn i figurene.

Bakhtin viser til at romansjangeren inneholder ulike retninger som stadig bidrar til å fornye sjangeren (Bachtin, 2003a, s. 123). Dette gir støtte til en forståelse av at *Når landet mørkner* kan være noe nytt, og muligens utviklende for sjangeren, fordi fortellingen vanskelig kan plasseres innenfor de etablerte retningene.

Anne Birgitte Rønning hevder at historiske romaner vanskelig kan defineres som en enhetlig sjanger. (Rønning, 1996) *Når landet mørkner* må også ut fra hennes definisjon være et eksempel på at det er riktig. Det er i det hele tatt vanskelig å definere fortellingen som en historisk roman på bakgrunn av alle anakronismene som forekommer. Likevel er det ingen tvil om at boken er skjønnlitterært historisk lesestoff!

5.2.5 Saga

Det kan være nærliggende å tenke at boken kan sammenlignes med en islandsk saga, først og fremst ved fortellingens narrative struktur. Spådommer som senere går i oppfyllelse, er et kjent sagatrekk og forekommer flere ganger i *Når landet mørkner*. Forfatterens bruk av språk, forståelse av kultur og innlevelse i hendelser trekker fortellingen i flere tilfeller mot sagasjangeren, men ved nærmere gransking er det likevel ikke så enkelt.

Den største vanskeligheten ved å plassere *Når landet mørkner* innenfor sagasjangeren, er at fortellingen inneholder utstrakt besjeling og introspeksjon. Dette kommer tydelig frem i den voldsomme innledningen, som i tillegg også er «in medias res» – hvor man settes direkte inn i hvalrossens kamp mot jegerne – og hvor man til tider ikke kan være helt sikker på om man følger folk eller dyr. Tore Kvæven skriver på en sånn måte at han lar leseren leve seg inn i en samhörighet med figurene, enten de er mennesker eller dyr. I *Når landet mørkner* forekommer naturskildringer og besjeling av dyr gjennom hele fortellingen. Det strider mot sjangerforventningene, om man skal forstå boken som en saga. Sagaer inneholder bare få beskrivelser av naturen, om noen, og da gjerne bare når den er av betydning for hendelsene. Sagaer inneholder heller ingen besjeling av dyr eller nevner følelser i noen grad, og ingen sagaer starter heller midt i hendelsen.

Kanskje er det også sånn for Kvæven, som det tilsynelatende er for en del forfattere av historiske romaner, at det er mindre farlig å ta tak i vanskelige temaer dersom de presenteres i en historisk roman enn i en samtidsroman. Klimatemaet i *Når landet mørkner* kan være et slikt tema som gir en mildere presentasjon når det fremmes i et historisk perspektiv. Som «klimasaga» spiller naturen en vesentlig rolle for hendelsene, selv om det her er i en

overveldende større grad enn når vi finner naturskildringer som er viktige for hendelsesforløpet i en klassisk saga. I en klassisk saga kan naturbeskrivelsene gjerne være i en lyrisk form, men begge måter gjør leseren mer sensibilisert for våre naturlige omgivelser.

De islandske sagafortellerne beskriver sitt syn på samtidens verdier gjennom å gi sagafortellingene litt forsiktig tilnærming til menneskelig storhet i det levde livet. På denne måten er det forskjell på sagahelten og ridderens ideal. Ridderidealet vokste frem gjennom samfunnsorganisasjoner som avlastet individene for å beskytte sitt eget liv, så ridderen kunne bruke kreftene på mer høyverdige formål. Den mer jordnære helten fra sagalitteraturen er uten selvrettferdighet og svermeri som ridderen har fått diktet frem i ridderdiktningen. (Lie, 1953) Betyr dette da at sagaene er romaner? Er de et overgangsfenomen? Er de hybrider? I utgangspunktet kan man svare nei på alle tre spørsmål. Sagaer er i seg selv en kvalitativ sterk sjanger. Imidlertid kan sagaer prege både romaner og hybrider med sin egenart. Man kan muligens se på sagaene som et nordisk overgangsfenomen mellom muntlig og skriftlig overlevering på den ene siden og den europeiske krønikelitteraturen på den andre siden. Sistnevnte har berøringspunkt med sagalitteraturen og unge lesere av i dag kan kunne oppleve sagaene som arkaiske fortellinger knyttet til en tidlig romansjanger.

5.2.6 Samtidsroman

Dersom man bruker samtidsromaner som referansesjanger, er det en grunn til å forstå at moderne teknikker er brukt for å levendegjøre språket for vår egen tid. *Når landet mørkner* kan dermed kanskje kunne vurderes som en «historisk roman med forkledte referanser til samtiden». Kan man også muligens kalle dette en øko-kritisk roman? Kanskje kan man det. Eksemplet med den avmagrede isbjørnen sier noe essensielt om denne teksten. Det er et bilde på krevende tider, sult for folk og dyr, dårlig mattilgang, men den alluderer også til moderne bilder av avmagrede isbjørner på en klode hvor isen smelter for mye i polområdene og til dyrelivet som lider under det. Fortellingen om den utsultede isbjørnen kan relateres til moderne tiders utfordringer ved sauehold og faren for rovdyrangrep. Kvæven skriver på denne måten også inn nye, aktuelle, moderne perspektiv. Flyktninger som drukner fordi båtene er for dårlige, forekommer for tiden nesten daglig i Middelhavet. Religionskonflikter og «The clash of civilizations» handler ikke bare om forholdet mellom den norrøne befolkningen og skrælinger, men er et stadig tilbakevendende tema i vårt større, moderne og multikulturelle samfunn. Vi kjenner alle til konfliktene i Midtøsten og til konfliktene mellom Pakistan og India, også den omkring Kashmir. I Kosovo og Bosnia var også stridighetene i all hovedsak bygget på

religionkonflikter. Vi har i den siste tiden, gjennom media, kunnet følge med på at NATO har trukket sine militære styrker ut av Afghanistan. De fleste vestlige diplomater og journalister fulgte etter i denne tilbaketrekningen da Taliban igjen kom til makten (august 2021) og krevde at alle vestlige personer skulle være ute av landet innen en gitt dato (1. september 2021).

Arnar fremstår som en norrøn representant for en individualistisk selvrealiserings-ideologi, gjennom sine stadige forsøk på å få sin egen idé eller drøm og vilje gjennom, uavhengig av hvilke hindringer han må forsere. Han vegrer seg for «å gi landet noe» for stokken han fant, og denne motviljen kan muligens sammenlignes med enkeltindivider og grupperinger som unnlater å ta hensyn til miljøet i vårt felles samfunn. Klimaspørsmålet, det underliggende temaet gjennom hele narrasjonen i *Når landet mørkner*, løfter på denne måten frem et moderne tema gjennom en historie fra gammel tid. Denne dobbeltheten svarer til Bakhtins dialogismespørsmål, men gir ikke alene noen enkel eller ren forståelse av sjangerspørsmålet. Denne oppgaven viser imidlertid *Når landet mørkner* som en polyfoni av elementer, referanser og stiler, noe som gjør at den også tilsynelatende sprenger grensene for samtidsromanen. Kan den da muligens omfattes av hybridsjangeren?

5.2.7 Hybrid

Hybridsjanger kan være et begrep som er stort nok til å kunne favne *Når landet mørkner*. Dersom man tar utgangspunkt i at hybridsjanger skal innebære en «ikke-monogam» tilnærming til en gitt litteratursjanger, kan det være passende for Kvævens fortelling. Da må begrepet hybridsjanger forstås slik at boken ikke utelukkende tilhører en bestemt sjanger. Ikke epos, ikke saga, heller ikke roman i noen form for litterære avledninger. Spørsmålet er om dette kan være et tilfredsstillende svar på min sjangerlabyrint?

Det er vesentlig å stille spørsmålet «hvorfor ble denne teksten prisbelønnet?». Fortellingen har flere lag som avsløres når man leser og forstår allusjoner, referanser, hentydninger og ymt, anakronismer og intertekstualitet. Allerede i tittelen finner vi dobbel betydning. *Når landet mørkner* antyder en tid som mørkner (blir vanskeligere) og i et land (i betydning: samfunn) som (vi vet) går under. Tittelen kan videre bety mer enn et land som går til grunne, det kan også innebære et samfunn som rakner og man må anta folket vil følger med i fortapelsen. men fortellingen er mer enn bare en undergangshistorie. Tittelen antyder et mørke, en dystopi, og åpningssekvensen presenterer leseren for en dramatisk og spennende jakt i vannet. Leseren identifiserer seg umiddelbart med den jagede, og først etter en stund forstår man at man er «lurt»

til å identifisere oss med noe ikke-menneskelig – at det det er hvalrossen som kjemper i vannet for å unngå fangstfolket. Denne spenningen setter standard for resten av fortellingen, og holder på leserens interesse til siste side. *Når landet mørkner* er full av allusjoner og intertekstualitet som gir oss en fortelling som handler like mye om spådom om vårt økosystem som den handler om «Ingstad-prolepsen». Den er profetisk på en underlig, etterrettelig og spennende måte.

Bakhtin knyttet profetien til eposet. Dermed består den hybride forståelsen av både roman, saga og epos. *Når landet mørkner* tilhører romansjangeren gjennom introspeksjon, besjeling og samtidsreferanser. Den tilhører sagasjangeren gjennom språk og litoter, og den tilhører epos ved profetien om det mektige, apokalyptiske sammenbruddet. Det er naturen som slår tilbake og er den mektige, etter Bakhtins epos-tenkning.

Det er denne sammenblendingen av alle disse elementene som utgjør den hybride teksten.

6 Oppsummering og konklusjon

Tore Kvæven viser frem forståelse og kunnskap om natur og livsvilkår i det krevende miljøet han beskriver. I *Når landet mørkner* ser man en ny og moderne tekst som leker med trekk fra eldre sjangre, noe som gjør hele teksten delvis anakronistisk – man dveler gjerne mer ved beskrivelsen av de ulike figurer enn man trekkes mot å identifisere den enkelte anakronismen. Samtidig gir det fortellingen lag på lag med allusjoner som gir leseopplevelsen en større dimensjon. Om man i tillegg er bevisst tidsangivelser for etablerte antakelser, sammenholdt med viten om arkeologiske funn og analyser, kan man definere de ulike deler av teksten som fiksjon eller fakta, vel og merke dersom det er av betydning for leserens interesse.

Fordi Kvæven skriver – og vi leser – nesten 1000 år etter at fortellingen skal ha funnet sted, er det vanskelig, selv for en kompetent leser, å identifisere alle anakronismene i fortellingen. Kanskje er det ikke nødvendig for selve leseopplevelsen heller. Mange av oss er så preget av det moderne samfunnet at vi ikke vet hvordan grunnleggende kunnskap om naturen vil kunne hjelpe oss til å overleve uten bekvemmeligheter. Ikke for en kort periode engang, langt mindre kan vi se for oss et helt liv på den måten. Dermed blir vi forelagt ukjente livsvilkår, uten å ha kunnskap til å kunne stille de riktige eller kritiske spørsmålene til fremstillingen, men gjenkjenner intertekstuelle grep og tolker disse etter egen erfaring. Selv har jeg ingen forutsetninger for annet enn å være nesegrus beundrer av Kvæven og hans formidlingsevne, og ville i utgangspunktet kunne kommet til å blande sammen empiri og fortellingens egen logikk, grenseløst og uten filter.

Man må anta at Kvæven ser for seg en modelleser med grunnleggende pragmatisk kunnskap og generell forståelse av både historie og arkeologi. De intertekstuelle grepene i fortellingen fører til at leseren medvirker til å tolke og skape mening av teksten. En leser uten bakgrunnskunnskap vil derfor kunne forstå boken på en annen måte enn en leser med stor kunnskap om de ulike emnene. Her handler det om å sortere ut fiksjon og fakta i det man leser, selv om det, etter min mening, ikke kan være tvil om at *Når landet mørkner* kan leses som ren underholdning. Likevel inneholder fortellingen også et dypere sjikt, gjennom de parallelle historiene som fortelles, som først kan avdekkes om man kan holde fakta og fiksjon fra hverandre. På den måten plukker man av lag på lag av intertekstualitet i fortellingen, som i en løk, der det ene laget avdekker neste og man til slutt sitter med flere lag enn man først tenkte seg.

Når landet mørkner benytter seg av intertekstualitetsgrep i mange former. For å se på om dette kunne prege sjangertilhørigheten til fortellingen i sin helhet, ble det i denne avhandlingen tatt utgangspunkt i Mikhail M. Bakhtin og Julia Kristevas forståelse av og forskning på intertekstualitet. Kristevas forskning viser hvordan det er mulig å påvise hvordan flere ulike former for intertekstualitet påvirker teksten. Mening og tekstopplevelse vil i stor grad komme ulikt frem hos ulike lesere, basert på den enkelte lesers kunnskap, kompetanse og forforståelse av diskursen. Fordi Tore Kvæven viser stor kunnskap om det han skriver om, er det av betydning for leseren å kunne forstå både diskurs og kontekst ved teksten, i tillegg til å være bevisst intertekstualiteten i det han skriver.

Det unike med *Når landet mørkner* er at man som leser stadig endrer oppfatning av hvilken sjanger den tilhører, etter hvert som man kommer gjennom de ulike kapitlene og parallelle fortellingene i boken. En sjangerbestemmelse innenfor etablerte kategorier vil, etter min mening, ikke kunne gi boken den verdighet den fortjener. Tore Kvæven har skapt en fortelling som i høyeste grad kan sammenlignes med sagasjanger, men som også er gitt tillegg av moderne trekk i utferdigelsen. Ved å spille på intertekstualitet, anakronismer og i tillegg vise til frempek på sagamåten, gjennom drømmer og syn, til hendelser vi i dag kjenner til gjennom arkeologi og litteraturforskning, har forfatteren skapt en ny sjanger. Jeg har ikke klart å finne frem til at Tore Kvæven selv skal ha definert sjanger for boken, og mener derfor at jeg ikke motsier forfatteren, selv om jeg velger å definere *Når landet mørkner* som «en saga i moderne drakt». For å korte inn begrepet litt, kan den kanskje kalles «en moderne saga». Skulle forfatteren ha motstridende oppfatning, har jeg likevel gjennom denne avhandlingen argumentert for hvorfor jeg har landet på dette. Selv anser jeg det som en hedersbevisning å få lov å kalle Tore Kvæven en «moderne sagaforfatter».

Et videre arbeid med denne fortellingen kan gjerne ta opp Kvævens forfatterspråk, som skaper liv i en slik sagalignende fortelling for moderne mennesker i 2021. Det kan være interessant å studere både setningsstruktur og ulike empiriske tema som brukes for å gi leseren innlevelse i fortellingen. Empiri omkring klimaskiftet som foregikk i denne tidsepoken, er skrevet inn i store deler av narrativet i denne boken, men teksten kan analyseres betydelig mer inngående innenfor empiri. Det ville imidlertid blitt en adskillig mer omfattende oppgave om det ble tatt med i denne avhandlingen. I forhold til resultater av senere tids arkeologiske funn, er det flere empiriske elementer man kunne fordype seg i, og den fiktive delen av fortellingen har mange mulige innfallsvinkler for nærmere analyse. Det kunne også være interessant å se om det finnes

samme kjennetegn i Tore Kvævens andre bok, *Hard er mitt lands lov*. Det er derfor store muligheter for fremtidige forskere å skape interessante og opplysende avhandlinger med utgangspunkt i hans forfatterskap.

Litteraturliste

- Allen, G. (2000). *Intertextuality* (s. 35–56). Routledge.
- Andersen, P. T. (2015). Norsk litteraturhistorie. I *Norsk litteraturhistorie* (2. utgave). Universitetsforlaget.
- Andersen, T. T. (2014). *De ti viktigste ting at vite om inuit religion*. De ti viktigste ting vide om inuit religion. <https://www.religion.dk/viden/de-ti-viktigste-ting-vide-om-inuit-religion>
- Andreassen, C. (1982). Nipaitsoq og Vesterbygden. *Tidsskriftet Grønland*, 5, 177–188. www.tidsskriftetgronland.dk/archive/1982-5-Artikel05.pdf#page9
- Antropomorfiisme*. (2021). <https://naob.no/ordbok/antropomorfiisme>
- Astås, R. (1984). *Kirke i vekst og virke, allmenn og norsk kirkehistorie*. Gyldendal.
- Bachtin, M. M. (1984). *Problems of Dostoevsky's poetic's*. University of Minnesota Press. <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.uis.no/lib/uisbib/reader.action?docID=310161>
- Bachtin, M. M. (2003a). Epos og roman: Om romanstudiets metodologi. I *Moderne litteraturteori, en antologi* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Bachtin, M. M. (2003b). *Ordet i romanen* (J. Bruhn & J. Lundquist, Red.). Gyldendal.
- Bandlien, B., Solberg, B., & Rørvik, S. (2021). Vkingtiden. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/vkingtiden>
- Barton, D. (2007). *Literacy, an introduction to the ecology of written language*. Blackwell Publishing.
- Bolstad, E. (2021). *Vikingtiden*. <https://snl.no/vikingtiden>. <https://snl.no/vikingtiden>
- Brageprisen, J. (2018). *Brageprisen 2018*. <https://brageprisen.no>
- Byock, J. L. (1984). Oral and Written Traditions in the Middle Ages. I *Saga form, Oral Prehistory and the Icelandic Social Context* (s. 153–173). The John Hopkins University Press. <https://www.jstor.org/stable/468780>
- Danto, A. C. (1965). *Analytical philosophy of history*. The Cambridge University Press.
- Due, S. (2020). *En ny form for økokritisk roman? En analyse av dynamikken mellom asosialitet og naturlengsel i Begynnelser av Carl Frode Tiller*. [Master i lesevitenenskap,

Universitetet i Stavanger]. https://uis.brage.unit.no/uis-xmlui/bitstream/handle/11250/2685153/Due_Silje.pdf?sequence=4&isAllowed=y

Dysthe, O. (1999). *The dialogical perspective and Bakhtin*.

Engelstad, A. (2013). *Fra bok til film, Om adaptasjoner av litterære tekster* (2. utg.). Cappelen Damm Akademisk.

Fyllingsnes, F. (1990). *Ungdommen til dei norrøne bygdene på Grønland i seinmellomalderen*. Middelalderforum/forum mediaevale og Frode Fyllingsnes.

Hagland, J. R. (1990). *Soga om Gisle Sursson*. Landslaget for norskundervisning (LNU) Samlaget.

Haugen, O. E. (Red.). (2004). *Handbok i norrøn filologi*. Fagbokforlaget.

Henriksen, V. (1985). *Gisle Surssons saga*. Aschehoug.

Henriksen, V. (1988). *Skjebneveven om sagaens kvinner*. Aschehoug.

https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2015091006104?searchText=&page=8

Holistisk. (2021). <https://naob.no/ordbok/holistisk>

Hvalrossene på Island døde ut kort tid etter at vikingene ankom. (2019). <https://forskning.no/historie-miljo/hvalrossene-pa-island-dode-ut-kort-tid-etter-vikingene-ankom/1564117>

Høghaug, L. (2016). *Kunsten å kontekstualisere*. <https://prosa.no/kritikk/kunsten-a-kontekstualisere>

Ingstad, H. (1965). *Verker i samling 8. Vesterveg til Vinland: Oppdagelsen av norrøne boplasser i Nord-Amerika* (4. utg.). Gyldendal Norsk Forlag ASA.

https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2008092504035

Johannessen, B., & Leraand, D. (1997). *Bistandsleksikon, aktører og begreper i norsk og internasjonal bistand*. Gazette bok.

Jónsson, F. (1930). *Ivar Bårðarsons beskrivelse af det gamle Grønland*. Levin og Munksgaard.

Kleve, M. (2018, mai 29). Lesetips til sommeren? Her er våre 35 favoritter. *Dagbladet*. <https://www.dagbladet.no/kultur/lesetips-til-sommeren-her-er-vare-35-favoritter/69846649>

Kongespeilet. (2000). De norske bokklubbene.

- Krag, C. (2012). *Rikssamlinghistorien og ynglingerekken*.
https://www.idunn.no/ht/2012/02/rikssamlingshistorien_og_ynglingerekken
- Kristeva, J. (1980). *Desire in Language, A Semiotic Approach to Literature and Art* (L. S. Roudiez, Red.; T. Gora, A. Jardine, & L. S. Roudiez, Overs.). Columbia University Press.
- Kristeva, J. (1986). Word, Dialogue and Novel. I T. Moi (Red.), *Word, Dialogue and Novel*. Basil Blackwell.
- Krøger, C. (2018, mars 10). En imponerende dannelsesroman fra vikingtida. *Dagbladet*.
<https://www.dagbladet.no/kultur/en-imponerende-dannelsesroman-fra-vikingtida/69596053>
- Kvæven, T. (2018). *Når landet mørknar* (2. utg.). Det Norske Samlaget.
- Lange, E. (2000). Fabuleringer over sjangeren historisk roman – eller: Hvorfor kan jeg ikke ringe Thorvald Steen? *Bøygen, 1*.
- Lie, H. (Red.). (1953). *Islandske ættesagaer III: Bd. III* (A. Holtsmark, Overs.). Aschehoug forlag.
- Lind, I. (2005). *Norrøn mytologi: Frå A til Å*. Det Norske Samlaget.
- Litot. (2021). I *Det norske akademis ordbok*. <https://naob.no/ordbok/litot>
- Lukács, G. (1955). *Der Historische Roman*. Aufbau-Verlag.
- Lunden, K. (1985). *Dialog med fortida, Historie og historikarar frå 1184 til 1984*. Det Norske Samlaget.
- Mastefisk. (2021). I *Det norske akademis ordbok*. <https://naob.no/ordbok/mastefisk>
- Metonymi. (2021). I *Det norske akademis ordbok*. <https://naob.no/ordbok/metonymi>
- Mitlid, Å. (2006). *Det tapte Grønland, om de norrøne bygdene på Grønland og deres undergang*. Klorofon forlag.
- Mook, V. A. (2003). Det menneskegjorte varmeklimaet. *Naturen, 127*(1).
https://www.idunn.no/natur/2003/01/det_menneskegjorte_varmeklimaet
- Morten, Ø. (2005). Eirik Raude. I *Snl.no*. https://snl.no/Eirik_Raude
- Munch, P. A. (1855). *Det norske Folks Historie, anden del*. Chr. Tønsbergs Forlag.
- Mundal, E. (1977). *Sagadebatt*. Universitetsforlaget.

Nedkvitne, A. (2018). *Norse Greenland, Viking Peasants in the Arctic*. Routledge.
<https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.uis.no/lib/uisbib/reader.action?docID=5543906&ppg=342#>

Nyhistorisme. (1997). <http://data.ub.uio.no/skosmos/humord/nb/page/c12625>

Ofstad, H. (1971). *Vår forakt for svakhet, en analyse av nazismens normer og vurderinger*. Pax forlag.

Omdahl, F. (2013). *Spor etter det norrøne Grønland, Masteroppgave i arkeologi, Institutt for arkeologi, konservering og historie, Institutt for arkeologi, konservering og historie, Det Humanistiske Fakultet, Universitetet i Oslo, Våren 2013 [Masteroppgave i arkeologi]*. Institutt for arkeologi, konservering og historie, Det Humanistiske Fakultet, Universitetet i Oslo.

Orr, M. (2003). *Intertextuality, Debates and Contexts*. Polity Press.

Pálsson, H. (1998). *Nøkkel til islendingesagaene*. Capelen Akademisk forlag.

Parodi. (2021). I *Det norske akademis ordbok*. <https://naob.no/ordbok/parodi>

Pedersen, U., & Sigurdsson, J. V. (2015, 2020). *Landet blir kristnet*. <https://www.norgeshistorie.no/vikingtid/0813-landet-blir-kristnet.html>

Prolepse. (2021). I *Det norske akademis ordbok*. <https://naob.no/ordbok/prolepse>

Ridderstrøm, H. (2019). *Historisk roman*. https://www.litteraturogmedieleksikon.no/cm4all/uproc.php/0/historisk_roman.pdf

Ridderstrøm, H. (2020). Ludisk diktning. I *Liiteratur og medieleksikon*. https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/ludisk_diktning.pdf

Rønning, A. B. (1996). *Historiens diskurser, Historiske romaner mellom fiksjon og historieskriving*. Universitetsforlaget.

Selboe, T. (2015). *Hva er en roman*. Universitetsforlaget.

Semiologi. (2021). I *Det norske akademis ordbok*. <https://naob.no/ordbok/semiologisk?elementId=53508988>

Semiotisk. (2021). I *Det norske akademis ordbok*. <https://naob.no/ordbok/semiotisk?elementId=53508990>

- Sigurðsson, J. V. (2003). Kristninga i Norden 750-1200. I *Kristninga i Norden 750-1200* (s. 15, 69, 152–160). Pax forlag.
- Soga om Øyrbyggjene* (J. Høgetveit, Overs.). (1939).
- Språkrådet. (2017). *Indianer*. <https://www.sprakradet.no/Vi-og-vart/hva-skjer/Aktuelt-ord/indianer/>
- Stryken, A. C. (2005). *Grønland*. Topografisk forlagGrønlan.
- Sørbo, J. I. (2018). *Nynorsk litteraturhistorie (2018), Samlaget, Oslo, s. 596*. Samlaget.
- Sørensen, P. M. (1977). Saga og samfund. I *Saga og Samfund*. Berlingske forlag.
- Tandberg, C. (2010, august 13). Sosialdarwinisme. *Naturfag.no*, 1. <https://www.naturfag.no/artikkel/vis.html?tid=1471631>
- Teleologi. (2021). I *Det norske akademis ordbok*. <https://naob.no/ordbok/teleologi>
- Travesti. (2021). I *Det norske akademis ordbok*. <https://naob.no/ordbok/travesti>
- Trikinose*. (2018, 2019). <https://www.fhi.no/nettpub/smittevernveilederen/sykdommer-a-a/trikinose/>
- Trope. (u.å.). I *Det norske akademis ordbok*. Hentet 29. august 2021, fra https://naob.no/ordbok/trope_1
- Undset, S. (1915). *Fortællinger om Kong Artur og ridderne av det runde bord* (3. utg.). Aschehoug forlag.
- Unger, C. R. (1862). *Stjorn, Gammelnorsk bibelhistorie fra verdens skabelse til det babylonske fangenskap*. Feilberg & Landmarks Forlag.
- White, H. (2006). Tropes for the Past: Hayden White and the History/Literature Debate. *Internationale Forschungen Zur Allgemeinen Und Vergleichenden Literaturwissenschaft*, 96, 25. <http://site.ebrary.com/lib/hisbib/Doc?id=10380240&ppg=26>
- Aamotsbakken, B. (1996). *Norsk Litterær Årbok*. Det norske Samlaget.
- Aamotsbakken, B., & Knutsen, S. V. (2011). *Å tenke teori, Om leseteorier og lesing*. Gyldendal Akademisk.